

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kärt Vahtra

**EUROOPA LIIDU ÕIGUSE MÕJU SÜÜPÕHIMÕTTELE EESTI
KARISTUSÕIGUSES**

Magistritöö

Juhendaja:

MA Kaie Proode

Tartu

2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Süüpähimõtte teoreetiline käsitlus erinevates õiguskultuurides	7
1.1. Süüpähimõtte ühine teoreetiline käsitlus	7
1.2. Süüpähimõtte teoreetiline käsitlus common law õiguskultuuris	9
1.3. Süüpähimõtte teoreetiline käsitlus Mandri-Euroopa õiguskultuuris	11
1.4. Süüpähimõtte Eesti õiguses	13
2. Euroopa Liidu õiguse mõju liikmesriikide õigusele	19
2.1. Euroopa Liidu pädevus liikmesriikide õigust lähendada	19
2.2. Direktiivide mõju liikmesriikide materiaalõigusele.....	21
2.3. Euroopa Liidu põhiõiguste harta mõju liikmesriikide õigusele.....	26
2.4. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni mõju liikmesriikide õigusele	31
3. Süüpähimõtte sisustamine Euroopa Liidu õiguses.....	33
3.1. Süüpähimõtte Euroopa inimõiguste konventsioonis ja EL põhiõiguste hartas	33
3.1.1. Süüpähimõtte sisustamine lähtuvalt seaduslikkuse põhimõttest.....	35
3.1.2. Süüpähimõtte sisustamine lähtuvalt süütuse presumptsiooni põhimõttest	39
3.2. Süüpähimõtte Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt art 83 alusel vastuvõetud direktiivides	43
4. Euroopa Liidu õiguse mõju süüpähimõttele Eesti õiguses	46
4.1. Direktiivide mõju süüpähimõttele Eesti õiguses	46
4.2. Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja EIÕK mõju süüpähimõttele Eesti õiguses	47
4.2.1. EIK poolt EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele antud tõlgendusest tulenev mõju süüpähimõttele Eesti õiguses	48
4.2.2. EIK poolt EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttele antud tõlgendusest tulenev mõju süüpähimõttele Eesti õiguses	52
KOKKUVÕTE	54
Abstract.....	60
KASUTATUD LÜHENDID	68
KASUTATUD KIRJANDUS	69
KASUTATUD MUUD ALLIKAD.....	72
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	72
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	73

SISSEJUHATUS

2007. aastal sõlmitud Lissaboni lepinguga muudeti Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut, millest viimane muudeti Euroopa Liidu toimimise lepinguks.¹ Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 4 lg 1 ja 2 järgi jagavad Euroopa Liit ja liikmesriigid pädevust mh ka vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala valdkonnas.² Seega esialgu vaid liikmesriikidevahelisest koostööst alguse saanud karistusõiguse valdkond läks Lissaboni lepinguga Euroopa Liidu ja liikmesriikide jagatud pädevusse.³

Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 67 lg 1 sätestab, et Euroopa Liit austab vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala moodustamisel, põhiõigusi ning liikmesriikide erinevaid õigussüsteeme ja -traditsioone.⁴ Kuigi Lissaboni leping andis Euroopa Liidule karistusõiguslikku pädevust juurde, ei tohiks Euroopa Liidu toimimise lepingu järgi Euroopa Liidu õigusaktid muuta liikmesriikide õigussüsteeme ega nende karistusõiguse aluspõhimõtteid.⁵

Peale Lissaboni lepingu jõustumist on Euroopa Parlamendil ja nõukogul Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 83 lg 1 järgi pädevus kehtestada seadusandliku tavamenetluse kohaselt direktiivide abil miinimumeeskirju kuritegude ja karistuste määratlemiseks eriti ohtlike piiriüleste mõõtmega kuritegude puhul tulenevalt nende kuritegude olemusest või mõjust või erivajadusest võidelda nende vastu ühistel alustel.⁶ Eriti ohtlikud piiriüleste mõõtmega kuriteoliigid on terrorism, inimkaubandus ning naiste ja laste seksuaalne ärakasutamine, ebaseaduslik uimastikaubandus, ebaseaduslik relvaäri, rahapesu, korrupsioon, maksevahendite võltsimine, arvutikuriteod ja organiseeritud kuritegevus (n-ö eurokuriteod).⁷

Lissaboni lepingu jõustumisega sai Euroopa Liidu põhiõiguste harta õiguslikult siduvaks Euroopa Liidu Lepingu art 6 lg 1 alusel, mille järgi tunnustab liit Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid ning sellel on aluselepingutega võrreldes

¹ Lissaboni leping - ELT C 306, 17.12.2007.

² Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

³ Rosin, K. Kriminaalmenetlusõiguse paradigma muutus. Kohtute aastaraamat 2017, lk 102.

⁴ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

⁵ Klip, A., *European Criminal Law: An Integrative Approach* (3rd edn, Intersentia 2016) lk 178-180.

⁶ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

⁷ *Ibidem*.

samaväärne õigusjõud.⁸ Euroopa Liidu karistusõiguse jaoks oli Euroopa Liidu põhiõiguste harta õiguslikult siduvaks muutmine põhiõiguste kaitse seisukohalt oluline.⁹

Euroopa Liidu pädevus karistusõigust kehtestada ja liikmesriikidevahelist õigusalast koostööd reguleerida on iga vastuvõetud aluslepinguga aina laienenud.¹⁰ Karistusõigus on valdkond, mis on ajalooliselt kuulunud liikmesriikidele pädevusse.¹¹ Lissaboni lepinguga loovutasid liikmesriigid osaliselt pädevuse Euroopa Liidule, mistõttu kaotavad liikmesriigid karistusõiguse valdkonnas järjest rohkem kontrolli ning Euroopa Liidu mõju karistusõigusele aina suureneb.¹²

Kuigi süüühimõtet (*nulla poena sine culpa*) tunnustatakse nii Euroopa Liidu liikmesriikides kui ka teistes õigussüsteemides kui üht peamist karistusõiguslikku vastutuse põhimõtet, siis puudub selle sisu osas senini üksmeel.¹³ Ühtne arusaam on ainult selles osas, et süüdimõistvale otsusele järgneb karistus.¹⁴ Milliseid elemente põhimõtte endas sisaldab, mida süü selle põhimõtte kohaselt tegelikult tähendab ja kui rangelt seda tuleks sisustada, ei ole üheselt selged.¹⁵

Hoolimata sellest, et Eesti karistusõiguse materiaalõiguslikud põhimõtted on olnud algusest peale mõjutatud Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õigusest, on neil siiski rahvuslik päritolu ja ulatus.¹⁶ Eesti õiguses on süüühimõtte sätestatud karistusseadustiku § 32 lg 1, mille kohaselt on isik teo toimepanemises süüdi, kui ta on süüvõimeline ja puudub seaduses sätestatud süüd välistav asjaolu.¹⁷

Varasemalt ei ole Euroopa Liidu õiguse mõju süüühimõttele Eesti karistusõiguses uuritud. Helena Kuuse kaitses 2021. aastal Tartu Ülikoolis Euroopa Liidu karistusõiguse valdkonnas magistritöö „Süüühimõtetest tulenevad piirangud karistusõigusliku iseloomuga sanktsioonide kohaldamisel: Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses.“¹⁸

⁸ Euroopa Liidu leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202/18 07.06.2016, art 6.

⁹ Mitsilegas, V. *Eu Criminal Law: History, Principles and Institutions: The Constitutionalisation of EU Criminal Law*. Oxford: Hart Publishing, 2022, lk 29.

¹⁰ Rosin, K. (3), lk 101.

¹¹ Rosin, K. Euroopa Liidu roll karistusõiguse kehtestamisel. 2011, lk 5.

¹² Van Kempen, P.H., Bemelmans J. EU protection of the substantive criminal law principles of guilt and *ne bis in idem* under the Charter of Fundamental Rights: Underdevelopment and overdevelopment in an incomplete criminal justice framework. *New Journal of European Criminal Law*. 2018, lk 248.

¹³ Simmler, M. The Importance of Placing Blame: Criminal Law and the Stabilization of Norms. *Criminal Law Forum*. Springer Nature B. V. 2020, lk 159.

¹⁴ *Ibidem*, lk 159.

¹⁵ *Ibidem*, lk 159.

¹⁶ Rosin, K. The Relationship between EU Law and Fundamental Principles of Estonian Substantive Criminal Law, *Juridica International*: 30/2021, lk 179.

¹⁷ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

¹⁸ Kuuse, H., Süüühimõtetest tulenevad piirangud karistusõigusliku iseloomuga sanktsioonide kohaldamisel: magistritöö. Tartu Ülikool, 2021.

Töö eesmärgiks oli selgitada, millised piirid seab süüühimõte Euroopa Liidu õigusest tulenevate karistusõigusliku iseloomuga halduskaristuste riigisisese kohaldamisel.¹⁹ Muu hulgas jõuti ka selles töös järeldusele, et süüühimõtte materiaalse sisu osas üksmeel puudub.²⁰ Töö keskendus siiski peamiselt halduskaristuste piiritlemisele ja objektiivsele vastutusele, mitte Euroopa Liidu õiguse mõjule süüühimõttele Eesti õiguses. Samal aastal kaitses Károli Tiirik Euroopa Liidu karistusõiguse valdkonnas magistr töö „Euroopa Liidu direktiivides sanktsiooniraamise kehtestamise vastavuse Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 49 (3) sätestatud karistuse proportsionaalsuse põhimõttele.“²¹ Selle töö eesmärgiks oli anda hinnang sellele, kas Euroopa Liit rikub direktiivides sanktsiooniraamisele minimaalseid maksimummäärasid kehtestades harta art 49 lg 3 sätestatud karistuse proportsionaalsuse põhimõtet.²² Töö oli piiritletud ainult direktiivide, harta ja karistuste proportsionaalsusega, mitte süüühimõtte sisustamisega. Kaie Rosin kaitses Euroopa Liidu karistusõiguse valdkonnas 2011. aastal magistr töö „Euroopa Liidu roll karistusõiguse kehtestamisel“, mis keskendus Euroopa Liidu karistusõiguse kehtestamise pädevuse väljaselgitamisele, mitte süüühimõtte sisustamisele.²³

Lähtuvalt asjaolust, et süüühimõtte sisu osas üksmeel puudub, on käesoleva töö eesmärgiks analüüsida põhjalikult seda, kas ja kuidas mõjutab Euroopa Liidu õigus alates Lissaboni lepingu jõustumisest süüühimõtet Eesti karistusõiguses. Käesoleva töö uudsus seisneb süsteemses Euroopa Liidu materiaalõigusliku süüühimõtte käsitlemises ja selle mõjus süüühimõttele Eesti karistusõiguses.

Töö on jagatud nelja peatükki. Töö esimene peatükk annab ülevaate erinevatest teooriatest süüühimõtte sisustamisel. Eraldi võrreldakse Mandri-Euroopa ja *common law* õiguskultuuride teooriaid. Aluseks on võetud süüühimõtte teooriaid käsitlev õiguskirjandus. Süüühimõtte sisustamise teoreetiline käsitus on antud töö eesmärki silmas pidades vajalik seetõttu, et Euroopa Liidu Kohus, Euroopa Inimõiguste Kohus, Euroopa Liit ja Eesti võivad süüühimõtte sisustamisel lähtuda erinevatest süü käsitlemise teooriatest. Samuti antakse Eesti õiguse põhjal ülevaade sellest, kuidas ja millisest teooriast lähtudes on Eesti süüühimõtet sisustanud.

Töö teises peatükis analüüsitakse, kuidas Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon üldiselt liikmesriikide õigust mõjutavad.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Tiirik, K. Euroopa Liidu direktiivides sanktsiooniraamise kehtestamise vastavuse Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 49 (3) sätestatud karistuse proportsionaalsuse põhimõttele: magistr töö. Tartu Ülikool, 2021.

²² *Ibidem.*

²³ Rosin, K. (11).

Analüüs viiakse läbi võttes aluseks Euroopa Liidu aluslepinguid, Euroopa Liidu põhiõiguste hartat ja selle kommentaare ning harta ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kohaldamist puudutavaid Euroopa Liidu Kohtu lahendeid.

Töö kolmandas peatükis analüüsitakse, kuidas Euroopa Liidu õiguses on materiaalõiguslikku süüpõhimõtet sisustatud. Materiaalõigusliku süüpõhimõtte sisu analüüsitakse Euroopa Liidu põhiõiguste harta, Euroopa inimõiguste konventsiooni ning Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 83 lg 1 ja lg 2 alusel Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt vastu võetud direktiivide põhjal. Samuti analüüsitakse kohtulahendite põhjal, kuidas on süüpõhimõtet sisustanud Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Liidu Kohus. Lisaks otsitakse õiguskirjandusest asjassepuutuvaid seisukohti ja kinnitusi tehtud järeldustele.

Töö neljandas peatükis analüüsitakse, kuidas Euroopa Liidu põhiõiguste harta, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, direktiivid ning Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Liidu Kohtu praktika süü põhimõtet Eesti õiguses mõjutavad.

Käesolev magistritöö on õigusdogmaatiline töö, mille eesmärkide saavutamiseks kasutatakse uurimismeetoditena tõlgendamist, süstematiseerimist ja võrdlemist. Võrreldakse süüpõhimõtte käsitlust Eesti ja Euroopa Liidu õiguses. Süüpõhimõtte tõlgendust otsitakse õiguskirjandusest ning Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Liidu Kohtu kohtupraktikast. Tegemist on kvalitatiivse uuringuga, mis väljendub uurimisesemete sisulises analüüsis.

1. Süüühimõtte teoreetiline käsitus erinevates õiguskultuurides

1.1. Süüühimõtte ühine teoreetiline käsitus

Karistusõigusliku vastutust ei tohiks kohaldada meelevaldselt ega kohaldada karistust olukorras, kus isikult ei saa mõistlikult ega õiglaselt eeldada, et ta oleks võinud käituda seaduskuulekalt.²⁴ Süüühimõtte kasutuselevõtt on olnud vajalik kaitsmaks üksikisikut riigivõimu kuritarvituste eest ning tagamaks, et isiku teo eest vastutusele võtmine toimuks kindlatel ettenähtavatel alustel.²⁵ Süüühimõtte kohaldamine seostub karistusõiguse teooria põhiküsimustega – mis on karistusõigussüsteemi sotsiaalne funktsioon, miks üldse ühiskonnas eksisteerib karistusõigus, mis on karistuse eesmärk ja milline tähtsus on selles isiku süül.²⁶ Süüühimõtte avaldub peamiselt karistuse kohaldamise eesmärkides ja sotsiaalses tähenduses.²⁷

Karistusõiguses eristatakse absoluutseid ja relatiivseid karistusteooriaid.²⁸ Absoluutse karistusteooria järgi piisab karistuse kohaldamiseks ainult toimepandud kuriteost ning karistuse kohaldamisel puudub eesmärk kedagi mõjutada.²⁹ Seega absoluutse karistusteooria järgi isiku süü tähtsust ei oma. Relatiivse karistusteooria eesmärgiks on riigi karistusvõimu kohaldamine selleks, et tulevikus kuritegusid ära hoida.³⁰ Relatiivsete teooriate esindajad lähtuvad isiku vabast otsustusvõimest ning karistuse kasvatuslikust eesmärgist, mõjutades karistuse kohaldamise teel isikut õiguskulekalt käituma.³¹ Seega on relatiivse karistusteooria järgi isiku süü tuvastamine oluline, sest kui isik süüdi ei ole, pole ka tema karistamisel mõtet, sest karistus ei täidaks oma eesmärki st ei mõjutaks isikut edaspidi õiguskulekalt käituma.

Relatiivse karistusteooria eesmärkidena eristatakse karistuse üld- ja eripreventatiivseid eesmärke.³² Euroopalikus karistusõiguses on positiivse üldpreventsiooni järgi karistamise eesmärgiks ühiskonnaliikmete õiguskulekuse säilitamine ja tugevdamine³³, mille kaudu suureneb ühiskonnaliikmete väärtusteadvus ja säilib usk normi kehtimisse³⁴. Üldpreventsiooni eesmärgiks on seega mõjutada kõiki inimesi seaduskuulekalt käituma.

²⁴ Kremnitzer, M. Hörnle, T. Human Dignity and the Principle of Culpability. *Israel Law Review* 44(1-2) 2011, lk 1.

²⁵ Kuuse, H., lk 31.

²⁶ Simmler, M., lk 148.

²⁷ *Ibidem.*, lk 148.

²⁸ Kuuse, H., lk 10.

²⁹ Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise alused Riigikohtu praktika järgi. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2010, lk 8.

³⁰ Sootak, J., Sanktsiooniõigus. Tallinn 2018, lk 39.

³¹ Kruusamäe, M., lk 9.

³² RKKKo 3-1-1-58-13 p 8; RKKKo 3-1-1-51-13, p 19. Sootak, J. Pikamäe, P. Karsitusseadustik. Komm vlj 4. Vl. Tallinn: Juura 2015 § 56/14.

³³ Kruusamäe, M., lk 10.

³⁴ Samson, E.. Kriminaalõiguse üldosa 2001, lk 34.

Eripreventatsiooni eesmärgiks on õigusrikkuja enda mõjutamine, mis välistaks tema edasiste õigusrikkumiste toimepanemise.³⁵ Eripreventatsiooni positiivseks küljeks on süüdlase parandamine ja ühiskonda tagasitoomine ning negatiivseks küljeks süüdlase kahjustamine või hirmutamine.³⁶

Karistusõigusteaduses on süüd defineeritud läbi psühholoogilise süümõiste, kus süü tähistas kohustustevastast tahtekujundust, millel on kaks vormi: tahtlus ja ettevaatamatus.³⁷ Õiguskirjanduses taandub aga sageli küsimus süüst filosoofilistele debattidele selle osas, mida täpselt mõista isiku vaba tahtena ja kuhu maani saab seda vabaks pidada.³⁸ Klassikalist psühholoogilist süümõistet arendati edasi, sest klassikaline käsitlus jäi hätta olukorras, kus isik ei saanud hooletuse tõttu tagajärge ette näha ja sellest tulenevalt ei saanud ta sellesse ka suhtuda. Edasiarenduses ehk neoklassikalises psühholoogilis-normatiivses süümõiste käsitluses peetakse süü elementideks süüvõimet, tahtlust, ettevaatamatust ning süüd välistavate asjaolude puudumist.³⁹ Tahtluse ja ettevaatamatuse, kui süü erinevate vormide, eristamise kaudu saab teha järeldusi süü suuruse kohta – nt tahtlikkuse puhul võiks pidada süüd suuremaks, kui ettevaatamatuse korral ning sellest tulenevalt peaks olema ka karistus suurem.⁴⁰

Süüd on defineeritud ka läbi normatiivse süümõiste. Süü on spetsiifiline karistusõiguslik mõiste, mis iseloomustab koosseisupärase ja õigusvastase teo ebaõigust.⁴¹ Ajalooliselt on karistusõigusliku vastutuse kohaldamise eeldusena tunnustatud kahte peamist elementi: õigusvastane tegu ja selle teo süülisus.⁴² Kaasaegse normatiivse süümõiste järgi moodustab süü finalistliku süüteoõpetuse kolmeastmelises deliktstruktuuris koosseisu ja õigusvastasuse järel kolmanda astme.⁴³ Võrreldes ajaloolise käsitlusega eristatakse kolmeastmelises deliktstruktuuris õigusvastases teos tegu ja selle teo õigusvastasust. Normatiivne süümõiste näeb süüd süüteo enda osana ning see eeldab põhimõtteliselt isiku tahtevabadust, sest selle eesmärgiks on tunnetada ja seletada süütegu selle tegijas (kes peab vastutama) ning mõista ja hinnata tegu (kelle ees peab vastutama ehk väärtusotsus teo üle).⁴⁴ Süü kaudu heidetakse konkreetsele isikule ette, et ta ei käitunud õiguspäraselt, sest langetas otsuse ebaõiguse kasuks,

³⁵ Kuuse, H., Lk 11.

³⁶ Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn 2003, lk 157.

³⁷ Sootak, J. Karistusõigus üldosa. Tallinn 2018, lk 366-367.

³⁸ Simmler, M., lk 159.

³⁹ Sootak, J.(37), lk 368.

⁴⁰ Keiler, J. jt. Comparative Concepts of Criminal Law. Intersentia: 2019, lk 112.

⁴¹ Sootak, J. (37), lk 373.

⁴² Paizes, A. Unreasonable conduct and fault in the criminal law. South African Law Journal 113, no. 2 (May 1996), lk 237.

⁴³ Sootak, J.(37), lk 372.

⁴⁴ *Ibidem*, lk 369.

kuigi oleks saanud käituda õiguspäraselt langetades otsuse õiguse kasuks.⁴⁵ Professor Jaan Sootak on defineerinud süüd kui isiku võimet aru saada oma teo õiguslikust taunitavusest ning kui isik on sellest aru saanud, tehakse talle süüetteheide, et ta valis ebaõiguse.⁴⁶

Lisaks on õiguskirjanduses süüpehmiõttele viidatud kahel viisil: kui *nulla poena sine culpa* (pole karistust süüta) või kui ka *actus non facit reum nisi men sit rea* (tegu on süütegu vaid juhul, kui süüdistataval on selleks vajalik meeles seisund).⁴⁷ Nendest põhimõtetest saabki tuletada süüpehmiõtte kaks peamist teoreetilist käsitlust, millest esimene on omane Mandri-Euroopa õiguskultuurile ja teine *common law* õiguskultuurile.⁴⁸ Teooriate erinevus seisneb selles, mida süüna karistusõigusliku vastutuse raames mõistetakse ehk millist isiku käitumist saab pidada süüliseks.⁴⁹

1.2. Süüpehmiõtte teoreetiline käsitlus common law õiguskultuuris

Millist isiku käitumist saab pidada süüliseks, väljendub *commol law* õiguskultuuris *actus reus*, *mens rea* ja *defenses* eristamises. *Actus reus* viitab teole või tegematajätmisele, mis sisaldab kuriteo koosseisupäraseid elemente, mis on seadusega ette nähtud. *Mens rea* on süüteo toimepanemisele suunatud tahtmine või teadmine, et õigusvastane tegu päädib õigusrikkumisega. *Defences* all mõistetakse vastutust välistavaid asjaolusid.⁵⁰

Common law õiguskultuuris lähtutakse just peamiselt *mens rea* põhimõttest, mis viitab süü psühholoogilisele süümõistele ehk inimese teadvusest tulenevale tahtmisele ja teadmisele oma õigusrikkumisest.⁵¹ *Common law* õiguskultuuris kasutatakse *mens rea* põhimõtet kahes tähenduses – kirjeldavas tähenduses kirjeldamaks tahtluse erinevaid vorme (otsene või kaudne tahtlus, hooletus, ettevaatamatus) ja normatiivses tähenduses tegu süüdistatavale ette heites eeldades temalt vabatahtlikku ja vastutustundlikku käitumist.⁵² Ameerika Ühendriikide kui ühe *common law* õiguskultuuri esindaja õiguses on küsimus süüst olnud samuti suuresti mõjutatav nii filosoofilisest kui ka psühholoogilisest süü mõistest.⁵³

⁴⁵ *Ibidem*, lk 370.

⁴⁶ *Ibidem*, lk 373.

⁴⁷ Simmler, M., lk 159.

⁴⁸ Kuuse, H., lk 30.

⁴⁹ *Ibidem*, lk 31.

⁵⁰ *Ibidem*, lk 35.

⁵¹ *Ibidem*, lk 35.

⁵² Keiler, J. jt., lk 113.

⁵³ Schmeiser, S. R. Punishing Guilt. *American Imago*, Vol. 64, No. 3, Legal Analysis 2007, lk 318.

Õiguskirjanduses on *mens rea* põhimõtet käsitlenud Blomsma, kes on leidnud, et isiku karistusõigusliku teo eest süüdimõistmise aluseks on eelkõige isiku süüline või kuri tahe.⁵⁴ See tahe, millega isik teo toime pani, peaks vastama iga objektiivse teokoosseisu elemendile.⁵⁵ Blomsma leiab aga, et *mens rea* põhimõte ei saa tänapäeval tehnoloogia ja süüteokoosseisude arengust lähtuvalt enam piirduda ainult teo toimepanemise tahtlusele viitamisega.⁵⁶ Euroopa ühiskonnad on ühe enam muutumas riskiühiskonnaks, millest tulenevalt tuleb hakata arvestama ka ohu tunnistamise ja ohtu arvestava käitumise tahtlust laiemalt.⁵⁷ Blomsma soovib süüühimõtet käsitleda laiemalt, mille kohaselt ei pea teo karistatavaks pidamisel tuvastama süüilisust kui tahtlust kõigi objektiivse koosseisu elemendi asjaolude suhtes, vaid piirduda sellega, et isik teab ning mõistab teo ebaõiguse sisu.⁵⁸ Samale järeldusele jõudis ka Horder.⁵⁹

Rosano järgi seisneb *mens rea* põhimõtte olulisus selles, et ta aitab tuvastada põhjusliku seose teo toimepanemise ja teo toimepanija enda vahel olukorras, kus süüteo toimepanija pidi subjektiivsel tasandil olema vähemalt teadlik oma teo olemusest ning süüühimõtte kohaselt on karistuse kohaldamise eesmärk isikule õigusvastase teo etteheitmine.⁶⁰ Vastutus süüteo eest peaks karistusõigusliku põhimõttena tõusetuma ainult siis, kui isik võttis teadlikult riski õigusvastase teo toimepanemisel.⁶¹ Sellega viitab ka Rosano klassikalisele psühholoogilisele süümõistele, kus süü on side (*nexus*) objektiivselt toimepandud teo ja selle kajastuse vahel isiku teadvuses.⁶²

Mens rea põhimõtte rakendamine kui meeles seisundi kindlakstegemine seoses süüdistatava poolt toime pandud teoga (*actus reus*) ei tekita probleemi tahtliku süü vormi puhul, kuid osutub problemaatiliseks ettevaatamatuse korral.⁶³ Hooletuse, kui süü ühe vormi, kindlakstegemine eeldab teatud hoolsusstandardi täitmata jätmise tuvastamist olukorras, kus isik oleks pidanud tegutsema.⁶⁴ Olukorras, kus isik oleks pidanud tajuma olulist ja selget ohtu kahju tekkimiseks, kuid ta ei suuda seda tajuda, ei saa pidada meelteseisundiks.⁶⁵ Hooletus eeldab hoopis meelteseisundi puudumist.⁶⁶ Seetõttu on mõne koolkonna esindajad jõudnud järeldusele, et

⁵⁴ Blomsma, J., *Mens Rea and Defences in European Criminal Law*. Intersentia: 2012 lk 41-43.

⁵⁵ *Ibidem*, lk 41-43.

⁵⁶ *Ibidem*, lk 41-43.

⁵⁷ *Ibidem*, lk 41-43.

⁵⁸ *Ibidem*, lk 59-61.

⁵⁹ Horder, J., *Criminal Culpability: The Possibility of a General Theory* 1993, lk 193-195.

⁶⁰ Rosano, A. Some developments of the principle of Mens Rea in the Case Law of the Court of Justice of the European Union. *New Journal of European Criminal Law* vol. 7, no. 3, 2016, lk 302-303.

⁶¹ *Ibidem*, lk 302-303.

⁶² Sootak, J. (37), lk 367.

⁶³ Keiler, J. jt., lk 112.

⁶⁴ *Ibidem*, lk 113.

⁶⁵ *Ibidem*, lk 113.

⁶⁶ Blomsma, J., lk 44.

hooletust ei saakski käsitleda süü elemendina ega pidada õigeks aluseks isiku karistusõiguslikule vastutusele võtmisel.⁶⁷ *Common law* õiguskultuuri riikides suhtutakse hooletuse alusel inimeste vastutusele võtmisse jahedamalt kui Mandri-Euroopaliku õiguskultuuri riikides.⁶⁸ Näiteks ühe uuringu järgi moodustavad Inglismaa kroonikohtusse jõudnud süütegudest hooletusest toime pandud juhtumid vähem kui 5%.⁶⁹ See tähendab, et *common law* õiguskultuuriga riikides ei hakata hooletuse puhul isiku üle kohut mõistmaga.

Seega *common law* õiguskultuuris peetakse süüliseks sellist isikut, kes tahtis või teadis, et tema õigusvastane tegu toob kaasa õigusrikkumise. Oluline on tuvastada, et isik sai aru oma teo õigusvastasusest. Arvestades, et ühiskond on liikumas järjest enam ohuennetusele ja karistatavaks muutub ka ohu tekitamine, ei saa isiku teadmine ja tahtmine piirduda enam vaid ainult teo toimepanemise tahtluse ja teadmise, vaid ka ohu tekitamise tahtmise ja teadmise. Problemaatiline on aga tahtluse tuvastamine hooletuse kui ühe ettevaatamatuse vormi puhul, sest siis tuleks tuvastada tahtmise ja teadmise puudumine.

1.3. Süüpehime mõtte teoreetiline käsitlus Mandri-Euroopa õiguskultuuris

Mandri-Euroopa õiguskultuuri aluseks on Germaani ehk Saksa õiguskultuur. Saksa õiguskultuuris on isiku süüdi tunnustamise aluseks objektiivsete ja subjektiivsete tunnuste (koosseisupärasuse), õigusvastasuse (sh õigusvastasust välistavate asjaolude puudumise) ja süülisuse (sh süüd välistavate asjaolude puudumise) tuvastamine.⁷⁰ Seega tugineb Mandri-Euroopa õiguskultuur normatiivsel süümõistel, kus süü olemasolu hinnatakse kolmeastmelise deliktstruktuuri kolmandal astmel.

M. E. Badar leiab, et Saksa õiguse käsitluse puuduseks võrreldes *mens rea* põhimõttega on see, et Saksa õiguses käsitlev süüpehime mõtte on oluliselt kitsam, sest Saksa õiguse kohaselt avaldub süü alles deliktstruktuuri kolmandal astmel üksnes peale seda, kui on tuvastatud teo koosseisupärasus, õigusvastasus ning eraldi kontrollitud süüd.⁷¹

⁶⁷ Fletcher, G.P., Basic concepts of Criminal Law. Oxford University Press: 1998, lk 117.

⁶⁸ Keiler, J. jt., lk 113.

⁶⁹ Blomsma, J., lk 173.

⁷⁰ Simmler, M., lk 161.

⁷¹ Badar, M. E., The concept of *mens rea* in International criminal law. The case for a unified approach. Hart Publishing: 2015, lk 130

Süüpõhimõte (*Schuldprinzip*) on Saksa õiguse üks keskseid printsiipe ning seda on sisustatud läbi süü ja süülisuse.⁷² M. Bohlander leiab, et süülisuse kaudu karistatakse isikut süüdistades teda õigusvastase käitumise eest, sest isik on otsustanud käituda õigusvastaselt, kui ta oleks saanud käituda ka õiguspäraselt.⁷³ Karistamine on põhjendatud, sest isikule saab teha etteheite selle eest, et isikul on oma vabast tahtest ja loomust tulenevalt võime juhtida oma otsuseid, millest tulenevalt on selline isik võimeline valima õiguspärase käitumise, välja arvatud juhul, kus ta ei ole tulenevalt nõdrameelsusest suuteline seda tegema.⁷⁴ Seega seni kuni seadus suudab karistusõiguslikku vastutust kaasatoovaid seadusi piisavalt täpselt paika panna ega esine õigusvastasust ja süüid välistavaid asjaolusid, saabki isiku süülisust jaatada. Saksa õiguse kohaselt peetakse süüpõhimõtet põhiseaduslikuks õiguseks, kuid Saksa põhiseadus ise süüpõhimõtet ei sisusta.⁷⁵ Saksa konstitutsioonikohtu kohaselt põhineb süüpõhimõtte kolmel põhimõttel ja õigusel: õigusriigi põhimõte, õigus autonoomiale ja inimväärikusele⁷⁶.

Common law õiguskultuuri süü elemendi *mens rea* all mõistetud isiku n-ö „kurja“ taht vaadeldakse Mandri-Euroopa õigussüsteemides subjektiivse koosseisu elemendina.⁷⁷ Kui *common law* riikides võetakse inimesi ettevaatamatuse alusel vastutusele harva, siis Mandri-Euroopa õiguskultuuriga riikides on tahtlike süütegude kõrval ettevaatamatusest toime pandud süüteod eraldi kodifitseeritud ja nende alusel vastutusele võtmine laialdaselt aktsepteeritud.⁷⁸

Euroopa Liidus on piir kahe õiguskultuuri eristamise vahel regulatsioonide ühtlustamise ning Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika mõjul muutunud ajaga hõlpsamaks.⁷⁹ Kuigi Mandri-Euroopa õiguskultuuri käsitus süüst on võrreldes *common law* õiguskultuuri süü käsitlusega kitsam, heidavad mõlemad lähenemised isikule ette ühiskonnas taunitavat tegu.

⁷² Kuuse, H., lk 37.

⁷³ Bohlander, M. Principles of German Criminal Law. Hart publishing: 2008, lk 20-21.

⁷⁴ *Ibidem*, lk 20-21.

⁷⁵ Badar, M. E., lk 130.

⁷⁶ Rytter, J.E. No Punishment without Guilt - The Case concerning German Prosecution of a Former GDR Border Guard, 21. Netherlands Quarterly of Human Rights 21, no 1. (2003), lk 45-46.

⁷⁷ Blomsma, J., lk 41-43.

⁷⁸ Keiler, J. jt., lk 113.

⁷⁹ *Ibidem*, lk 97.

1.4. Süüpõhimõte Eesti õiguses

Eesti karistusõigus kuulub samuti Mandri-Euroopa õiguskultuuride hulka. See väljendub põhiseaduse § 3, mille kohaselt teostatakse riigivõimu üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel.⁸⁰ Karistusseadustiku (KarS)⁸¹ § 2 lg 2 järgi karistatakse isikut teo eest, kui tegu vastab süüteo koosseisule, tegu on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. Seega eristatakse ka Eesti õiguses kolmeastmelises deliktstruktuuris kolme astet (koosseisupärasus, õigusvastatus ja süü) ning teo süüilisuse või selle puudumise kohta tehakse järeldus kõige viimases etapis.⁸² Kõik kolmeastmelise deliktstruktuuri kolm elementi moodustavad olulise osa süüteo koosseisule vastavast teost, sest kui pole kindlaks tehtud koosseisupärase ja õigusvastase teo toimepanemist, ei saa isik ka süüdi olla.⁸³ Samamoodi ei piisa ainult teo toimepanemisest, vaid kindlaks peab olema tehtud ka sellise teo süüilisus.⁸⁴

Eesti õiguses on süüpõhimõtte sätestatud KarS § 32 lg 1 teises lauses, mille kohaselt on isik süüdi, kui ta on süüvõimeline ja puudub seaduses sätestatud süüd välistav asjaolu.⁸⁵ See tähendab, et isiku süüilisus ja karistatavus on välistatud, kui isik ei olnud koosseisupärast ja õigusvastast tegu toime pannes, kas ea või vaimse tervise tõttu süüvõimeline või kui oli süüvõimeline, siis esineb mõni muu süüd välistav asjaolu.⁸⁶

Isik on KarS § 33 järgi süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt neljateistaastane.⁸⁷ Isik ei ole KarS § 34 järgi süüdiv, kui ta ei olnud teo toimepanemise ajal võimeline aru saama oma teo keelatusest või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtima seoses vaimuhaigusega, ajutise raske psüühikahäirega, nõrgamõistuslikkusega, nõdrameelsusega või muu raske psüühikahäirega.⁸⁸

Süüd välistavad asjaolud on sätestatud KarS § 38-43¹.⁸⁹ Isiku süü on KarS § 38 järgi välistatud, kui isik on teo toime pannud ettevaatamatusel, kui ta oma vaimsete või füüsiliste võimete tõttu ei ole suuteline aru saama, mida temalt eeldatakse, või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtima.⁹⁰ Isikul puudub süü KarS § 39 lg 1 järgi ka siis, kui ta ei saa aru oma teo

⁸⁰ Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne, 2020, Sissejuhatus: Eesti Vabariigi kui Euroopa Liidu liikmesriigi põhiseadus: väärtustest, aluspõhimõtetest ja tõlgendamisest.

⁸¹ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

⁸² Sootak, J. (37), lk 165.

⁸³ Blomsma, J., lk 41.

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

⁸⁶ Sootak, J. (37), lk 372.

⁸⁷ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

⁸⁸ *Ibidem.*

⁸⁹ *Ibidem.*

⁹⁰ *Ibidem.*

keelatuses ja see eksimus on temale vältimatu.⁹¹ Samuti vabaneb isik KarS § 40 lg 1 alusel süüst, kui ta loobub vabatahtlikult süüteokatsesest KarS § 41-43 sätestatud juhtudel.⁹² Kuriteole kihutamise katse toimepannud, kuriteo toimepanemise ettepanekuga nõustunud või kuriteo täideviimises kokku leppinud isik vabaneb KarS § 43¹ alusel süüst, kui ta katkestab vabatahtlikult teise isiku kuriteole kihutamise ja hoiab ära teo toimepanemise võimaliku ohu; loobub kuriteo toimepanemiseks antud nõusolekust või hoiab ära kokkulepitud kuriteo toimepanemise.⁹³

KarS § 32 lg 1 teise lausega on Eesti õigus kasutusele võtnud normatiivse süümõiste, mille eelduseks on isiku tahtevabadus.⁹⁴ Normatiivse süümõiste järgi on süü isikule tehtav etteheide, et ta otsustas ebaõiguse kasuks ja käitus normivastaselt, kuigi ta oleks võinud otsustada õiguse kasuks ja käituda normipäraselt.⁹⁵ Riigikohus on küsimuse süülisusest sidunud karistusõigusliku sanktsiooni kohaldamise eesmärkidega, millest tulenevalt on süülise vastutuse aluseks etteheide õigusvastase teo toimepanemise eest.⁹⁶ Individuaalse süü printsiip on sätestatud KarS § 32 lg 2, mille kohaselt karistatakse toimepanijat vastavalt tema süüle, sõltumata teiste toimepanijate süüst.⁹⁷ Ka KarS § 56 lg 1 esimese lause kohaselt on isiku karistamise aluseks isiku süü ehk selle konkreetse isiku individuaalne süü.⁹⁸ Nendes sätetes väljendub põhimõte, et iga isiku süü on individuaalne ja ainult talle omistatav.

Süüühimõtte ülesanded ja elemendid on sätestatud KarS § 32 lg 1 ja § 56 lg 1.⁹⁹ KarS § 32 järgi on süüühimõttel kaks ülesannet – esiteks kinnitatakse sellega KarS § 2 lg 2 sisalduvat põhimõtet, et süü paikneb kolmeastmelise deliktistruktuuri kolmandal astmel ja teiseks, et isikut saab karistada ainult siis, kui ta on süüdi (KarS § 32 lg 1 esimene lause).¹⁰⁰ KarS § 56 lg 1 esimese lause kohaselt on isiku karistamise aluseks isiku süü.¹⁰¹ KarS § 56 lg 1 esimene lause kehtestab süüühimõtte kui karistuse kohaldamise aluse (*nulla poena sine culpa*) st isikut saab karistada üksnes siis kui lisaks koosseisupärasusele ja õigusvastasusele esineb ka süü.¹⁰² KarS § 56 lg 1 esimesest lausest tuleneb ka süüühimõtte kolmas ülesanne – süü annab aluse isiku karistamiseks ning tema individuaalse süü suurusest sõltub karistus.¹⁰³ Karistuse

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ Sootak, J., Pikamäe P. Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2021, lk 159.

⁹⁵ *Ibidem*, lk 159.

⁹⁶ RKÜKo 3-4-1-10-04, p-d 17-18.

⁹⁷ Sootak, J. (37), lk 372.

⁹⁸ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

⁹⁹ *Ibidem* lk 372.

¹⁰⁰ *Ibidem*, lk 372.

¹⁰¹ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

¹⁰² Sootak, J., Pikamäe P. (94), lk 219.

¹⁰³ Sootak, J. (37), lk 372.

eripreventatiivne eesmärk kajastub KarS § 56 lg 1 teises lauses, mille kohaselt arvestatakse karistuse mõistmisel kohtu poolt või määramisel kohtuvälise menetleja poolt kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid.¹⁰⁴

Otsust süü suuruse kohta ei tehta deliktistruktuuri tasandil (kus süü on või ei ole), vaid süü suurust arvestatakse karistuse kohaldamisel.¹⁰⁵ Süü suuruse kohta tehakse hinnang süü erinevate vormide (tahtluse ja ettevaatamatuse) kaudu.¹⁰⁶ KarS § 15 lg 1 järgi on kuriteona karistatav üksnes tahtlik tegu, kui karistusseadustik ei sätesta karistust ettevaatamatu teo eest.¹⁰⁷ Selle sättega viidatakse *nulla poena sine culpa* (pole karistust ilma süüta) põhimõttele ning *mens rea* põhimõttele, et teo toimepanija ja teo vahel peab olema vaime seos. Kuigi KarS otseselt neid süü vormidena ei käsitle, on süü vormid eraõigusest (VÕS¹⁰⁸ § 104 lg 2) tuleneva analoogia järgi tahtlus (KarS § 16) ja ettevaatamatus (KarS § 18). Tahtluse vormid on KarS § 16 lg 1 järgi kavatsetus, otsene ja kaudne tahtlus. Ettevaatamatuse vormid on omakorda KarS § 18 lg 1 järgi kergemeelsus ja hooletus.

Kuigi isiku karistamine on üheks oluliseks põhiõiguse piiranguks, põhiseadus individuaalset süüühimõtet ei sisusta.¹⁰⁹ Riigikohtu seisukohalt tuleneb põhiseaduse (PS) §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest, et isikut tohib karistada konkreetse teo eest ja mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus (individuaalse süü printsiip).¹¹⁰ Seega sõltub individuaalne süü selle kindlakstegemisest (sõnast „toimepandud“) ja süü suuruse järgi otsuse tegemisest (sõnast „raskus“). Samas ei viita Riigikohus mitte KarSi vastavatele sätetele, vaid õigusriigi ja inimväärikuse põhimõttele ehk on sisustanud individuaalse süü põhimõtet läbi põhiseaduslike väärtushinnangute ja põhiõiguste.

PS § 10 kohaselt ei välista PS II peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.¹¹¹ See säte näeb ühest küljest ette põhiõiguste kataloogi avatuse („muid õigusi, vabadusi ja kohustusi“) ehk rõhutab seda, et põhiõiguste puhul ei kehti *numerus clausus*’e reegel, millest tulenevalt ei näita see põhiõiguse puudumist, kui PS põhiõigust otsesõnu ei maini.¹¹² Seega kuigi PS otsesõnu

¹⁰⁴ Sootak, J., Pikamäe P. (94), lk 223.

¹⁰⁵ Sootak, J., Pikamäe P. (94), lk 160.

¹⁰⁶ Keiler, J. jt., lk 112.

¹⁰⁷ Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.

¹⁰⁸ Võlaõigusseadus - RT I, 15.03.2022, 14.

¹⁰⁹ Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹¹⁰ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 39.

¹¹¹ Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹¹² Madise, Ü. jt., § 10 p 1.

süüühimõttele ei viita, jätab PS § 10 võimaluse sättest endast tuletada muid õigusi, vabadusi ja kohustusi, sh ka inimese õigust saada karistada konkreetse teo eest vastavalt toimepandud süüteo raskusele. Teisest küljest viitab PS § 10 kahele põhimõttele – inimväärikus ja õigusriik, mida peetakse põhiseaduse aluspõhimõteteks.¹¹³

Inimväärikust nähakse ühest küljest laiemalt kui üldist põhimõtet teiste põhiõiguste tõlgendamiseks.¹¹⁴ Riigkohtu seisukoha järgi on inimväärikus „kõigi isiku põhiõiguste alus ning põhiõiguste ja vabaduse kaitse eesmärk“.¹¹⁵ Inimväärikus on koostoimes PS § 18 tuleneva väärikust alandava kohtlemise keeluga teisest küljest ka iseseisev põhiõigus.¹¹⁶ Filosoofilises käsitluses keelab inimväärikuse põhimõte inimese kohtlemise võimu objektina.¹¹⁷ Riigikohtu seisukohalt on inimväärikuse kui põhiõiguse elementideks „õigus heale nimele, õigus mitte olla hirmul enese ja oma lähedaste eksistentsi pärast, õigus õiguslikule võrdsusele kõigi teiste inimestega, õigus inimlikule identiteedile, informatsioonilise enesemääramise õigus, õigus kehalisele puutumatussele“.¹¹⁸

Õigusriigi põhimõtte peamiseks sisuks on valitseja seotus seadustega ehk avaliku võimu teostamine seaduslikkuse põhimõtet järgides.¹¹⁹ Tänapäeval hõlmab õigusriigi põhimõtte lisaks seadusliku aluse põhimõttele ka sisulisi põhimõtteid nagu õiguskindlus, avaliku võimu väärkasutuse ja suva keeld, võrdsus seaduse ees ja diskrimineerimise keeld, juurdepääs ausale õigusemõistmisele, võimude lahususe ja parlamendireservatsiooni põhimõtet.¹²⁰ Samuti hõlmab tänapäevane käsitlus selle põhimõtte all ka üksikisiku põhiõiguste kaitset ja õiguste piiramise lubatavust ainult proportsionaalsuse põhimõtte alusel.¹²¹

Eestis peetakse õigusriigi viieks peamiseks elemendiks riigivõimu piiramist põhiseaduslike õigustega ja proportsionaalsuse põhimõttest lähtuvalt (1), võimude lahusust, kontrolli ja tasakaalu (2), õiguskindlust (3), seaduslikkust (4) ja juurdepääsu õiguskaitsele (5).¹²² Riigikohus on leidnud, et õigusriigi põhimõtte all tuleks mõista ka muude õiguspõhimõtete kehtivust – „Demokraatliku õigusriigi põhimõtte tähendab, et Eestis kehtivad sellised õiguse

¹¹³ Ernits, M. jt. ‘The Constitution of Estonia: The Unexpected Challenges of Unlimited Primacy of EU Law’ in Anneli Albi and Samo Bardutzky (eds), *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law* (The Hague: T.M.C. Asser Press 2019), lk 889.

¹¹⁴ Madise, Ü. jt., § 10 p 13.

¹¹⁵ RKHKo 3-3-1-2-06, p 10; RKHKo 3-3-1-14-06, p 11.

¹¹⁶ Madise, Ü. jt., § 10 p 13.

¹¹⁷ *Ibidem.*, § 10 p 13.

¹¹⁸ RKKKo 3-1-1-80-97, p I.

¹¹⁹ Madise, Ü. jt., § 10 p 41.

¹²⁰ *Ibidem.*, § 10 p 41.

¹²¹ *Ibidem.*, § 10 p 41.

¹²² Ernits, M. jt., lk 908.

üldpõhimõtted, mida tunnustatakse Euroopa õigusruumis.“¹²³ Riigikohtu käsitluse järgi ei ole õigusriigi põhimõtte näol tegemist mitte ainult PS aluspõhimõttega, vaid Euroopa kultuuriruumi ühe põhiväärtusega.¹²⁴

Riigikohtu seisukohalt vastavad seaduses sätestatud karistused PS §-st 11 tulenevale proportsionaalsuse nõudele ja on kooskõlas inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetega juhul, kui sanktsiooni ettenägev säte, sh sanktsiooni alammäär võimaldavad kohtul mõista karistuse, mis ei ole teo ebaõiguse määra ning uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise ja õiguskorra kaitsmise eesmärki silmas pidades ilmselgelt ülemäärane.¹²⁵ Kuigi antud lahendis viidatakse sellele, et karistus peab vastama proportsionaalsuse nõudele ning olema kooskõlas inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetega, tuleks analüüsida ka süüühimõtte enda seotust proportsionaalsuse põhimõttega, sest KarS § 2 lg 2 järgi on karistamise aluseks süü ning ilma süüta ei saa määrata ka karistust (*nulla poena sine culpa*).

PS § 11 sõnastuse järgi tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas seadusega ning need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.¹²⁶ Kuigi PS § 11 ei saa tuletada otsesõnu, kas kõiki põhiõiguseid saab piirata, võib erinevaid põhiõigusi ja vabadusi piirata erineval määral.¹²⁷ PS § 11 sisalduv proportsionaalsuse põhimõte ei ole iseseisev karistuse mõistmise alus.¹²⁸ PS § 11 nähakse ette kõigi põhiõiguste ja vabaduste piiramise tingimused¹²⁹, mis on realiseerunud karistuse kohaldamise sätetes.¹³⁰ Küsimuses kui palju on PS § 11 sätestatud proportsionaalsuse põhimõte arvestatav karistuse mõistmisel, leiab Riigikohus, et kogu karistusõiguslik regulatsioon peab olema kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega st iga karistusõigusliku sätte osas võib tõstatada küsimuse selle sättega võimaldatava riive kohasusest, tarviklikkusest ja mõõdukusest.¹³¹ Tingimusel, et karistuse mõistmisel ja karistusest tingimisi vabastamisel on järgitud karistusõigust, ei ole proportsionaalsuse põhimõte konkreetses kriminaalasjas eraldi kasutatav.¹³² Seega peavad karistusõigusega paika pandud karistused kui põhiõiguslikud piirangud vastama PS § 11 tulenevale proportsionaalsuse nõudele, mitte karistused konkreetses menetluses.

¹²³ RKPJKo 3-4-1-1-03, p 14.

¹²⁴ Madise, Ü. jt., § 10 p 42.

¹²⁵ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 39; RKÜKo 3-4-1-2-05, p 57.

¹²⁶ Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹²⁷ Madise, Ü. jt § 11 p 3.

¹²⁸ Sootak. J., Pikamäe P. (94), lk 218.

¹²⁹ Madise, Ü. jt., § 11 p 3.

¹³⁰ Sootak. J., Pikamäe P. (94), lk 218.

¹³¹ RKKKo 3-1-1-99-06, p 22.

¹³² *Ibidem*, p 22.

Süüpõhimõte on tihedalt seotud PS § 22 lg 1 sätestatud süütuse presumptsiooniga, mille järgi ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.¹³³ Selles sättes avaldub põhiõigus mitte olla loetud süüdi enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist.¹³⁴ PS § 11 ega teistest PS sätetest ei tulene, et isiku võib mõnel juhul seaduse alusel süüdi olevaks lugeda ka enne kohtuotsust.¹³⁵ Seega ei saa seadusandja PS § 11 järgi piirata iga põhiõigust.¹³⁶ Põhiõigused, mida samuti ei saa piirata on nt piinamise keeld, orjuse keeld ja mõttevabadus, sest nende piiramiseks õigustused puuduvad.¹³⁷

Seega tuleks jõuda järeldusele, et põhiõigus mitte olla loetud süüdi enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist on absoluutne põhiõigus, mida ei saa piirata ning proportsionaalsuse põhimõte siin ei kohaldu. Kui isik on aga süüdi mõistetud, siis võib isikut proportsionaalselt õigusi piirava seaduse alusel karistada mh piirata ka tema õigust vabadusele tema süü suurust arvestades ning kooskõlas inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetega. Siiski seostub põhiõigus mitte olla peetud süüdi enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist, menetlusõigusega, mitte materiaalõigusega. Materialõigusega seotud individuaalse süü põhimõttest tulenev põhiõigus võiks olla sõnastatud kui õigus saada õigusvastase teo toimepanemise tuvastamisel karistatud lähtuvalt isiku individuaalse süü suurusest.

Riigikohus ei selgita põhjalikumalt, mida ta võis mõelda selle all, kui ta leidis, et PS §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest tuleneb, et isikut tohib karistada konkreetse teo eest ja mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus (individuaalse süü printsiip).¹³⁸ Võib vaid oletada, et Riigikohus võis mõelda ühest küljest selle all, et PS § 10 sätestatud põhiõiguste kataloogi avatuse põhimõttest võib tuletada ka põhiõiguse saada õigusvastase teo toimepanemise tuvastamisel karistatud lähtuvalt isiku individuaalse süü suurusest, kuigi PS seda otsesõnu ei maini. Samuti saab inimväärikuse põhimõttest ja inimväärikusest kui põhiõigusest tuletada teisi põhiõigusi sh õigust heale nimele, sest süüdi mõistmine võib määrada ka isiku head nime. Samuti võis Riigikohus õigusriigi põhimõtte tänapäevasest käsitlusest tulenevalt mõista selle all ka üksikisiku põhiõiguste kaitset ja Euroopa õigusruumis kehtivate õiguse üldpõhimõtete kehtivust.

¹³³ Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹³⁴ Madise, Ü. jt., § 11 p 3.

¹³⁵ *Ibidem* § 11 p 3.

¹³⁶ *Ibidem*, § 11 p 3.

¹³⁷ *Ibidem*, § 11 p 6.

¹³⁸ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 39.

2. Euroopa Liidu õiguse mõju liikmesriikide õigusele

2.1. Euroopa Liidu pädevus liikmesriikide õigust lähendada

Karistusõiguse kehtestamise õiguses väljendub riikide suveräänsus,¹³⁹ sest karistusõigus on väga tihedalt seotud riigivõimu teostamisega¹⁴⁰. Kuigi seadusandjat on piiranud erinevad õiguspõhimõtted, põhiõigused ja rahvusvaheliselt võetud kohustused, on karistusõiguse kehtestamise pädevus kuulunud ajalooliselt riikidele endile.¹⁴¹ Nii kuulus ka Euroopa Ühenduse ajal karistusõiguse kehtestamise õigus ainult liikmesriikide pädevusse.¹⁴² Alustuseks on vajalik analüüsida, milline on Euroopa Liidu pädevus liikmesriikide õigust sh karistusõigust lähendada.

Lissaboni lepinguga¹⁴³ muudeti Euroopa Ühenduse asutamisleping ümber Euroopa Liidu toimimise lepinguks (ELTL).¹⁴⁴ Euroopa Liidu Lepingu (ELL) preambula ja art 1 järgi asutati Euroopa Liit, millele liikmesriigid andsid oma ühiste eesmärkide saavutamiseks pädevuse.¹⁴⁵ Lissaboni lepinguga kaotati Euroopa Ühendus, mille õigusjärglaseks sai Euroopa Liit.¹⁴⁶

ELTL preambula järgi on Euroopa Liidu (EL) liikmesriigid otsustanud oma ressursse ühendades säilitada ja tugevdada rahu ja vabadust ning kutsudes teisi samu ideaale järgivaid Euroopa rahvaid üles nende jõupingutustega ühinema.¹⁴⁷ ELL preambula järgi on riigid otsustanud hõlbustada isikute vaba liikumist, samal ajal tagades oma rahvaste ohutuse ja julgeoleku, luues kooskõlas käesoleva lepingu ja ELTL sätetega vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala.¹⁴⁸

ELL art 3 lg 2 alusel moodustas EL oma kodanikele vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva sisepiirideta ala, kus isikute vaba liikumine on tagatud koos välispiirikontrolli, varjupaiga ja sisserändega ning kuritegevuse ennetamise ja selle vastu võitlemisega seotud asjakohaste meetmete rakendamisega.¹⁴⁹ Seega on ELil positiivne kohustus luua turvalisusel rajanev ala, mis on samas piiratud ainult kodanikele turvalise ala pakkumisega.¹⁵⁰ ELTL art 67 lg 1

¹³⁹ Randma, P. Euroopa Ühenduse õiguse mõju siseriiklikule karistusõigusele. 2002, lk 18-20.

¹⁴⁰ Mitsilegas, V. (9), lk 1.

¹⁴¹ Randma, P. lk 18-20.

¹⁴² Rosin, K. (11), lk 30.

¹⁴³ Lissaboni leping - ELT C 306, 17.12.2007.

¹⁴⁴ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁴⁵ Euroopa Liidu leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202/18 07.06.2016, art 1.

¹⁴⁶ Rosin, K. (11), lk 26.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Euroopa Liidu leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202/18 07.06.2016, art 6.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Mitsilegas, V. EU Criminal Law: Modern Studies in European Law (2009), lk 38.

järgitakse vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala moodustamisel põhiõigusi ning liikmesriikide erinevaid õigussüsteeme ja –traditsioone.¹⁵¹ Sellega seatakse ELile piirid vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala moodustamisele.¹⁵²

Vabadusel rajaneva ala moodustumisega seondub¹⁵³ ELTL art 67 lg 2, mille kohaselt tagab EL isikutele piirikontrolli puudumise sisepiiridel ning kujundab varjupaiga, sisserände ja välispiiril teostatava kontrolli valdkonnas liikmesriikidevahelisel solidaarsusel põhineva ühise poliitika, mis on õiglane kolmandate riikide kodanike suhtes.¹⁵⁴ Kodakondsuseta isikuid koheldakse seejuures kolmandate riikide kodanikena.¹⁵⁵ Õigusel rajaneva ala moodustamisega seondub ELTL 67 lg 4, mille kohaselt hõlbustab EL õiguskaitse kättesaadavust eelkõige tsiviilasjades tehtud kohtuotsuste ja kohtuväliste otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõtte kaudu.¹⁵⁶

Turvalisusel rajaneva ala moodustumisega seondub ELTL art 67 lg 3, mille järgi püüab EL tagada kõrge turvalisuse taseme kuritegevuse, rassismi ja ksenofoobia vältimise ja nende vastu võitlemise meetmetega, politsei ja õigusasutuste ning muude pädevate asutuste tegevuse koordineerimise ja koostöö tagamise meetmetega, samuti kriminaalasjades tehtud kohtuotsuste vastastikuse tunnustamisega ning vajaduse korral karistusõiguse alaste õigusaktide lähendamisega.¹⁵⁷ Seega tugineb turvalisusel rajanev ala moodustamine just karistusõigusel.¹⁵⁸ ELile karistusõiguse osas pädevuse andmise eesmärgiks oli ELis suurema turvalisuse tagamine.¹⁵⁹

Seega puudutab ELi vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala suurt ja olulist reguleerimisvaldkonda, mis lisaks karistusõigusele puudutab ka tsiviilõigust, isikute vaba liikumise, immigratsiooni ja viisakontrolli küsimusi.¹⁶⁰ Vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev sisepiirideta ala on ELi liikmesriikide jaoks sama oluline, kui kaupade, isikute, teenuste ja kapitali vabal liikumiseks loodud siseturg või põllumajandus ja kalandus.¹⁶¹ Kaubanduse ja

¹⁵¹ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁵² Mitsilegas, V. (148), lk 38.

¹⁵³ Mitsilegas, V. (148), lk 38.

¹⁵⁴ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ Mitsilegas, V. (148), lk 38.

¹⁵⁷ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁵⁸ Mitsilegas, V. (148), lk 38.

¹⁵⁹ Csonka, P., Landwehr, O. 10 years after Lisbon – How “Lisbonised” is the Substantive Criminal Law in the EU. *Eucrim: The European Criminal Law Associations' forum* 2019, (4), lk 262.

¹⁶⁰ S. Douglas-Scott. *The EU's Area of Freedom, Security and Justice: A Lack of Fundamental Rights, Mutual Trust and Democracy?* *The Cambridge Yearbook of European of European Legal Studies* 2008-2009, Vol. 11, 2009, lk 54.

¹⁶¹ ELL art 3 lg 2 ja 3 koos ELTL art 4 lg 2 ja art 26 lg 2.

isiklike vabaduste arendamine ei omaks tähtsust, kui vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva alaga ei kaitseks samaks ajal nendega seotud õigusi.¹⁶²

ELTL artikkel 4 lg 1 ja 2 järgi jagavad EL ja liikmesriigid vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala valdkonnas pädevust.¹⁶³ EL karistusõigus on mitmekihiline, sest ELi karistusõigus tuleneb EL seadusandlikust õigusest ja õiguse üldprintsiipidest, samuti liikmesriikide karistusõigustest ja inimõigustest, mis mõlemad on osa liikmesriikide õigustest ja õiguse üldprintsiipidest.¹⁶⁴ See teeb ELi karistusõigusest arusaamise keerukaks, sest EL õigus mõjutab liikmesriigi õigust ja vastupidi.¹⁶⁵ ELL teises jaotises käsitletakse EL seadusandlikku pädevust ja mõju mh ka EL karistusõigusele.¹⁶⁶ Kolmanda jaotise põhjal saab formuleerida EL karistusõiguse üldosa ja neljandast jaotisest eriosa.¹⁶⁷ ELTL art 83 lg 1 ja 2 andsid ELile pädevuse kehtestada karistusõiguse jaoks ka materiaaõigust.¹⁶⁸ Seega peale Lissaboni lepingu sõlmimist läks esialgu vaid liikmesriikidevahelisest koostööst alguse saanud karistusõiguse valdkond ELi ja liikmesriikide jagatud pädevusse.¹⁶⁹

2.2. Direktiivide mõju liikmesriikide materiaaõigusele

Peale Lissaboni lepingu jõustumist tekkis ELil ELTL art 4 lg 1 ja 2 alusel turvalisusel rajaneva ala valdkonnas karistusõiguslik pädevus. Seoses sellega sai EL ka pädevuse materiaaõigust kehtestada. Peamine säte, mis annab ELile pädevuse karistusõiguslikku materiaaõigust ühtlustada, on ELTL art 83.¹⁷⁰

Euroopa Parlamendil ja nõukogul on ELTL art 83 lg 1 järgi pädevus kehtestada seadusandliku tavamenetluse kohaselt direktiivide abil miinimumeeskirjad kuritegude ja karistuste määratlemiseks eriti ohtlike piiriüleste mõõtmetega kuritegude puhul tulenevalt nende kuritegude olemusest või mõjust või erivajadusest võidelda nende vastu ühistel alustel.¹⁷¹ Sama lõike teise lause järgi on eriti ohtlikud piiriüleste mõõtmetega kuriteoliigid: terrorism, inimkaubandus ning naiste ja laste seksuaalne ärakasutamine, ebaseaduslik uimastikaubandus,

¹⁶² Saffering C. J. M. Europe as Transnational Law – A Criminal Law for Europe: Between National Heritage and Transnational Necessities. German Law Journal, 2009, Vol. 10, 10, lk 1394-1397.

¹⁶³ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁶⁴ Klip, A., European criminal law: an integrative approach. Antwerp: Intersentia, 2021, lk 223.

¹⁶⁵ *Ibidem*, lk 223.

¹⁶⁶ *Ibidem*, lk 223.

¹⁶⁷ *Ibidem*, lk 223.

¹⁶⁸ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁶⁹ Rosin, K. (3), lk 102.

¹⁷⁰ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 249.

¹⁷¹ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

ebaseaduslik relvaäri, rahapesu, korruptsioon, maksevahendite võltsimine, arvutikuriteod ja organiseeritud kuritegevus (n-ö eurokuriteod).¹⁷² Seega on ELil oluliselt rohkem pädevusvaldkondi, kui oli kolmanda samba puhul enne Lissaboni lepingut.¹⁷³ ELTL art 83 lg 1 kolmas lause võimaldab olenevalt kuritegevusealase olukorra kujunemisest nõukogul ühehäälselt pärast Euroopa Parlamendilt nõusoleku saamist vastu võtta otsuse, milles määratakse kindlaks muud kuriteoalddkonnad, mis vastavad käesolevas lõikes sätestatud kriteeriumidele.¹⁷⁴

Lisaks on Euroopa Parlamendil ja nõukogul ELTL art 83 lg 2 alusel pädevus direktiividega kehtestada seadusandliku tavamenetluse või seadusandliku erimenetluse kohaselt asjaomases valdkonnas kuritegude ja karistuste määratlemise miinimumeeskirjad, kui karistusõiguse alaste õigus- ja haldusnormide lähendamine osutub möödapääsmatuks liidu poliitika tulemusliku elluviimise tagamiseks valdkonnas, kus on rakendatud ühtlustamismeetmeid.¹⁷⁵

Siinkohal on asjakohane selgitada ka ELTL art 83 lg 1 ja 2 omavahelist seost. ELTL art 83 lg-te 1 ja lg 2 vahel kehtib *lex specialis*'e põhimõte, millest tulenevalt on ELTL art 83 lg 1 erinorm, mistõttu on see ELTL art 83 lg-s 2 kehtestatud üldnormi suhtes ülimuslik.¹⁷⁶ Sellest tulenevalt ei saa esimest lõiget laiendada teise lõike kuritegudele ega tõlgendada teist lõiget nii, et see kataks ka esimeses lõikes loetletud kuritegusid.¹⁷⁷ Varasemas õiguskirjanduses leiti, et *lex specialis*'e põhimõtte tõttu ei ole võimalik karistusõiguse ühtlustamiseks direktiive kehtestada muude poliitikate alusel sidudes näiteks keskkonnakuritegusid keskkonnapoliitikaga või rahapesu ühisturuga.¹⁷⁸ Hilisem seisukoht on, et ELil on võimalus kehtestada karistusõiguslikke meetmeid, kui tegevus on liigselt kahjustav, on vajadus rakendada EL poliitikat ning seda valdkonda ei ole mainitud ELTL art 83 lg 1.¹⁷⁹ Seega on ajaga hakatud antud sätet tõlgendama laiemalt ning ELTL art 83 lg-ga 2 nähakse Euroopa Parlamendil ja nõukogul olevat pädevus kehtestada karistusõiguslikku materiaalõigust mistahes poliitika elluviimiseks. Seejuures tuleb siiski arvestada põhimõttega, et karistusõiguse kehtestamine on viimane abinõu juhul, kui muud õiguse rakendamise viisid ei ole õnnestunud.¹⁸⁰

¹⁷² *Ibidem*.

¹⁷³ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 249.

¹⁷⁴ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁷⁵ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

¹⁷⁶ Peers, S., EU criminal law and the Treaty of Lisbon. *European Law Review*, 2008, Vol. 33, 4, lk 12-14.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ Peršak, N. EU Criminal Law and Its Legitimation: In Search for a Substantive Principle of Criminalisation. – *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2018, Volume 26, No 1, lk 33.

¹⁸⁰ Csonka, P., Landwehr, O., lk 262.

Ebaselge on ka see, kas ainuüksi ELTL art 83 lg 2 on piisav alus karistusõiguse kehtestamiseks või moodustub see koostoimes vabadusel, turvalisuse ja õigusel rajaneva ala üldsätetega.¹⁸¹ Näiteks külvab segadust ELTL art 325 võrreldes Lissaboni leppe eelse artikli 280 lg 4 sõnastusega, milles nähti ette nõukogu poolt meetmete vastuvõtmiseks ühenduse finantshuve kahjustavate kelmuste ennetamiseks ja nende vastu võitlemiseks.¹⁸² Lissaboni lepinguga antud sätte eemaldati, millest tekib küsimus, kas antud valdkonnas on ilma ELTL art 83 lg 2 karistusõiguse kehtestamine võimalik.¹⁸³ Tänapäevane seisukoht õiguskirjanduses on, et kuna ELil on pädevus ka teistes poliitikavaldkondades, siis saab ELTL art 325 rakendada ka ilma ELTL art 83 lg 2 antud pädevuseta.¹⁸⁴ Euroopa Nõukogu on aga teisel seisukohal ning leiab, et finantshuve kahjustava pettusevastase võitluse direktiivi õigusliku alusena tuleks ELTL art 325 lisada ka ELTL art 83 lg 2, sest ELTL art 325 ei ole iseseisvaks õigulikuks aluseks.¹⁸⁵ Et direktiiv võeti vastu ELTL art 83 lg 2 tuginedes, on seegi omamoodi tõendiks, et liidu pädevust materiaalsoigust igasugustes poliitika valdkondades kehtestada, ei saa laialt tõlgendada.

ELTL art 83 lg 2 ei nõua oma sõnastuse järgi võrreldes lg 1 piiriüleste ega suure ohtlikkuse mõõdet. Õigusteadlaste arvamused siinkohal lahknevad. Mõned leiavad, et art 83 lg 2 rakendamine ei eelda kuritegude piiriüleste mõju ega suurt ohtlikkust.¹⁸⁶ Teised leiavad aga, et sellisel juhul muutuks ELile pädevuse omistamine illusoorseks ning tekiks vastuolu karistusõiguse kui viimase abinõu kasutamise põhimõttega.¹⁸⁷ Piiriüleste mõõtme nõue kätkeb endast vajadust reguleerida olukordi riikide üleselt, sest riigid iseseisvalt ei tule ELTL art 83 lg 1 loetletud kuritegude puhul kuritegevuse ohjamisega toime ning see ei välista, et kuriteod ei tohiks samal ajal olla liikmesriigi tasandil karistatavad.¹⁸⁸ Võiks jõuda järeldusele, et ELTL art 83 lg 2 lubab kuritegude ja karistuse määratlemise miinimumeeskirju vastu võtta nii piiriüleste ja eriti ohtlike kuritegude puhul, kui ka muul juhul, kui karistusõiguse alaste õigus- ja haldusnormide lähendamine osutub möödapääsmatuks liidu poliitika tulemusliku elluviimise tagamiseks valdkonnas, kus on rakendatud ühtlustamismeetmeid.

¹⁸¹ Mitsilegas, V. (148), lk 108.

¹⁸² *Ibidem*, lk 109.

¹⁸³ *Ibidem*, lk 109.

¹⁸⁴ Melander, S. Effectiveness in EU Criminal Law and its Effects on the General Part of Criminal Law. – *New Journal of European Criminal Law* 2014, Volume 5, Issue 3, lk 295-296.

¹⁸⁵ Weyembergh, A. "Approximation of substantive criminal law: The new institutional and decision-making framework and new types of interaction between EU actors." *Approximation of substantive law in the EU: the way forward*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2013, lk 16.

¹⁸⁶ Peers, S., lk 12-14.

¹⁸⁷ Herlin-Karnell, E. *The Lisbon Treaty and the Area of Criminal Law and Justice*. European Policy Analysis, 2008, 3, lk 5-6.

¹⁸⁸ Suominen, A. Effectiveness and Functionality of Substantive EU Criminal Law. – *New Journal of European Criminal Law* 2014, Volume 5(3), lk 388 - 415.

Samuti on ELTL art 83 lg 2 sõnastuse põhjal ebaselge, mida mõeldakse tulemusliku elluviimise all, sest see jätab palju ruumi tõlgendamiseks. Leitud on, et esialgse otsuse ELTL art 83 lg 2 liidu poliitika tulemusliku elluviimise tagamise möödapääsmatuse tõlgenduse kohta peaks tegema Euroopa Komisjon, mille järel peaks tõlgenduse, sõltuvalt menetlusest, kas nõukogu või Parlament heaks kiitma.¹⁸⁹ Ka on ebaselge, milline on ELTL art 83 lg 2 suhe kehtiva Euroopa Kohtu praktikaga eeskätt keskkonnakuritegude ja laevade põhjustatud reostuse lahenditega, sest ka kohus peab sarnaselt lepingule lähtuma tulemusliku elluviimise vajadusest.¹⁹⁰ Abstraktne tulemuslikkuse kriteerium võib tulevikus Euroopa Kohtus vaidlusi tekitada.¹⁹¹

ELTL art 83 lg 1 ja 2 sõnastuse põhjal tuleb jõuda järeldusele, et Euroopa Parlamendil ja nõukogul on pädevus karistusõiguslikku materiaalõigust ühtlustada ainult direktiivide kaudu. Siinkohal on tarvilik selgitada ka, milline on erinevus õiguse vahetu kohaldamise ja õiguse vahetu mõju vahel. Lepingusätteid ja määrused on liikmesriikide jaoks vahetult kohaldatavad ehk toimub õiguse vahetu kohaldamine. Direktiive ja otsuseid ei saa vahetult kohaldada, sest liikmesriigid peavad need oma õigusesse üle võtma. Direktiividel võib seevastu olla vahetu õigusmõju, kui liikmesriik ei ole õigesti või õigeaegselt direktiivi siseriiklikku õigusesse üle võtnud ning direktiivist endast tulenevad isikutele mingid õigused.¹⁹²

Seega ELTL art 83 lg 1 ja 2 järgi ei ole Euroopa Parlamendil ja nõukogul EL karistusõiguse ühtlustamiseks võimalik kasutada muid instrumente, näiteks kehtestada liikmesriikide jaoks otsekohaldavaid määrusi. Direktiivid ongi peamine EL karistusõigusesse sekkumise vahend.¹⁹³ Direktiivide kasutamine karistusõiguse ühtlustamiseks annab liikmesriikidele suurema vabaduse liikmesriigi tasandil kuritegude määratlemiseks ja karistuse suuruse üle otsustamiseks, sest nagu sätte sõnastuseski kirjas, siis kehtestatakse direktiividega ainult miinimumeeskirjad.

Direktiivide ülevõtmine liikmesriikide õigusesse toimub kahel viisil – esiteks tuleb siseriiklikud õigusaktid viia vastavusse direktiiviga sätestatud nõuetega või hinnates juba olemasolevate siseriiklike õigusaktide kooskõla olemasolu direktiiviga.¹⁹⁴ Arvestades, et ka direktiivide liikmesriigi õigusesse ülevõtmine on liidu õiguse kohaldamine, peab Euroopa Liidu põhiõiguste

¹⁸⁹ Rosin, K. (11), lk 28.

¹⁹⁰ *Ibidem*. EKo C-440/05: Euroopa Ühenduste Komisjon v. Euroopa Liidu Nõukogu. EKL 2007, lk I-09097.

¹⁹¹ *Ibidem*.

¹⁹² Lõhmus, U. Põhiõigused ja Euroopa Liidu õiguse üldpõhimõtted: funktsioonid, kohaldamisala ja mõju. - *Juridica*, Nr. 9, 2011, lk 644.

¹⁹³ Mitsilegas, V. (9), lk 31.

¹⁹⁴ Asp, P. *The Substantive Criminal Law Competence of the EU*. Stockholm: Jure Förlag 2013, lk 292-294.

harta art 51 lg 1 järgi austama ka direktiivide ülevõtmisel ja rakendamisel hartaga sätestatud õigusi ja põhimõtteid.¹⁹⁵

Kuidas käituda, kui liikmesriigi õigus on EL õigusega vastuolus, on Euroopa Liidu Kohus käsitlenud *Taricco I* lahendis. Kohus leidis, et kui liikmesriigi õigus ei ole kooskõlas EL õigusest (ELTL art 325) tuleneva kohustusega ning see takistab tõhusa karistuse kohaldamist, peab liikmesriigi kohus liikmesriigi õiguse kohaldamata jätma.¹⁹⁶ *Taricco II* kaasuses tugines liikmesriigi kohus EL õiguse (ELTL art 325) kohaldamata jätmisel ELL art 4 lg 2 ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta art 53. Kohus jäi *Taricco I* lahendiga antud seisukoha juurde, kuid lisas, et ELTL art 325 võib liikmesriigi õiguse jätta kohaldamata, kui see läheb vastuollu liikmesriigi karistusõiguse põhimõtetega.¹⁹⁷ Seega leidis kohus, et kui sättest saab välja lugeda liikmesriigi selge kohustuse mingi tulemus saavutada, mis ei sõltu üheski selles artiklis sätestatud eeskirjade kohaldamise tingimustest, võib ka aluslepingul olla liikmesriigi õigusele otsene mõju.¹⁹⁸ Kaudne mõju võib olla EL õigusel näiteks juhul, kui isik jääb EL õigusega kaitstud õigusest ilma nt kodakondsuse pärast, aga ta on oma elukorralduse tõttu liikmesriigiga nii seotud, et tema õigused peaksid olema võrdsed liikmesriigi kodaniku õigustega.¹⁹⁹

ELTL art 83 lg 3 alusel võib liikmesriigi esindaja nõuda, et direktiivi eelnõu esitataks Euroopa Ülemkogule, kui art 83 lg 1 või 2 osutatud direktiivi eelnõu mõjutaks tema karistusõigussüsteemi aluspõhimõtteid.²⁰⁰ Sellega on liikmesriikidele ette nähtud n-ö „hädapiduri“ mehhanism, mida liikmesriigid saavad kasutada, juhuks kui tema riigi karistusõigusesse direktiivi vastuvõtmisega liialt sekkutakse ja sellega riigi õiguse põhimõtteid liialt kahjustada võidakse.²⁰¹

ELTL art 82 lg 2 alusel on Euroopa Parlamendil ja nõukogul pädevus kehtestada miinimumeeskirju kohtuotsuste ja õigusasutuste otsuste vastastikuse tunnustamise ning samuti politsei- ja õiguskooostöö hõlbustamiseks piiriülese mõõtmega kriminaalajades.²⁰² ELTL art 82 lg 2 viimase lõigu järgi ei takista Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt miinimumeeskirjade vastuvõtmine liikmesriike säilitamast või kehtestamast isikutele kõrgema tasemega kaitset.²⁰³ Kuigi ELTL art 83 lõigetes ei ole sõnaselgelt väljendatud, et Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt miinimumeeskirjade vastuvõtmine ei takista liikmesriike säilitamast või kehtestamast

¹⁹⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta – 2007/C 303/01, 14.12.2007.

¹⁹⁶ EKo C-105/14, Ivo Taricco and Others, ECLI:EU:C:2015:555, § 49-52.

¹⁹⁷ EKo C-42/17, M.A.S., M.B. versus Presidente del Consiglio dei Ministri, ECLI:EU:C:2017:936, § 61.

¹⁹⁸ Mitsilegas, V. (9), lk 31.

¹⁹⁹ EKo C-42/11 Jo ã o Pedro Lopes Da Silva Jorge, ECLI:EU:C:2012:517.

²⁰⁰ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

²⁰¹ Asp, P., lk 139-140.

²⁰² Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

²⁰³ *Ibidem*.

isikutele kõrgema tasemega kaitset, võiks art 83 alusel vastu võetud miinimumeeskirjade tähendus olla sama kui art 82 alusel vastu võetud miinimumeeskirjadel.²⁰⁴ Seega annavad direktiivid ette miinimumtaseme, mille liikmesriigi peavad saavutama. Kui liikmesriigi õigus näeb juba ette kõrgema taseme, kui miinimumeeskirjad, ei pruugi direktiividel siseriiklikule õigusele mõju olla. Materiaalõiguse ühtlustamist iseloomustab peamiselt soov luua tingimused liidus lihtsalt ja tõhusalt kuritegevuse vastu võitlemiseks.²⁰⁵ Kuritegude ja karistuste miinimumeeskirjade määratlemise kehtestamises väljendub liikmesriikide vastumeelsus loovutada ELile täielik pädevus.²⁰⁶

ELTL art 83 lg 1 ja 2 sõnastuse järgi on Euroopa Parlamendil ja nõukogu poolt vastuvõetavate direktiivide eesmärgiks kehtestada ainult miinimumeeskirjad kuritegude ja karistuste määratlemiseks, mitte otseselt süüühimõtte määratlemiseks. Ei ole teada, kas ja kui palju art 83 lg 1 ja 2 alusel vastuvõetud direktiivid süüühimõtet tegelikult sisustavad. Seetõttu analüüsitakse töö kolmandas osas, kas neis direktiivides võib leida viiteid materiaalsoiguslikule süüühimõttele.

2.3. Euroopa Liidu põhiõiguste harta mõju liikmesriikide õigusele

Euroopa Liidu põhiõiguste harta²⁰⁷ (harta) sai Lissaboni lepinguga õiguslikult siduvaks ELL art 6 lg 1 alusel, mille järgi tunnustab liit Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhiõigusteid ning sellel on aluslepingutega võrreldes samaväärne õigusjõud. Seega sai harta Lissaboni lepinguga aluslepetega samasuguse õigusjõu ning on sellega osa EL esmasest õigusest.²⁰⁸

Harta preambula järgi toetab EL hartaga sätestatud ühiste väärtuste säilimist ja arendamist ning arvestades ühiskonna muutust, sotsiaalset progressi ning teaduse ja tehnika arengut.²⁰⁹ Seetõttu on põhiõiguste kaitse tugevdamiseks vajalik põhiõigusi hartaga kinnitada.²¹⁰ Harta preambula järgi kinnitatakse hartaga liidu pädevuse ja ülesannete ning subsidiaarsuse põhiõiguste kohaselt õigusi, mis tulenevad eelkõige liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest ja

²⁰⁴ *Ibidem.*

²⁰⁵ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 250.

²⁰⁶ Mitsilegas, V. (148), lk 42.

²⁰⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta – 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁰⁸ Eur-lex: Sources of European Union Law <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/sources-of-european-union-law.html> (20.02.2023).

²⁰⁹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta – 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²¹⁰ *Ibidem.*

rahvusvahelistest kohustustest, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist, liidu ja Euroopa Nõukogu poolt vastuvõetud sotsiaalhartaadest ning Euroopa Liidu Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikast.²¹¹

Analüüsimaks kuidas hartas sätestatud põhimõtted Eesti õiguses kajastatud süü printsiipi mõjutavad, tuleb esialgu analüüsida kuidas harta liikmesriikide õigust mõjutab ehk mis on harta kohaldamisala. Harta kohaldamist reguleerivaks üldsätteks on harta artikkel 51 lg 2, mille järgi ei laienda harta liidu õiguse reguleerimisala kaugemale senisest pädevusest, ei lisa liidule uusi pädevusvaldkondi ja ülesandeid ega muuda aluslepingute teistes osades määratletud pädevust ja ülesandeid.²¹² Säte on koostatud arvestades, et see oleks kooskõlas ELL art 6 lg 2, milles nõutakse liidult põhiõiguste austamist arvestades senist liidule aluslepingutega antud pädevust.²¹³ See tähendab, et harta ei laienda harta reguleerimisala kaugemale aluslepingutega kehtestatud liidu pädevusest.

Harta art 51 lg 1 esimese lause järgi on harta sätted subsidiaarsuse põhimõtet arvesse võttes ette nähtud liidu institutsioonidele, organitele ja asutustele ning liikmesriikidele üksnes liidu õiguse kohaldamise korral.²¹⁴ Subsidiaarsuse põhimõte tähendab ELL art 5 lg 3 järgi seda, et valdkondades, mis ei kuulu liidu ainupädevusse, võtab liit meetmeid ainult niisuguses ulatuses ja siis, kui liikmesriigid ei suuda riigi, piirkonna või kohalikul tasandil piisavalt saavutada kavandatava meetme eesmärke, kuid kavandatud meetme ulatuse või toime tõttu saab neid paremini saavutada liidu tasandil.²¹⁵ ELL art 13 lg 1 järgi on Euroopa Liidu institutsioonid Euroopa Parlament, Euroopa Ülemkogu, nõukogu, Euroopa Komisjon, Euroopa Liidu Kohus (ELK), Euroopa Keskpank ja kontrollikoda.²¹⁶

Harta art 51 lg 1 esimese ja teise lause järgi peavad liidu institutsioonid, organid ja asutused austama õigusi, järgima põhimõtteid ning edendama nende kohaldamist oma asjaomase pädevuse kohaselt, võttes arvesse liidule aluslepingute muudes osades antud volituste piire.²¹⁷ Seega võib liidu institutsioonide kohustus edendada hartas sätestatud põhimõtteid tekkida ainult nende samade volituste piires.²¹⁸ ELK praktika kohaselt on EL õiguskorras tagatud põhiõigused kohaldatavad kõigis liidu õigusega reguleeritavates olukordades, kuid mitte väljaspool selliseid olukordi ning seetõttu puudub ka ELK pädevus kontrollida liidu õiguse reguleerimisalast välja

²¹¹ *Ibidem.*

²¹² *Ibidem.*

²¹³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²¹⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²¹⁵ Euroopa Liidu leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202/18 07.06.2016, art 5.

²¹⁶ *Ibidem.*

²¹⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²¹⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

jäävate siseriiklike õigusaktide kokkusobivust hartaga.²¹⁹ Samas kui siseriiklikud õigusaktid kuuluvad liidu õiguse kohaldamisalasse, peab ELK liikmesriigi poolt eelotsuse küsimise korral andma liikmesriigile kõik tõlgendusjuhised, mis on vajalikud selleks, et siseriiklik kohus saaks otsustada, kas õigusakt on kooskõlas hartaga sätestatud põhiõigustega.²²⁰ Seega on harta siduv kõikidele EL institutsioonidele kõigis olukordades, sh ka EL õigusraamistikust väljaspool tegutsedes.²²¹

Põhiõiguste harta paneb hartas nimetatud põhiõiguste esmase austamise ja järgimise kohustuse ELile, kust see kandub liidu õiguse kohaldamisel liikmesriikide tasandile.²²² Harta art 51 on peamine säte, mis reguleerib seda, kuidas tõmmata piir EL õiguse ja liikmesriigi õiguse kohaldamise vahele.²²³ Harta art 51 lg 1 esimese lause järgi on harta sätted subsidiaarsuse põhimõtet arvesse võttes ette nähtud ka liikmesriikidele, kuid üksnes liidu õiguse kohaldamise korral.²²⁴ Harta art 51 lg 1 esimese ja teise lause järgi peavad ka liikmesriigid austama põhiõigusi ja järgima hartaga sätestatud põhimõtteid.²²⁵

Seda, mida pidada liidu õiguse kohaldamiseks ja mida liikmesriigi õiguse kohaldamiseks, on tekitanud ebaselgust. Harta art 51 lg 1 esimese lause sõnastuse järgi võiks jõuda järeldusele, et harta on kohaldatav ainult siis, kui kohaldatakse EL õigust ning liikmesriigi enda õiguse kohaldamisel kohustus hartat järgida puudub.²²⁶ ELK on öelnud, et liidu õiguse kohaldamisalasse kuuluvad ka need küsimused, kui piiratakse põhivabadusi.²²⁷ ELK on aidanud selgust luua selgitades, et liidu õiguse kohaldamiseks tuleb pidada ka seda, kui liikmesriigid tegutsevad liidu õiguse reguleerimisalal.²²⁸ Lisaks on ELK leidnud, et liidu õiguskorras tagatud põhiõigused laienevad kõigile liidu õigusega reguleeritud olukordadele.²²⁹ ELK praktika järgi on põhiõiguse austamise nõue liikmesriikidele siduv ainult siis, kui nad tegutsevad liidu õiguse reguleerimisalal, sealhulgas ühenduse eeskirjade rakendamisel.²³⁰ Samas tuleb ELK praktika järgi põhiõigusi järgida ka juhul, kui siseriiklikud õigusaktid kuuluvad liidu õiguse kohaldamisalasse ning sellest tulenevalt ei saa tekkida olukordi, kus liidu

²¹⁹ EKo C-617/10, Åklagaren versus Hans Åkerberg Fransson. ECLI:EU:C:2013:105, p 19.

²²⁰ *Ibidem*, p 19.

²²¹ EKo C-8/15, Ledra Advertising Ltd jt versus Euroopa Komisjon ja Euroopa Keskpank. ECLI:EU:C:2016:701, p 67.

²²² Mol de, M. Article 51 of the Charter in the Legislative Processes of the Member States. – Maastricht Centre for European Law 2016, Vol. 23, No 4, lk 640-666.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste harta -2007/C 303/01, 14.12.2007.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ Kalmo, H. Põhiseaduse põkkumine Euroopa Liidu põhiõiguste hartaga. – *Juridica* 2016(3), lk 147-148.

²²⁷ EKo C-98/14, Berlington Hungary jt. vs Magyar Állam. ECLI:EU:C:2015:386, p. 74.

²²⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²²⁹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²³⁰ EKo C-292/97, Karlsson, p 37.

õiguse kohaldamisel põhiõigused ei kohaldu, sest EL õiguse kohaldatavus eeldab ka hartaga tagatud põhiõiguste kohaldatavust.²³¹ Samas ei saa ainuüksi sel alusel, et siseriiklik meede kuulub valdkonda, milles liidul on pädevusi, asjaomast meedet paigutada liidu õiguse kohaldamisalasse, ning seega muutuda harta kohaldamine võimalikuks, kui liidu õiguse normid ei näe liikmesriikidele ette mingeid konkreetseid kohustusi.²³²

Vastavalt väljakujunenud kohtupraktikale tuleb selleks, et välja selgitada, kas liikmesriigi õigusnormi puhul on tegemist liidu õiguse kohaldamisega harta artikli 51 lg 1 tähenduses, teiste tegurite hulgas hinnata, (1) kas asjaomaste siseriikliku õigusnormi eesmärk on liidu õiguse sätte kohaldamine, (2) milline on selle siseriikliku õigusnormi iseloom ja (3) kas see järgib teistsuguseid eesmärke kui liidu õigus, isegi kui see siseriiklik õigusnorm mõjutab liidu õigust vaid kaudselt, ning (4) seda, kas selles valdkonnas on olemas liidu õiguse erinormid, mis võivad seda valdkonda mõjutada.²³³ Olukorras, kus liikmesriik on kohustatud viima siseriikliku õiguskorra vastavusse EL õigusega, on tugevaks indikaatoriks sellele, et liikmesriik on vastavas osas EL õigust kohaldamas ning seejuures ei välista EL õiguse kohaldamist harta artikli 51 lg 1 tähenduses see, kui liikmesriikidele on EL õiguse kohaldamiseks jäetud teatav diskretsioon.²³⁴

Harta art 53 järgi ei või harta sätteid tõlgendada neid inimõigusi või põhivabadusi kitsendavate või kahjustavatena, mida asjaomastes kohaldamisvaldkondades on tunnustatud rahvusvahelise õiguse ja rahvusvaheliste lepingutega, millega on ühinenud liit või kõik liikmesriigid, kaasa arvatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, ning liikmesriikide põhiseadustega.²³⁵ Laia tõlgenduse järgi kuuluvad EL õiguse kohaldamisalasse ka need liikmesriigi sätted, mis on seotud kindla direktiivi valdkonnaga.²³⁶ ELK on leidnud, et kui liikmesriik võtab EL õigusakti enda õigusesse üle ehk rakendab EL õigust, siis võib liikmesriik rakendada oma siseriiklikke standardeid, kuid need ei tohi kahjustada hartaga pakutava kaitse taset.²³⁷

Kokkuvõtvalt kohaldub EL õigus liikmesriikidele kolmel juhul: EL õiguse rakendamisel ja ülevõtmisel, EL õigusest tulenevast nõudest kõrvalekaldumisel ning juhtudel, kui konkreetne

²³¹ EKo C-617/10, Åklagaren versus Hans Åkerberg Fransson. ECLI:EU:C:2013:105, p 21.

²³² EKo C-198/13, Víctor Manuel Julian Hernández jt versus Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) jt. ECLI:EU:C:2014:2055, p 35-36.

²³³ *Ibidem*, p 37.

²³⁴ Lock, T. Kellerbauer, M. jt (koost.). *The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights. A Commentary.* Oxford: Oxford University Press 2019, lk 2243-2244.

²³⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²³⁶ Lõhmus, U., lk 644.

²³⁷ EKo C-399/11, Stefano Melloni versus Ministerio Fiscal, ECLI:EU:C:2013:107.

EL materiaalnorm kohaldub mõnes konkreetses olukorras.²³⁸ Seejuures tuleb austada põhiõigusi ja järgida hartaga sätestatud põhimõtteid.²³⁹ Seega kuulub harta liikmesriigi poolt kohaldamisele, kui liikmesriik tegutseb liidu õiguse reguleerimisalas või kui piiratakse põhivabadusi.

Harta art 52 eesmärk on määrata harta õiguste ja põhimõtete ulatus ning kehtestada nende tõlgenduseeskirjad.²⁴⁰ Harta art 52 lg 1 järgi tohib hartaga tunnustatud õiguste ja vabaduste teostamist piirata ainult seadusega ning arvestades nimetatud õiguste ja vabaduste olemust.²⁴¹ Proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt võib piiranguid seada üksnes juhul, kui need on vajalikud ning vastavad tegelikult liidu poolt tunnustatud üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele või kui on vaja kaitsta teiste isikute õigusi ja vabadusi.²⁴² Selle sätte alusel võidakse põhiõiguste kasutamisele kehtestada piiranguid sättes loetletud tingimustel.²⁴³ Liidu poolt tunnustatud huvid hõlmavad nii ELL art 3 nimetatud eesmärke kui ka muid aluslepingu erisätetega (ELL art 4 lg 1, ELTL art 35 lg 3, art 36 ja art 346) kaitstud huvisid.²⁴⁴

Harta art 52 lg 2 järgi teostatakse hartaga tunnustatud õigusi, mis rajanevad aluslepingute teiste osade sätetel, neis määratletud tingimustel ja piires.²⁴⁵ Teine lõige viitab õigustele, mis olid selgesõnaliselt tagatud juba Euroopa Ühenduse asutamislepingus ja mida on tunnustatud hartas ning sätestatud nüüd ka aluslepingutes ning harta ei muuda Euroopa Ühenduse asutamislepingus sätestatud ja aluslepingutesse üle võetud õiguste süsteemi.²⁴⁶ Harta art 52 lg 4 järgi tõlgendatakse hartaga tunnustatud põhiõigusi, nii nagu need tulenevad liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest, kooskõlas nimetatud tavadega.²⁴⁷ Tõlgendamisreegel põhineb ELL art 6 lg 3 sõnastusel, mille kohaselt Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga tagatud ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad põhiõigused on liidu õiguse üldpõhimõtted, ning võtab arvesse ka EK seisukohta²⁴⁸ üldiste põhiseaduslike tavade suhtes, et harta pakub kõrgetasemelist liidu õigusele vastavat ning üldiste põhiseaduslike tavadega kooskõlas olevat kaitset.²⁴⁹

²³⁸ Laurand, A. Euroopa Liidu liitumine inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. – *Juridica* IX/2013, lk 680.

²³⁹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta -2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁴⁰ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁴¹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁴⁴ *Ibidem*.

²⁴⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁴⁶ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁴⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁴⁸ ELK C-44/79: Hauer, EKL 1979, lk I-3727.

²⁴⁹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

Harta art 52 lg 5 esimese lause järgi võib harta sätteid, mis sisaldavad põhimõtteid, rakendada liidu institutsioonide, organite ja asutuste õigustloovate- ja rakendusaktidega, samuti liikmesriikide õigusaktidega, mis on ette nähtud liidu õiguse kohaldamiseks nende volituste teostamisel ning teise lause järgi võib neile sätetele õiguslikult tugineda ainult kõnealuste aktide tõlgendamisel ja otsuste tegemisel nende õiguspärasuse kohta.²⁵⁰ Antud lõige selgitab harta art 51 lg 1 sätestatud „õiguste“ ja „põhimõtete“ erinevust, mille järgi tuleb subjektiivseid õigusi austada ja põhimõtteid järgida.²⁵¹ Põhimõtteid võib ellu viia seadusandlike- või rakendusaktidega (mis on liidu poolt vastu võetud vastavalt tema pädevusele ning liikmesriikide poolt ainult juhul, kui nad rakendavad liidu õigust) ning kohtute jaoks muutuvad need olulisteks ainult kõnealuste aktide tõlgendamisel või läbivaatamisel.²⁵²

Seega kohaldub harta Euroopa Liidu institutsioonidele ja liikmesriikidele liidu õiguse kohaldamise korral, kui nad tegutsevad liidu õiguse reguleerimisalas või kui piiratakse põhivabadusi.

2.4. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni mõju liikmesriikide õigusele

EL õigust lähendatakse ka ELL art 6 lg 3 alusel, mille järgi on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga (EIÕK) tagatud ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad põhiõigused liidu õiguse üldpõhimõtted.²⁵³ EL põhiõiguste harta art 52 lg 3 esimese lause järgi on hartas sisalduvate selliste õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga tagatud õigustele, samad, mis neile nimetatud konventsiooniga ette nähtud.²⁵⁴ Harta art 52 lg 3 esimese lause eesmärk on tagada vajalik kooskõla harta ja EIÕK vahel kehtestades reegli, mille kohaselt on hartas sätestatud õiguste tähendus ja ulatus (sh lubatud piirangud) sama, mis EIÕK, sest hartas sätestatud õigused vastavad samal ajal ka EIÕK tagatud õigustele.²⁵⁵ Viide EIÕK kehtib nii konventsiooni kui ka selle juurde kuuluvate protokollide kohta st, et hartat tuleb tõlgendada konventsiooni ja selle protokollide tähenduses.²⁵⁶ Tagatud õiguste tähendus ja ulatus ei ole

²⁵⁰ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁵¹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ Euroopa Liidu leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202/18 07.06.2016, art 6.

²⁵⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁵⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁵⁶ *Ibidem*.

kindlaks määratud mitte ainult õigusaktide tekstides, vaid ka Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Liidu Kohtu praktikas.²⁵⁷

Harta art 52 lg 3 teise lause järgi võib liidu õigusega kehtestada ulatuslikuma kaitse.²⁵⁸ Teise lause eesmärk on võimaldada liidul tagada õiguste ulatuslikum kaitse, sest hartaga võimaldatav kaitse tase ei tohi mitte mingil juhul olla madalam EIÕK tagatud kaitse tasemest.²⁵⁹ ELK on oma lahendites samuti viidanud põhimõttele, et ELK peab tagama, et tõlgendusega, mille ta harta artiklitele annab, peab olema tagatud kaitse tasemel, mis ei ole vastuolus EIÕK artiklites tagatud kaitse tasemega.²⁶⁰ Hilisemas lahendis on ELK väljendunud veel selgemini öeldes, et EIÕK artiklite lõikeid tuleb harta tõlgendamisel arvesse võtta minimaalse kaitsetasemena st, et EIÕK annab ette õiguste kaitse miinimumtaseme, millest harta tõlgendamisel ei tohi isikut ilma jätta.²⁶¹ Seega võib harta koos liidu õigusega EIÕK-iga tagatud õiguste kaitset edasi arendada. Kui Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) teeb mingi lahendi, milles käsitletakse mingeid EIÕK sätteid, on sama tähendus ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta vastavate sätete tähendusel, kui harta, EL õigus või siseriiklik õigus ei paku ulatuslikumat kaitset.²⁶²

ELK seisukoha järgi peab liikmesriigi kohus igal üksikul juhul harta art 51 lg 1 järgi kontrollima, kas harta on kohaldatav st kas tegemist on liidu õigusega reguleeritud olukorraga (üle võetavate meetmete kohaldamisalas või piiratakse põhivabadusi) ning juhul kui liidu õigust ja hartat ei saa kohaldada, tulenevad sarnased nõuded sageli EIÕK-ist.²⁶³ Muuhulgas võib Euroopa Liidu põhiõiguste hartas endas sisalduda ka karistusõiguse materiaalõiguse põhimõtted, mis vastavad samuti vastavates harta artiklites sätestatud EIKÕ-ga tagatud põhiõigustele. Sellest tulenevalt, et ka ELK praktikas tunnustatakse EIÕK ja EIK praktikat, tuuakse sellega EIK praktika ka süü käsitlemisse sisse n-ö „tagaukse“ kaudu.²⁶⁴

²⁵⁷ *Ibidem.*

²⁵⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁵⁹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁶⁰ EKo C-38-18, Massimo Gambino and Shpetim Hyka v Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bari jt. ECLI:EU:C:2019:628, p 39.

²⁶¹ EKo C-377/18 AH jt, ECLI:EU:C:2019:670, p 41.

²⁶² EKo C-571/17, Samet Ardic, p 49.

²⁶³ EKo C-73/16 Puškár vs Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky and Kriminálny úrad finančnej správy, ECLI:EU:C:2017:253, kohtujurist J. Kokotti ettepanek, p 29.

²⁶⁴ Rosin, K. (16), lk 174.

3. Süüühimõtte sisustamine Euroopa Liidu õiguses

3.1. Süüühimõte Euroopa inimõiguste konventsioonis ja EL põhiõiguste hartas

Euroopa Liidu põhiõiguste harta sai Lissaboni lepingu jõustumisega õiguslikult siduvaks ELL art 6 lg 1 alusel, mille järgi tunnustab liit Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid ning sellel on aluselepingutega võrreldes samaväärne õigusjõud.²⁶⁵ EL põhiõiguste harta art 52 lg 3 järgi on hartas sisalduvate selliste õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga tagatud õigustele, samad, mis neile nimetatud konventsiooniga ette nähtud.²⁶⁶ Seega tuleb harta kaudu käsitleda paralleelselt esmase õigusena ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni.

Seetõttu on nii Euroopa Liidu põhiõiguste harta (harta) kui Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (EIÕK) peamisteks õigusallikateks, milles sätestatud õiguste, vabaduste ja põhimõtete seast ka materiaalõiguslikku süüühimõtet otsida. EIÕK artiklite lõikeid tuleb harta tõlgendamisel arvesse võtta minimaalse kaitsetasemena st, et EIÕK annab ette õiguste kaitse miinimumtaseme, millest harta tõlgendamisel ei tohi isikut ilma jätta.²⁶⁷ Harta art 52 lg 3 teise lause järgi võib liidu õigusega kehtestada ulatuslikuma kaitse.²⁶⁸ Seetõttu võiks süüühimõtte otsimist alustada EIÕK sätetest ning seejärel hinnata, kas hartaga on minimaalset kaitsetaset edasi arendatud ehk antud õigustele suurem kaitse.

Sätted, mis süüühimõtet nimetavad, on EIÕK art 6 lg-ga 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõte ja art 7 lg-ga 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõte. Süüühimõtet EIÕK art 6 lg 2 kui art 7 lg 1 sätetes võiks teha järelduse, et süüühimõte esineb EIÕK mingil kujul.²⁶⁹ Seega, on need peamised EIÕK sätted, millest materiaalõiguslikku süüühimõtet otsida.

EIÕK art 6 lg 2 järgi peetakse igauht, keda süüdistatakse kuriteos, süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud. Antud säte sisaldab endas süütuse presumptsiooni põhimõtet, mille kohaselt kehtib eeldus, et kuni isikut ei ole süüdi tunnistanud, eeldatakse tema süütust. Tegemist on põhiõigusega olla süütu kuni isiku süü on tuvastatud. EIÕK sätestab art 6 lg-ga 2 süütuse presumptsiooni põhimõttega süü põhimõtte menetlusõiguse jaoks ega kaitse otseselt süü materiaalõiguslikku põhimõtet.²⁷⁰

²⁶⁵ Euroopa Liidu leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202/18 07.06.2016, art 6.

²⁶⁶ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁶⁷ EKO C-377/18 AH jt, ECLI:EU:C:2019:670, p 41.

²⁶⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁶⁹ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 254.

²⁷⁰ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 254.

Hartas on süütuse presumpstioon sätestatud harta art 48 lg 1, mille kohaselt peetakse iga süüdistatavat süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud. Kuigi harta art 48 lg 1 sõnastus erineb EIÕK art 6 lg 2 sõnastusest, sätete vahel sisuline erinevus puudub. Kooskõlas harta art 52 lg 3 esimese lausega on harta art 48 lg 1 sätestatud süütuse presumpstioonil sama tähendus kui EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumpstioonil.²⁷¹ Seega harta art 48 lg 1 sätestatud õigused vastavad EIÕK art 6 lg 2 sätestatud õigustele ning harta ei paku isikutele suuremat kaitset kui EIÕK ettenähtud miinimumtase. Siiski võivad suuremat kaitset pakkuda ülejäänud EL õigus ja siseriiklikud regulatsioonid.

EIÕK art 7 lg 1 järgi ei või kedagi tunnistada süüdi kuriteos – teos või tegevusetuses, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu. Seega kajastub ka EIÕK art 7 lg 1 sättes seaduslikkuse põhimõtte ehk *nullum crimen nulla poena sine lege* (ei ole kuritegu ega karistust ilma seaduseta). Selle põhimõtte järgi on igaljuhul võimalik ette näha, et teda ei võeta vastutusele muu kui seaduse alusel.

Hartas on seaduslikkuse põhimõtte sätestatud harta art 49 lg 1 esimeses lauses, milles sätestatud kuritegude ja karistuste seaduslikkuse põhimõtte järgi ei tohi kedagi tunnistada süüdi kuriteos teo või tegevusetuse eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu. Kooskõlas harta art 52 lg 3 esimese lausega on harta art 49 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttel ja sellega tagatud õigusel sama tähendus ja ulatus, kui EIÕK art 7 lg 1 tagatud õigusel v.a. art 49 lg 1 viimasel lausel.²⁷²

Harta art 49 lg 1 viimase lause järgi kohaldatakse hilisemat karistust, kui pärast kuriteo toimepanemist nähakse seadusega ette kergem karistus.²⁷³ EIÕK art 7 lg 1 viimase lause järgi ei või kohaldada raskemat karistust kui kuriteo toimepanemise ajal ettenähtu.²⁷⁴ Seega kui karistuse määr peaks peale kuriteo toimepanemist tõusma, siis EIÕK art 7 lg 1 järgi ei tohi raskemat karistust määrata. Kui aga karistuse määr peaks peale kuriteo toimepanemist leevenema, siis harta art 49 lg 1 viimase lause järgi kohaldatakse kergemat karistust. Seega karistusmäära leevenemise osas annab harta art 52 lg 3 alusel võrreldes EIÕK ulatuslikuma kaitse. Seaduslikkuse põhimõtte osas aga vastavad harta art 49 lg 1 sätestatud õigused EIÕK art 7 lg 1 sätestatud õigustele.

Harta art 52 lg 1 esimese lause kohaselt tohib hartaga tunnustatud õiguste ja vabaduste teostamist piirata ainult seadusega ning arvestades nimetatud õiguste ja vabaduste olemust. Siit

²⁷¹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁷² Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

²⁷³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁷⁴ Euroopa Nõukogu - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 04.11.1950.

tekib ka küsimus, milline erinevus on harta art 49 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõtte ja harta art 52 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõtte vahel. Õiguskirjanduse järgi on harta art 49 lg 1 esimeses lauses sätestatud seaduslikkuse põhimõtte ettenähtud materiaaõiguse jaoks ning harta art 52 lg 1 esimeses lauses sätestatud seaduslikkuse põhimõtte menetlusõiguse jaoks.²⁷⁵

Seega, kuigi nii EIÕK art 6 lg 2 kui art 7 lg 1 nimetavad süüõhõimõtet, siis materiaaõiguslikku süüõhõimõtet kui karistusõiguslikku vastutuse eeldust, ei ole võimalik kummastki sättest tuletada.²⁷⁶ Ka harta ei säteta materiaaõiguslikku süüõhõimõtet.²⁷⁷ Seega süü õhõimõtet, kui isiku käitumises esinevat subjektiivset elementi näiteks pahatahtlikkuse, hooletuse või ettevaatamatuse vormis kui karistuse määramise eeldust, ei ole sätestatud ei EIÕK-is ega hartas.²⁷⁸ Sellest tulenevalt käsitletaksegi järgnevalt seda, kas ja kuidas EIK ja ELK on süüõhõimõtet materiaaõiguse seisukohalt sisustanud.

3.1.1. Süüõhõimõtte sisustamine lähtuvalt seaduslikkuse põhimõtetest

EIK on erinevate lahenditega püüdnud süüõhõimõtet sisustada viidates EIÕK art 7 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele. Seaduslikkuse põhimõtte on õigusriigi põhimõtte üks alampõhimõtteid.²⁷⁹ Normatiivse õigusriigi põhimõtte tõlgenduse kohaselt tähendabki õigusriik seda, et poliitikat peaks reguleerima "seadus", mitte riigiasutuste meelevaldsed otsused ehk riigivõim on allutatud õigusnormidele.²⁸⁰ Õigusriigi põhimõtte eesmärk kaitsta üksikisikut riigivõimu omavoli eest on ühine nii Mandri-Euroopa kui *common law* õiguskultuurile.²⁸¹ Seaduslikkuse põhimõtte käsitlus on neis õiguskultuurides aga erinev - Mandri-Euroopas võetakse karistusõigus vastu seadusega ning *common law* õiguskultuuris luuakse traditsiooniliselt õigust kohtute poolt pretsedentide abi.²⁸² Teise formaalse tõlgenduse järgi

²⁷⁵ Vervaele, J.A.E., *European Criminal Justice in the Post-Lisbon Area of Freedom, Security and Justice* (Università degli Studi di Trento 2014) lk 260.

²⁷⁶ Iwanski, M. "International Law Standards regarding Substantive Petty Offences Law." *Journal of Criminology and Criminal Law* (2021), lk 53.

²⁷⁷ *Ibidem*, lk 254.

²⁷⁸ Mateo, F.P. *Harmonising national sanctioning administrative law: An alternative to a single capital-markets Supervisor*. Wiley: 2017, lk 341.

²⁷⁹ Ernits, M. jt., lk 908.

²⁸⁰ Keiler, J. jt., lk 91.

²⁸¹ *Ibidem*, lk 93.

²⁸² *Ibidem*, lk 93.

peab õigusriigil põhinev süsteem olema reguleeritud normidega, mis on selged ja mitte tagasiulatuva jõuga.²⁸³

Seaduslikkuse põhimõtte seos süüühimõttega seisneb selles, et kui seaduslikkuse põhimõtte seab nõuded karistusõigusliku vastutuse vormile, siis süüühimõtte seab piirid sellele, mida saab sisuliselt üldse karistatavaks pidada.²⁸⁴ See tähendab, et seda, mida mõistetakse süü all peaks samuti olema seadusega reguleeritud, sest isikule ei saa süüd ette heita ilma seaduse vastava normita ning kui süü on karistamise aluseks ning karistamine piirab isikute õigusi, siis õigusi saab õigusriigi põhimõtet austavas riigis riigivõimu poolt piirata ainult seaduse alusel.

Seaduslikkuse põhimõtte on sätestatud EIÕK art 7 lg 1, mille järgi ei või kedagi tunnistada süüdi kuriteos – teos või tegevusetuses, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu. EIÕK art 7 lg-s 1 sisaldub õigus mitte saada karistatud meelevaldselt. EIK on selgitanud, et kuigi EIÕK art 7 lg-s 1 ei mainita sõnaselgelt moraalset seost kuriteo (*actus reus*) ja tema toimepanija vahel, tuleneb see seos karistuse loogikast ja nii tuleks art 7 lg 1 tõlgendada selliselt, et karistamine on võimalik ja põhjendatud, kui on isiku teadvuses ja tahtes on olemas vaimne seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse.²⁸⁵ See on üks keskseid materiaalõiguslikku süüühimõtet sisustavaid lahendeid, milles EIK viitab *common law* õiguskultuurile omasele *mens rea* põhimõttele.

Hilisemas lahendis on EIK aga vastupidiselt leidnud, et EIÕK art 7 lg 1 ei nõua sõnaselgelt mingit "psühholoogilist", "intellektuaalset" või "moraalset" seost süüte sisulise osa ja selle toime pannud isiku vahel.²⁸⁶ Õiguskirjanduses on leitud, et selle lahendi järgi ei näi EIÕK art 7 lg 1 välistavat ka tagaselja „süüdistavas meeleseisundis“ süüühimõistmist.²⁸⁷ EIK leiab, et EIÕK art 7 lg 1 ei ole rikutud juhul, kui taotlejale, kes oli toime pannud tõendatud õigusrikkumise ilma tema tahtluse või ettevaatamatusega, määrati rahatrahv.²⁸⁸ Veelgi hilisemas lahendis viitab EIK jällegi, et EIÕK art 7 nõuab karistamise eesmärgil siiski vaimset seost (*mens rea*) kuriteo ja tema toimepanija vahel.²⁸⁹

EIK seisukohalt eeldab EIÕK art 7 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõtte kohaldamine läbi vaimse seose ka õigusest ja oma kuriteost teadlik olemise elemente, et isik saaks õigusvastast

²⁸³ Hayek, F.A. The road to serfdom (Routledge and Kegan Paul 1976), lk 54.

²⁸⁴ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 253.

²⁸⁵ EIK 75909/01 (20.01.2009) Sud Fondi srl and Others v. Itaalia, § 116.

²⁸⁶ EIK 17475/09 (29.10.2013) Varvara vs. Itaalia, § 70.

²⁸⁷ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 255.

²⁸⁸ EIK 70074/01 Valico S.r.l. vs Itaalia lk 12,18.

²⁸⁹ EIK 1828/06 (28.06.2018) G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia, § 242.

tegu vältida.²⁹⁰ Need elemendid hõlmavad endas õigusele juurdepääsetavust ja õiguse ettenähtavust.²⁹¹ See tähendab isiku poolt oma tegude õigusvastasuse ettenägemisvõimet. EIK on selgitanud, et isik peab sätte sõnastusest aru saama, millised teod teevad teda karistusõiguslikult vastutavaks ning ettenähtavus sõltub kõnealuse teksti sisust, seda katvast valdkonnast ning adressaatide arvust ja staatusest.²⁹² Kui isik pidi ette nägema, et tal on võimalus asjakohaste sätete alusel saada süüdistus, ei ole EIÕK art 7 lg 1 rikutud.²⁹³

EIK tõlgenduse järgi kohaldub EIÕK art 7 lg 1 ainult siis, kui isik on kuriteo toimepanemisel süüdi tunnistanud ning see ei kata käimasolevaid süüdistusi või isikute väljaandmist.²⁹⁴ See on menetlusõigust puudutav lahend ega aita sisustada süüpehmitet materiaalõiguslikust seisukohast, sest viitab sätte kohaldamisele juba olukorras, kus inimene on süüdi tunnistanud ega vasta küsimusele kuidas isiku süüdistamisel materiaalõiguslikult süüd tuvastada. EIK on samuti leidnud, et EIÕK art 7 lg 1 järgi ei saa "süüdimõistmist" olla, kui seadusega ei ole tuvastatud, et on toime pandud õigusrikkumine ning karistuse rakendamise aluseks on vastutuse tuvastamine, mis võimaldab tegu toimepanijale süüks panna.²⁹⁵ See lahend viitab samuti menetluse enda seaduslikkuse aspektile, kuid ka teo selle toimepanijale süüks panemisele. Seda, mida süüks panemine sisuliselt tähendab, ei ole kohus antud lahendis selgitanud.

Seega ei ole EIK seisukohad läbi aja EIÕK art 7 lg-st 1 tuleneva seaduslikkuse põhimõtte tõlgendamisel olnud järjepidevad selles osas, kas teo toimepanija ja kuriteo vahel peab olema vaimne seos. Peale 2018. aasta G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia lahendit on EIK teinud mitmeid lahendeid viidates EIÕK art 7 lg-le 1, kuid ei ole üheski neist süü põhimõtet materiaalõiguslikust seisukohast käsitletud. Seega 2018. aasta lahendis esitatud viimane seisukoht, et kuriteo ja tema toimepanija vahel peab olema vaimne seos (*mens rea*), püsib siiani.

Hartas on seaduslikkuse põhimõtte sätestatud harta art 49 lg 1 esimeses lauses, milles sätestatud kuritegude ja karistuste seaduslikkuse põhimõtte järgi ei tohi kedagi tunnistada süüdi kuriteos teo või tegevusetuse eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu. Kooskõlas harta art 52 lg 3 esimese lausega on harta art 49 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttel ja sellega tagatud õigusel sama tähendus ja ulatus, kui EIÕK art 7 lg 1 tagatud õigusel v.a. art 49 lg 1 viimasel lausel.²⁹⁶ Harta art 49 lg 1 viimase lause

²⁹⁰ *Ibidem*, § 242.

²⁹¹ EIK 42750/09 Del Río Prada v. Hispaania, § 91, EIK 51111/07 ja 42757/07 Khodorkovskiy ja Lebedev v. Venemaa (No. 2), § 572.

²⁹² EIK 11082/06 Cantoni vs. Prantsusmaa, § 29, 35.

²⁹³ *Ibidem*, § 6.

²⁹⁴ EIK Guide on Article 7 of the European Convention on Human Rights, lk 6.

²⁹⁵ EIK 17475/09 Varvara vs. Itaalia, § 69, 71.

²⁹⁶ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

järgi kohaldatakse hilisemat karistust, kui pärast kuriteo toimepanemist nähakse seadusega ette kergem karistus.²⁹⁷ EIÕK art 7 lg 1 viimase lause järgi ei või kohaldada raskemat karistust kui kuriteo toimepanemise ajal ettenähtu.²⁹⁸ Seega annab harta karistumäära rakendamise osas ulatuslikuma kaitse nii nagu harta art 52 lg 3 viimane lause seda võimaldab. Seega seaduslikkuse põhimõtte osas vastavad harta art 49 lg 1 sätestatud õigused EIÕK art 7 lg 1 sätestatud õigustele ning karistumäära leevenemise annab harta isikutele võrreldes EIÕK ulatuslikuma kaitse. Ka ELK võib oma lahenditega hartat tõlgendades pakkuda ulatuslikumat kaitset.

ELK eelotsusetaotluses küsiti kohtult, kas olukorras, kus ettevõtja on lähtunud ekslikult sellest, et tema tegevus on õiguspärane, saab eksimust talle ette heita.²⁹⁹ Kuigi eelotsusetaotluses ei ole küll otseselt viidatud EIÕK art 7 lg 1 ega harta art 49 lg 1, puudutab see lahend samuti seaduslikkuse ja süüühimõtte kohaldamist. Kohtujurist leidis, et konkurentsioiguse karistusõiguslikust iseloomust tulenevalt tuleb ka kartelliõiguses järgida teatavaid karistusõigusest tulenevaid põhimõtteid nagu õigusriigi- ja süüühimõtet.³⁰⁰ Kohtujuristi eriarvamuse kohaselt ei saaks keelueksimuses tegutsedes tegu isikule subjektiivselt süüks panna, sest ta ei saanud oma tegevuse õigusvastasusest aru.³⁰¹ Kohus leidis aga siiski, et isik on süüdi kui ta oma olemuselt teadis oma tegevuse õigusvastasusest (antud juhul konkurentsivastasusest).³⁰²

See käsitlus on problemaatiline, sest kohus nendib olemuslikult süüüisuse seost faktiga, et isik ei hoidunud teatud tegevusest, hoolimata sellest, et isik enda arvates tegutses õiguspäraselt.³⁰³ Kohtu poolt kaudsete pettusevormide aktsepteerimine on vastuolus nii süü kui süütuse presumptsiooni põhimõttega, sest süüdistaja on süü tõendamise koormistest justkui vabastatud.³⁰⁴ Kui seadusandja poolt valitud eelduse korral vabaneb süüdistaja süü tõendamise koormisest, siis süüühimõttega tagatud põhiõiguste garantii mõte kaotab kehtivuse.³⁰⁵ Seega isiku teadmine ja vaimne seos oma teost antud lahendi valguses ei ole oluline. Küsimus, kuidas saab isik hoiduda tegevusest, mille õigusvastasusest ta teadlik ei olnud, jääb vastuseta.

²⁹⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

²⁹⁸ Euroopa Nõukogu - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 04.11.1950.

²⁹⁹ EKo C-681/11 (18.06.2013) Schenker, p 30. Kehtis EIK 75909/01 (20.01.2009) Sud Fondi srl and Others v. Itaalia, § 116 võetud seisukoht, EIK 17475/09 (29.10.2013) Varvara vs. Itaalia, § 70 lahend saabus hiljem.

³⁰⁰ EKo C-681/11 Schenker, kohtujuristi ettepanek, p 38-44.

³⁰¹ *Ibidem*.

³⁰² EKo C-681/11 Schenker, p 38.

³⁰³ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 257.

³⁰⁴ Caterini, M., 'The Presumption of Innocence in Europe: Developments in Substantive Criminal Law' (2017) lk 121.

³⁰⁵ *Ibidem*, lk 124.

Seega pole ELK harta art 49 lg 1 ettenähtud kaitse taset võrreldes EIÕK art 7 lg 1 sätestatuga ja EIK seisukohtadega edasi arendanud. EIK poolt EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele antud tõlgendusest tuletatud süüühimõttega tagatud õigus on saada karistatud ainult siis, kui kuriteo ja tema toimepanija vahel on vaimne seos. Antud kaasuses tuleb jõuda hoopis vastupidisele seisukohale, et ELK jättis 2013. aastal isiku hartaga tagatud ja konventsiooniga ette nähtud õiguste kaitse miinimumtasemest ilma. See on vastuolus ELK enda hilisema seisukohaga, et tõlgendusega, mille kohus harta artiklitele annab, peab olema tagatud kaitse tasemel, mis ei ole vastuolus EIÕK artiklites tagatud kaitse tasemega.³⁰⁶

ELK eelotsus on tehtud 2013. aastal, mil kehtis EIK 2009. aasta seisukoht³⁰⁷, et isiku teadvuses ja tahtes peab olema olema intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse. Aasta peale ELK eelotsust on ka EIK eitanud *mens rea* rakendamise vajadust.³⁰⁸ Seega ei ole EIK ega ELK kohtupraktika olnud järjepidev selles osas, kas teo toimepanija ja kuriteo vahel peab olema vaimne seos (*mens rea*).

3.1.2. Süüühimõtte sisustamine lähtuvalt süütuse presumptsiooni põhimõttest

EIK on erinevates lahendites püüdnud süüühimõtet sisustada ka viidates EIÕK art 6 lg-s 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttele. Süü ja süütus on vastandlikud ja üksteist välistavad mõisted ehk kui inimene on süütu, siis ei saa ta olla süüdi ning kui ta on süüdi, ei saa ta olla süütu. Süüühimõtte ja sellega kaasnevad garantiid ei omaks tähendust, kui selle põhimõttega ei käiks kaasas süütuse presumptsiooni põhimõtet ja vastupidi.³⁰⁹ Kui süüdi ei peaks tõendama, vaid seda eeldatakse puhtalt õigusnormide alusel, siis see võimaldab lihtsalt mööda vaadata ka süütuse presumptsiooni põhimõttest.³¹⁰ Euroopa vahistamismääruse menetluses Saksa konstitutsioonikohtu kohtuniku poolt antud eriarvamuse järgi kaitstakse süütuse presumptsiooniga isikut süüdimõistva kohtuotsusega kaasnevate ebasoodsate tingimuste eest.³¹¹ Kuigi süütuse presumptsioon on peamiselt menetlusõiguslik põhimõtte, on EIK püüdnud ka sellele põhimõttele viidates materiaalõiguslikku süüühimõtet sisustada.

³⁰⁶ EKo C-38-18 (29.07.2019), Massimo Gambino and Shpetim Hyka v Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bari jt. ECLI:EU:C:2019:628, p 39.

³⁰⁷ EIK 75909/01 Sud Fondi srl and Others v. Itaalia, § 116.

³⁰⁸ EIK 17475/09 Varvara vs. Itaalia, § 70.

³⁰⁹ Caterini, M., lk 124.

³¹⁰ Caterini, M., lk 125.

³¹¹ BVerfG, case 2 BvR 2236/04, European Arrest Warrant I, judgment of 18 July 2005, BverfGE 113, 273, 304 et seq. § 144–153.

Süütuse presumptsiooni põhimõtte kajastab EIÕK art 6 lg 2, mille järgi peetakse igäüht, keda süüdistatakse kuriteos, süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud. EIKi järgi sisalduvad EIÕK art 6 lg 2 kolm põhimõtet: kohtuliikmed ei tohiks oma kohustusi täites lähtuda eelarvamusest, et süüdistatav on kuriteo toime pannud (1), tõendamiskoormis lasub süüdistajal (2) mis tahes kahtlus peaks olema süüdistatavale kasulik (3).³¹² Esimene põhimõtte kajastab süütuse presumptsiooni põhimõtet, teine süü tõendamiskoormise riigile panemise põhimõtet ning kolmas süüdistatava õigust kahtluste tõlgendamisele süüdistatava kasuks (*in dubio pro reo*). Need on kõik menetlusõigust puudutavad põhimõtted ega sisalda materiaaõiguslikku süüpõhimõtet.

Kohus on selgitanud, et süütuse presumptsiooniga pakutaval kaitsel on kaks aspekti, millest esimene puudutab süütuse eeldust kriminaalmenetluse läbiviimise ajal ja teine õigust süütuse eeldusele peale õigeksmõistvat otsust või kriminaalmenetluse lõpetamist.³¹³ Seega on isiku maine ja viis, kuidas avalikkus seda isikut tajub, kaalul ka peale kriminaalmenetluse lõppu ehk see puudutab kriminaalmenetlusele järgnevaid menetlusi.³¹⁴ Ka selles lahendis selgitatakse menetlusõiguslikke aspekte ega käsitleta materiaaõiguslikku süüpõhimõtet.

EIK on ühes lahendis tõstatanud küsimuse, kas süüdistatava süü saab lugeda tuvastatuks olukorras, kus süüdistatav palub amnestiat.³¹⁵ See on küsimus süü üle otsustamisest konkludentselt inimese käitumisest amnestiat paluda ehk küsimus sellest, kas menetluse käigust endast saab tuletada materiaaõiguslikku süü olemasolu. Kohus leidis, et kui kriminaalmenetlus lõpetati amnestia alusel ja kriminaalasja sisuliselt ei uuritud, ei saa pidada isiku süüd tuvastatuks ja sellest tulenevalt on rikutud EIÕK art 6 lg 2 tulenevat süütuse presumptsiooni põhimõtet. Seega ei saa menetluse enda käigust teha järeldusi ka isiku süü kohta, vaid seda tuleb eraldi hinnata. Sisuliselt puudutab antud kaasus ka enese mittesüüstamise printsiipi ja küsimust sellest, kas amnestiat paludes süüstab isik ennast. EIÕK enese mittesüüstamise põhimõtet ei sisalda, mistõttu kohus enese süüstamise küsimust antud kaasuse käigus ei käsitlenud.

Teises lahendis leidis EIK, et süütuse presumptsiooni põhimõttest ja seaduslikkuse põhimõttest tulenevalt ei saa ühe isiku tegude eest süüd ette heita teisele isikule.³¹⁶ Seaduslikkuse põhimõtte peakski kaitsma õigusliku ebakindluse ja omavoli eest.³¹⁷ Selle lahendiga rõhutatakse kohus, et süü on individuaalne st igäüks saab karistada oma teo eest. Seega on Euroopa Inimõiguste

³¹² EIK - Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights (31.12.2021) lk 65.

³¹³ EIK 25424/09 *Allen v. the United Kingdom*, §§ 93-94.

³¹⁴ EIK - Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights (31.12.2021) § 354, EIK 1828/06 *G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia*, § 314.

³¹⁵ EIK 13112/07 *Affaire Felix Guțu c. République de Moldova*, § 66.

³¹⁶ EIK 19958/92 *A.P., M.P. & T.P. v. Switzerland* § 48.

³¹⁷ *Van Kempen, P.H., Bemelmans J.*, lk 254.

Kohus EIÕK art 6 lg-s 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõtet ja sellest tulenevat süütuse eelduse õigust käsitletud peamiselt menetlusõiguslikest aspektidest, mitte süü materiaalõiguslikest aspektidest lähtuvalt.

Hartas on süütuse presumptsioon sätestatud harta art 48 lg 1, mille kohaselt peetakse iga süüdistatavat süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud. Harta art 48 lg 1 sätestatud õigused vastavad EIÕK art 6 lg 2 sätestatud õigustele ning kooskõlas harta art 52 lg 3 esimese lausega on harta art 48 lg 1 sätestatud süütuse presumptsioonil sama tähendus kui EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsioonil.³¹⁸ Seetõttu tuleb lisaks analüüsida ka seda, kas ELK on harta art 48 lg-s 1 sätestatud süütuse presumptsiooni võrreldes EIK poolt EIÕK art 6 lg-s 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõtte tõlgendustele, edasi arendanud.

ELK on tahtlust kui üht süü vormi käsitletud eelotsusetaotluse lahendis, mis puudutas Euroopa parlamendi ja nõukogu turu kuritarvitamise direktiivi 2003/6/EÜ art 2 tõlgendamist.³¹⁹ Kohus leidis, et kui direktiivi art 2 lg-s 1 sätestatud siseringitehingu tunnuste täitmine võimaldab eeldada tehingu sooritaja tahtlust ning kui tahtlust saab tuletada rikkumise sisulistest koosseisutunnustest, siis tulenevalt asjaolust, et eeldusi saab ümber lükata ja kaitseõigused on tagatud, siis see ei ole vastuolus EIÕK art 6 lg-s 2 sätestatud süütuse presumptsiooniga.³²⁰ ELK hinnangul saab siseringitehingute eripära tõttu eeldada kohe moraalset komponenti, kui siseringitehingute sättes on nimetatud koostisosad olemas.³²¹ Kuigi isiku tahtliku käitumise suhtes kehtivad vastupidised tõendid (isik ei teadnud õigusvastasest teost), tuleb siseringi edasimüüja käitumise puhul tahtlust eeldada.³²²

Selle lahendiga ütleb ELK, et kui tahtlust saab tuletada objektiivse koosseisu tunnustest, ei ole see süütuse presumptsiooni põhimõttega vastuolus. See tähendab, et süüd saab tuvastada juba objektiivse koosseisu järgi ning süüd pole subjektiivsel tasandil vaja eraldi hinnata eeldusel, et kaitseõigused on tagatud. See on vastuolus EIK sama aasta alguses tehtud lahendiga, mille kohaselt isiku teadvuses ja tahtes peab olemas olema intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse.³²³ Samuti on selles ELK lahendis võetud seisukoht vastuolus enda hilisema lahendiga, mille kohaselt EIÕK artiklite lõikeid tuleb harta tõlgendamisel arvesse võtta minimaalse kaitsetasemena st, et EIÕK annab ette õiguste kaitse miinimumtaseme, millest harta tõlgendamisel ei tohi isikut ilma jätta.³²⁴ Seega jättis

³¹⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta – 2007/C 303/01, 14.12.2007.

³¹⁹ EKo C-45/08 (23.12.2009), Spector Photo Group, p 38-39, 43-44.

³²⁰ *Ibidem*, p 38-39, 43-44.

³²¹ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 257.

³²² Mateo, F.P., lk 341.

³²³ EIK 75909/01 (20.01.2009) Sud Fondi srl and Others v. Itaalia, § 116.

³²⁴ EKo C-377/18 (05.09.2019) AH jt, ECLI:EU:C:2019:670, p 41.

kohus, süüd objektiivse koosseisu tunnustest tuletades, isiku ilma EIÕK art 6 lg 2 ettenähtud õiguste kaitse miinimumtasemest.

Kuivõrd harta art 48 lg-s 1 sätestatud õigused vastavad EIÕK art 6 lg-s 2 sätestatud õigustele, pole ELK ise leidnud vajadust harta art 48 lg-ga 1 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõtet ja sellest tulenevat õigust süütuse eeldusele rohkem edasi arendada. Nii suunabki ELK vajaduse korral kindlaks teha, kas isikule on kohtulahendis osutatud kui süüdlasele, täpsemate juhiste saamiseks EIÕK art 6 lg-t 2 puudutava EIK praktika poole.³²⁵ EIK kohtulahendite põhjal kujunenud seisukohad süütuse presumptsiooni aspektide kohta kajastuvad Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt ELTL art 82 lõike 2 alusel vastuvõetud direktiivi (EL) 2016/343 art-s 4-6.³²⁶ Direktiivi eesmärk on kahtlustatavate ja süüdistatavate menetlusõiguste kaitse ühiste miinimumnormide kehtestamisega suurendada liikmesriikide usaldust üksteise karistusõiguse süsteemide vastu.³²⁷

Kuigi EIÕK art 6 lg-s 2 ja harta art 48 lg-s 1 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõte ning EIÕK art 7 lg-s 1 ja harta art 49 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõte nimetavad süü põhimõtet, siis EIÕK ega harta materiaalõiguslikku süüpõhimõtet ei sisusta. Siiski on EIK neile sätetele viidates püüdnud materiaalõiguslikku süüpõhimõtet tuletada, kuid pole seejuures olnud oma praktikas järjepidev. Hoolimata sellest, et EIÕK materiaalõiguslikku süüpõhimõtet ei sätesta, on EIK püüdnud materiaalõiguslikku süüpõhimõtte tõlgendamist piirata.³²⁸ Siiski ei ole EIK julgenud välistada ranget vastutust ehk välistada isiku süüdimõistmist süü puudumisel, kui ta on teo toime pannud iseenda suhtes.³²⁹ Seega, hoolimata sellest, et süüpõhimõte kuulub EL liikmesriikide karistusõiguse põhiprintsiipide hulka, siis selle ulatuse osas üksmeel puudub.³³⁰

EIK ei tegutse seadusandjana, kes õiglaselt sätestaks täpselt seaduses sätestatud karistusõiguse sätete sisu, sest EIK nõuab ainult teatud raskete kuritegude puhul positiivsete kohustuste konstrueerimise kaudu, et teatud teod oleksid liikmesriikides karistatavad. Sellest tulenevalt ei tekita materiaalõigusliku süüpõhimõtte lühiajaline tunnustamine EIÕK-iga seoses nii palju probleeme kui EL õiguse kontekstis. EL määrab üsna täpselt, muu hulgas ka direktiivide kaudu, millised teod on karistusõiguslikult karistatavad ning see ei piirdu ainult raskete kuritegudega. Sellega sekkub EL ka liikmesriikide karistusõiguse süsteemidesse. Seetõttu oleks väga oluline, et liidu tasandil tunnustataks materiaalõiguslikku süüpõhimõtet kui EL karistusõiguse

³²⁵ EKo C-377/18 AH jt, ECLI:EU:C:2019:670, p 42-43.

³²⁶ ELT L 65 11.03.2016.

³²⁷ *Ibidem*, (10).

³²⁸ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 254.

³²⁹ *Ibidem*, lk 254.

³³⁰ *Ibidem*, lk 253.

aluspõhimõtet. Kuigi seaduslikkuse põhimõttest lähtuvalt peaks selle eest vastutama eelkõige liidu seadusandja, on ka Euroopa Liidu Kohtul siin oma ülesanne. Tuginedes harta art 48 lg-s 1 sätestatud süütuse presumptsioonile ja harta art 49 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele, võiks ELK anda materiaalõiguslikule süü põhimõttele tugevama kaalu. ELK võiks tunnistada süü põhimõtet kui üht EL õiguse aluspõhimõtet.³³¹

3.2. Süü põhimõte Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt art 83 alusel vastuvõetud direktiivides

Arvestades ELi järjest laienevat pädevust karistusõigust ühtlustada ja kehtestada, on oluline analüüsida, mil määral mõjutavad direktiivid liikmesriikide õigust. Järgnevalt analüüsitakse kui palju sisustavad süü põhimõtet ELTL art 83 lg 1 ja lg 2 alusel vastuvõetud direktiivid.

Peale Lissaboni lepingu jõustumist on Euroopa Parlamendil ja nõukogul ELTL art 83 lg 1 järgi pädevus kehtestada seadusandliku tavamenetluse kohaselt direktiivide abil miinimumeeskirjad kuritegude ja karistuste määratlemiseks eriti ohtlike piiriüleste mõõtmetega kuritegude puhul tulenevalt nende kuritegude olemusest või mõjust või erivajadusest võidelda nende vastu ühistel alustel.³³² Sama lõike järgi on need kuriteoliigid: terrorism, inimkaubandus ning naiste ja laste seksuaalne ärakasutamine, ebaseaduslik uimastikaubandus, ebaseaduslik relvaäri, rahapesu, korruptsioon, maksevahendite võltsimine, arvutikuriteod ja organiseeritud kuritegevus (n-õ eurokuriteod).³³³ Kuigi direktiividega ei lähendata karistusõiguse materiaalõiguse põhimõtteid, vaid määratletakse kuritegude ja karistuste miinimummäärad, võivad direktiivid siiski sisaldada viiteid süü põhimõttele.

Euroopa Parlament ja nõukogu on ELTL art 83 lg 1 alusel vastu võtnud alljärgnevad direktiivid:

- 1) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 5. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK;³³⁴
- 2) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK;³³⁵

³³¹ *Ibidem*, lk 257.

³³² Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

³³³ *Ibidem*.

³³⁴ ELT L 101 05.04.2011.

³³⁵ ELT L 335 17.12.2011.

- 3) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/40/EL, 12. august 2013, milles käsitletakse infosüsteemide vastu suunatud ründeid ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2005/222/JSK;³³⁶
- 4) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/62/EL, 15. mai 2014, milles käsitletakse euro ja muude vääringute kriminaalõiguslikku kaitset võltsimise vastu ning millega asendatakse nõukogu raamotsus 2000/383/JSK;³³⁷
- 5) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2017/541, 15. märts 2017, terrorismivastase võitluse kohta, millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/475/JSK ning muudetakse nõukogu otsust 2005/671/JSK;³³⁸
- 6) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2017/2103, 15. november 2017, millega muudetakse nõukogu raamotsust 2004/757/JSK uute psühhoaktiivsete ainete lisamiseks uimasti määratlusse ja tunnistatakse kehtetuks nõukogu otsus 2005/387/JSK;³³⁹
- 7) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2018/843, 30. mai 2018, millega muudetakse direktiivi (EL) 2015/849, mis käsitleb finantsüsteemi rahapesu või terrorismi rahastamise eesmärgil kasutamise tõkestamist, ning millega muudetakse direktiive 2009/138/EÜ ja 2013/36/EL;³⁴⁰
- 8) Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2018/1673, 23. oktoober 2018, rahapesu vastu võitlemise kohta kriminaalõiguse abil;³⁴¹
- 9) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/713, 17. aprill 2019, mis käsitleb mittesularahaliste maksevahenditega seotud pettuste ja võltsimise vastast võitlust ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2001/413/JSK.³⁴²

Kõik eelpool nimetatud direktiivid on Eesti õigusesse üle võetud.

ELTL art 83 lg 1 järgi on Euroopa Parlamendil ja nõukogul pädevus kehtestada seadusandliku tavamenetluse kohaselt direktiivide abil miinimumeeskirjad ka korruptsioonikuritegude puhul.³⁴³ Antud valdkonnas on kehtiv enne Lissaboni lepingu kehtima hakkamist vastu võetud raamotsus 2003/568/JSK, mis puudutab korruptsiooniga võitlemist erasektoris.³⁴⁴ Ainus valdkond, mille osas ei ole kehtivat raamotsust ega ka direktiivi kehtestatud, on ebaseaduslik relvaäri. Euroopa Komisjon on teinud Parlamendile ja nõukogule ettepaneku ELTL art 83 lg 1

³³⁶ ELT L 218 14.08.2013.

³³⁷ ELT L 151 21.05.2014.

³³⁸ ELT L 88 31.03.2017.

³³⁹ ELT L 305 21.11.2017.

³⁴⁰ ELT L 156 19.06.2018.

³⁴¹ ELT L 284 12.11.2018.

³⁴² ELT L 123 10.05.2019.

³⁴³ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

³⁴⁴ ELT L 192/54 31.07.2003.

kuritegude nimistusse lisada ka soopõhise vägivalla kuriteod ja selle alusel teinud ettepaneku vastu võtta ka direktiiv võitlemaks naistevastase vägivalla ja koduvägivalla vastu.³⁴⁵ Samuti toimuvad Euroopa Komisjoni ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu vahel läbirääkimised vihakõne lisamiseks ELTL art 83 lg 1 kuritegude nimistusse.³⁴⁶

Lisaks on Euroopa Parlamendil ja nõukogul ELTL art 83 lg 2 alusel pädevus direktiividega kehtestada asjaomasel valdkonnas kuritegude ja karistuste määratlemise miinimumeeskirjad juhul kui karistusõiguse alaste õigus- ja haldusnormide lähendamine osutub mõõdapäasmatuks liidu poliitika tulemusliku elluviimise tagamiseks valdkonnas, kus on rakendatud ühtlustamismeetmeid. Peale Lissaboni lepingu jõustumist on Euroopa Parlament ja nõukogu ELTL art 83 lg 2 alusel vastu võtnud alljärgnevad direktiivid, mis on Eesti õigusesse üle võetud:

- 1) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/57/EL, 16. aprill 2014, turukuritarvituse korral kohaldatavate kriminaalkaristuste kohta (turukuritarvituse direktiiv);³⁴⁷
- 2) Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2017/1371, 5. juuli 2017, mis käsitleb võitlust liidu finantshuve kahjustavate pettuste vastu kriminaalõiguse abil.³⁴⁸

Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt ELTL artikkel 83 lg 1 ja 2 alusel kehtestatud materiaalsoiguse kohta käivates direktiivides ja eelnevalt vastuvõetud raamotsustes on sätestatud süüteo mõiste, mis vastab kolmeastmelises deliktstruktuuris süüteokoosseisu ehk õigusvastase teo komponendile. Samuti viitavad direktiivid ja raamotsused läbivaldt põhimõttele, et karistuste määramisel peaks karistus olema tõhus, proportsionaalne ja hoiatav, mis puudutab juba isiku karistamist peale süü tuvastamist. Samuti on direktiivides ja raamotsustes viidatud ka Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud põhiõigustele ja põhimõtetele ning alates 2013. aastast vastuvõetud direktiivides ka harta art 48 lg 1 tagatud süütuse presumptsiooni põhimõttele. Alates 2017. aastast on direktiivide põhjendustesse lisandunud viide ka Euroopa Nõukogu poolt vastu võetud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonile. Seega direktiivid, raamotsused ega nende väljatöötamist kajastavad dokumendid materiaalsoiguslikku süüühimõtet ei sisusta.

³⁴⁵ Euroopa Komisjoni 09.03.2022 ettepanek (2022/0066/COD).

³⁴⁶ Euroopa Komisjoni 09.12.2021 ettepanek (52021DC0777).

³⁴⁷ ELT L 173 12.06.2014.

³⁴⁸ ELT L 198 28.07.2017.

4. Euroopa Liidu õiguse mõju süüühimõttele Eesti õiguses

4.1. Direktiivide mõju süüühimõttele Eesti õiguses

Nagu eelnevast analüüsist selgus, siis süüühimõtet kui materiaalõiguslikku karistusõiguse mõistet direktiivid, raamotsused ega nende väljatöötamist kajastavad dokumendid ei sisusta. Sellest hoolimata võib direktiividel olla mõju Eesti karistusõigusele. Harta art 51 lg 1 järgi peab liidu õiguse kohaldamisel austama ka hartaga sätestatud õigusi ja põhimõtteid.³⁴⁹ Liidu õiguse kohaldamise alla kuuluvad ka olukorrad, kus liikmesriigid tegutsevad liidu õiguse reguleerimisalas.³⁵⁰ Liidu õiguse reguleerimisala alla kuulub ka liikmesriikide poolt direktiivide ülevõtmine ja rakendamine. Seega tuleb ka direktiivide ülevõtmisel ja rakendamisel austada hartaga sätestatud õigusi ja põhimõtteid. Direktiivid mõjutavad liikmesriigi õigust, kui direktiivi ülevõtmiseks või rakendamiseks tuleb tõlgendada ka harta sätteid.

Sellest tulenevalt, et eelpool loetletud direktiivid on Eesti õigusesse üle võetud, on see osa Eesti õigusest liidu õiguse reguleerimisalas. Seega võib see osa Eesti karistusõigusest olla harta art 51 lg 1 järgi harta kohaldamisalas. Kui direktiividega üle võetud sätete kohaldamisel tekib Eestis vaidlus, peab ELK praktika järgi Eesti kohus igal üksikul juhul harta art 51 lg 1 järgi kontrollima, kas harta on kohaldatav st kas tegemist on liidu õigusega reguleeritud olukorraga (üle võetavate meetmete kohaldamisalas või piiratakse põhivabadusi).³⁵¹ Kui liidu õigus ja harta ei ole kohaldatav, tulenevad sarnased nõuded sageli EIÕK-ist.³⁵²

Näiteks võidakse Eesti kohtute poolt direktiividega üle võetud karistuse proportsionaalsuse hindamisel jõuda ka vajaduseni süü suuruse ja sellega ka süü materiaalõigusliku tõlgendamiseni. Isiku individuaalse süü suurusest lähtuva karistuse kohaldamisega piiratakse isiku põhiõigusi. Samuti on karistuse miinimummäär direktiivide kaudu ülevõetavate meetmete kohaldamisalas. Seetõttu, peaks Eesti kohus süüühimõtte sisustamiseks harta art 51 lg 1 alusel hartat kohaldama. Ka harta ei sisusta süüühimõtet, mistõttu tuleb kohaldada Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni. EIK on materiaalõiguslikku süüühimõtet sisustanud viidates EIÕK art 6 lg 2 ja art 7 lg 1. Seega peaks Eesti kohus direktiivide tõlgendamisel süüühimõtte sisustamiseks aluseks võtma EIK tõlgenduse.

³⁴⁹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta – 2007/C 303/01, 14.12.2007.

³⁵⁰ Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

³⁵¹ EKO C-73/16 Puškár vs Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky and Kriminálny úrad finančnej správy, ECLI:EU:C:2017:253, kohtujurist J. Kokotti ettepanek, p 29.

³⁵² *Ibidem*.

4.2. Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja EIÕK mõju süüühimõttele Eesti õiguses

Harta mõjutab Eesti õigust harta art 51 lg 1 alusel, mille järgi on selle sätted ette nähtud ka Eestile liidu õiguse kohaldamise korral (üle võetavate meetmete kohaldamisalas või piiratakse põhivabadusi). EIÕK mõjutab Eesti õigust harta art 52 lg 3 esimese lause alusel, mille järgi on hartas sisalduvate selliste õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad EIÕK tagatud õigustele, samad, mis neile nimetatud konventsiooniga ette nähtud.³⁵³ Seega harta ja EIÕK kohalduvad Eesti õigusele.

Tulenevalt asjaolust, et harta art 48 lg 1 ja harta art 49 lg 1 ise süüühimõtet ei sisusta, tuleb süüühimõtte materiaaõiguslikuks sisustamiseks pöörduda EIK poolt EIÕK art 6 lg 2 ja art 7 lg 1 antud tõlgenduste poole. EIÕK artiklite lõikeid tuleb harta tõlgendamisel arvesse võtta minimaalse kaitsetasemena st, et EIÕK annab ette õiguste kaitse miinimumtaseme, millest harta tõlgendamisel ei tohi isikut ilma jätta.³⁵⁴ Seega EIÕK mõjutab süüühimõtet Eesti õiguses sellega, et harta tõlgendamisel tuleb aluseks võtta EIÕK tõlgendused. Harta art 52 lg 3 teise lause järgi võib liidu õigusega kehtestada ulatuslikuma kaitse.³⁵⁵

Eelnevast analüüsist selgus, et kuigi nii EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõtte kui ka EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõtte kui ka neile sätetele vastavad harta art 48 lg 1 ja art 49 lg 1 viitavad süüühimõttele, siis EIÕK ega harta ise materiaaõiguslikku süüühimõtet ei sisusta. Siiski on EIK püüdnud EIÕK art 6 lg 2 süütuse presumptsiooni põhimõttele ja kui EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele viidates materiaaõiguslikku süüühimõtet tuletada. Lisaks on ELK teinud eelotsusetaotluste menetlemisel lahendeid, mis puudutavad materiaaõiguslikku süüühimõtet. Järgnevalt analüüsitakse, kuidas EIK ja ELK seisukohad mõjutavad süüühimõtet Eesti õiguses.

³⁵³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

³⁵⁴ EKO C-377/18 AH jt, ECLI:EU:C:2019:670, p 41.

³⁵⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

4.2.1. EIK poolt EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele antud tõlgendusest tulenev mõju süüühimõttele Eesti õiguses

Tulenevalt sellest, et EIÕK annab EL õiguse jaoks ette miinimumtaseme³⁵⁶ ja kesksed lahendid, mis aitavad materiaalõiguslikku süüühimõtet sisustada, viitavad EIÕK art 7 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele, alustatakse analüüsi EIÕK sätetele tuginedes. EIÕK art 7 lg-s 1 on sätestatud seaduslikkuse põhimõte, mille järgi ei või kedagi tunnistada süüdi kuriteos – teos või tegevusetuses, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu.³⁵⁷

Esmalt analüüsitakse kuidas tuleks seaduslikkuse põhimõtet süüühimõtte kontekstis kohaldada. EIK on selgitanud, et EIÕK art 7 lg-s 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõtte kohaldamine eeldab läbi vaimse seose ka õigusest ja oma kuriteost teadlik olemise elemente, et isik saaks õigusvastast tegu vältida.³⁵⁸ Need elemendid hõlmavad endas õigusele juurdepääsetavust ja õiguse ettenähtavust.³⁵⁹

ELK on 2013. aasta eelotsusetaotluse menetluses leidnud, et isik on süüdi, kui isik oma olemuselt teadis oma tegevuse õigusvastasusest (antud kaasuses konkurentsivastasusest).³⁶⁰ Kohtujuristi arvamusel ei saaks keelueksimuses tegutsedes tegu isikule subjektiivselt süüks panna, sest ta ei saanud oma tegevuse õigusvastasusest aru.³⁶¹ Kuigi eelotsusetaotluses ei ole küll otseselt viidatud EIÕK art 7 lg 1 ega EL põhiõiguste harta art 49 lg 1, puudutab see lahend samuti seaduslikkuse ja süüühimõtte kohaldamist. Antud lahend on problemaatiline, sest kohus nendib olemuslikult süüilisuse seost faktiga, et isik ei hoidunud teatud tegevusest, hoolimata sellest, et isik enda arvates tegutses õiguspäraselt.³⁶² Antud lahendi järgi ei ole isiku teadmine ja vaimne seos oma teost oluline. Sellega oli lahend vastuolus EIK 2018. aasta seisukohaga, et kuriteo ja tema toimepanija vahel peab olema vaimne seos (*mens rea*).³⁶³ Sellega jättis ELK isiku EIÕK ette nähtud kaitsest ilma.

Riigikohus on aga leidnud, et olukorras, kus isik on toime pannud süüteokoosseisu-pärase ja õigusvastase teo, võib olla tegemist keelueksimusega, kui isik ei teadvustanud enda käitumise

³⁵⁶ EKo C-377/18 AH jt, ECLI:EU:C:2019:670, p 41.

³⁵⁷ Euroopa Nõukogu - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 04.11.1950.

³⁵⁸ EIK 1828/06 (28.06.2018) G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia, § 242.

³⁵⁹ EIK 42750/09 Del Río Prada v. Hispaania, § 91, EIK 51111/07 ja 42757/07 Khodorkovskiy ja Lebedev v. Venemaa (No. 2), § 572.

³⁶⁰ EKo C-681/11 Schenker, p 38.

³⁶¹ EKo C-681/11 Schenker, kohtujuristi ettepanek, p 38-44.

³⁶² Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 257.

³⁶³ EIK 1828/06 G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia, § 242.

võimalikku ebaseaduslikkust ega kontrollinud teo lubatavust ning siis ei saa KarS § 39 lg 1 järgi tegu talle süüks pannes etteheidet teha.³⁶⁴ Seega ühtis Riigikohtu arvamus ELK kohtujuristi eriarvamusega. Keelueksimuse välditavuse üle otsustamisel tuleb lähtuvalt teo iseloomust anda normatiivne hinnang, kui selgelt tajutav oluks vajadus küsida enda käitumise õiguspärasuse järele või seda kontrollida.³⁶⁵ Mida tavapäratum tegu või mida suuremat riski üldteadaolevatele kaitstud õigushüvedele see endas kätkeb, seda väiksem on võimalus hinnata toimepanija eksimust teo keelatuses vältimatuks.³⁶⁶

Kuigi teo koosseis ELK lahendis (kartellikokkulepe) ja Riigikohtu lahendis (väikse koguse ravimite üle piiri toomine) ei ole omavahel võrreldavad, annab Riigikohtu lahend keelueksimuses isikule teo süüks panemiseks rohkem juhiseid ja põhimõtteid, kui ELK lahend. Riigikohtu lahend on kooskõlas EIK tõlgendusega, et EIÕK art 7 lg 1 järgi peab kuriteo ja tema toimepanija vahel olema vaimne seos³⁶⁷ ning seaduslikkuse põhimõtte kohaldamine eeldab läbi vaimse seose ka õigusest ja oma kuriteost teadlik olemise elemente, et isik saaks õigusvastast tegu vältida³⁶⁸. Seega on Eesti õiguse järgi isikute õigused kaitstud samal tasemel, kui seda EIÕK art 7 lg 1 tuleneva EIK tõlgendusega isikule ette näeb.

Seaduslikkuse põhimõtet peetakse Eestis kui õigusriigis karistusõiguse nurgakiviks (*nullum crimen, nulla poena, sine lege scripta, stricta, praevia*).³⁶⁹ Seda süüpõhimõtet tuntakse ka kui *nullum crimen nulla poena sine lege* põhimõtet.³⁷⁰ Seaduslikkuse põhimõttest tuletatakse teisi karistusõiguse nurgakiviks olevaid põhimõtteid.³⁷¹ Eesti õiguses on seaduslikkuse põhimõtte kajastatud PS § 23 esimeses lauses, mille kohaselt ei tohi kedagi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal. PS § 23 teise lause kohaselt, ei tohi kellelegi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal.³⁷² PS § 23 esimesest ja teisest lausest koostoimes PS § 13 esimeses lausel tooduga, mille kohaselt igaljuhul on õigus riigi ja seaduse kaitsele, saabki tuletada seaduslikkuse põhimõtte karistusõiguse jaoks.³⁷³

³⁶⁴ RKKKo 1-21-7336/33, p 16.

³⁶⁵ *Ibidem*.

³⁶⁶ *Ibidem*.

³⁶⁷ EIK 1828/06 G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia, § 242.

³⁶⁸ *Ibidem*, § 242.

³⁶⁹ Truu, M., 'Pilk karistusõiguse lähte: määratletuse põhimõttest süüteokoosseisu sõnastamisel ja tõlgendamisel' [2019] 9 *Juridica* 671; Eerik Kergandberg, Saale Laos, and Heili Sepp, 'Paragrahv 23' in Ülle Madise (ed), *Eesti Vabariigi Põhiseadus, kommenteeritud väljaanne* (2020).

³⁷⁰ Panebianco, G., *he nulla poena sine culpa principle in European courts case law in S. Ruggeri (ed.). Human Rights in European Criminal Law New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty*. Springer, 2015, lk 51-53.

³⁷¹ *Ibidem*.

³⁷² Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

³⁷³ Ernits, M. jt., lk 920.

Riigikohus on leidnud, et PS § 23 lg-st 1 tuleneb karistusõiguses kehtiv määratletusnõue (*nullum crimen nulla poena sine lege certa*), mille kohaselt peavad nii tegu, mille eest seadus karistuse ette näeb, kui ka karistus olema selgelt määratletud.³⁷⁴ Riigikohus on öelnud, et karistuse kohaldamise aluseks on etteheide, kus karistuse kohaldamise eesmärgiks on isiku süülise teo toimepanemisel karistuse kohaldamise näol isiku õiguste kitsendamine ning sellises kitsenduses väljendubki omakorda etteheide süülise teo toimepanemise eest ja selles, miks me karistame.³⁷⁵ Karistusnormi määratletus tagab selle, et igaljuhul on võimalik ette näha, milline käitumine on keelatud ja karistatav ning milline karistus selle eest ähvardab, et ta saaks oma käitumist vastavalt kujundada.³⁷⁶ Seega on PS § 23 lg 1 tulenev karistusõiguse määratletuse nõue kooskõlas EIÕK art 7 lg 1 tuleneva seaduslikkuse kohaldamise eeldustega - õigusest ja kariteost teadlik olemine, sealhulgas õigusele juurdepääsetavus ja õiguse ettenähtavus.

Järgnevalt analüüsitakse, kas Riigikohtu poolt individuaalse süü tuletamine õigusriigi põhimõttest, on kooskõlas EIK poolt süü põhimõtte tuletamisega EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttest. Riigikohtu arvates tuleneb põhiseaduse (PS) §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest, et isikut tohib karistada konkreetse teo eest ja mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus (individuaalse süü printsiip).³⁷⁷

Kuigi Riigikohus ei selgita, mida ta täpsemalt selle all silmas pidas, võib vaid oletada, et Riigikohus võis mõelda ühest küljest selle all, et PS § 10 sätestatud põhiõiguste kataloogi avatuse põhimõttest võib tuletada ka põhiõiguse saada õigusvastase teo toimepanemise tuvastamisel karistatud lähtuvalt isiku individuaalse süü suurusest, kuigi PS seda otsesõnu ei maini. Samuti saab inimväärikuse põhimõttest ja inimväärikusest kui põhiõigusest tuletada teisi põhiõigusi sh õigust heale nimele, sest süüdi mõistmine võib määrada ka isiku head nime. Samuti võis Riigikohus õigusriigi põhimõtte tänapäevasest käsitlemisest tulenevalt mõista selle all ka üksikisiku põhiõiguste kaitset ja Euroopa õigusruumis kehtivate õiguse üldpõhimõtete kehtivust. Õigusriigi põhimõtte peamiseks sisuks on valitseja seotus seadustega ehk avaliku võimu teostamine seaduslikkuse põhimõtet järgides.³⁷⁸

Riigikohtu poolt individuaalse süü tuletamine õigusriigi põhimõttest, on kooskõlas EIK poolt süü põhimõtte tuletamisega EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttest, sest õigusriigi põhimõtte tähendus on laiem ning hõlmab endas ka seaduslikkuse põhimõtet. Seetõttu ei oma tähtsust, kas kohtud tuletavad süü põhimõtet õigusriigi või seaduslikkuse põhimõttest lähtuvalt.

³⁷⁴ RKÜKo 3-4-1-16-10, p 50.

³⁷⁵ RKÜKo 3-4-1-10-04, p-d 17.

³⁷⁶ RKÜKo 3-4-1-16-10, p 50.

³⁷⁷ RKPJKo 3-4-1-13-15, p 39.

³⁷⁸ Madise, Ü. jt, § 10 p 41.

EIÕK artiklid õigusriigi põhimõtet eraldi ei nimeta, kuid EIÕK preambula järgi järgivad Euroopa riikide valitsused õigusriigi põhimõtet.³⁷⁹ Harta preambula järgi on liidu aluseks õigusriigi põhimõte ning eraldi õigusriigi põhimõtet nimetavat artiklit ei sisalda.³⁸⁰

Järgnevalt analüüsitakse, kuidas EIKi poolt EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttest materiaalõigusliku süüühimõtte tuletamine mõjutab süüühimõtet Eesti õiguses. EIK leidis oma 2009. aasta lahendis, et kuigi EIÕK art 7 lg 1 ei mainita sõnaselgelt moraalset seost kuriteo (*actus reus*) ja tema toimepanija vahel, tuleneb see seos karistuse loogikast ja nii tuleks art 7 lg 1 tõlgendada selliselt, et karistamine on võimalik ja põhjendatud, kui isiku teadvuses ja tahtes on olemas intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse.³⁸¹ 2013. aasta lahendis on EIK aga vastupidiselt leidnud, et EIÕK art 7 lg 1 ei nõua sõnaselgelt mingit "psühholoogilist", "intellektuaalset" või "moraalset" seost süüteo sisulise osa ja selle toime pannud isiku vahel.³⁸² Siiski on EIK teinud 2018. aastal veel ühe lahendi, milles EIK leiab, et EIÕK art 7 lg 1 nõuab karistamise eesmärgil vaimset seost (*mens rea*) kuriteo ja tema toimepanija vahel.³⁸³ Seega kehtib EIK 2018. aasta seisukoht, et kuriteo ja tema toimepanija vahel peab olema vaimne seos (*mens rea*). Seega tuletab EIK materiaalõiguslikku süüühimõtet EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttest. EIK poolt EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttele antud tõlgendus mõjutab harta art 52 lg 3 kaudu ka süüühimõtet Eesti õiguses.

Süüühimõtte on Eesti õiguses sätestatud KarS § 32 lg 1 teises lauses, mille kohaselt on isik süüdi, kui ta on süüvõimeline ja puudub seaduses sätestatud süüd välistav asjaolu. Süü vormid on eraõigusest (VÕS³⁸⁴ § 104 lg 2) tuleneva analoogia järgi tahtlus (KarS § 16) ja ettevaatamatus (KarS § 18). Tahtluse vormid on KarS § 16 lg 1 järgi kavatsetus, otsene ja kaudne tahtlus. Ettevaatamatuse vormid on omakorda KarS § 18 lg 1 järgi kergemeelsus ja hooletus. Eesti õiguses on KarS § 15 lg 1 järgi on kuriteona karistatav üksnes tahtlik tegu, kui karistusseadustik ei sätesta karistust ettevaatamatu teo eest. KarS § 15 lg 1 viidatakse *nulla poena sine culpa* (pole karistust ilma süüta) põhimõttele ning samuti *mens rea* põhimõttele, et teo toimepanija ja teo vahel peab olema vaime seos. Seega peab ka Eesti õiguse järgi olema kuriteo ja tema toimepanija vahel vaimne seos. Sellega on Eesti õigus EIK poolt EIÕK art 7 lg 1 alusel antud süüühimõtte tõlgendusega kooskõlas.

³⁷⁹ Euroopa Nõukogu - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 04.11.1950.

³⁸⁰ Euroopa Liidu põhiõiguste harta - 2007/C 303/01, 14.12.2007.

³⁸¹ EIK 75909/01 Sud Fondi srl and Others v. Itaalia, § 116.

³⁸² EIK 17475/09 Varvara vs. Itaalia, § 70.

³⁸³ EIK 1828/06 G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia, § 242.

³⁸⁴ Võlaõiguseadus - RT I, 15.03.2022, 14.

4.2.2. EIK poolt EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttele antud tõlgendusest tulenev mõju süüühimõttele Eesti õiguses

EIK on erinevates lahendites püüdnud süüühimõtet sisustada ka viidates EIÕK art 6 lg-s 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttele, mille järgi peetakse igauht, keda süüdistatakse kuriteos, süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud. EIK on ühes lahendis tõstatanud küsimuse, kas süüdistatava süü saab lugeda tuvastatuks olukorras, kus süüdistatav palub amnestiat.³⁸⁵ See on küsimus süü üle otsustamisest konkludentselt inimese käitumisest amnestiat paluda ehk küsimus sellest, kas menetluse käigust endast saab tuletada materiaaühigusalikku süü olemasolu. Kohus leidis, et kui kriminaalmenetlus lõpetati amnestia alusel ja kriminaalaja sisuliselt ei uuritud, ei saa pidada isiku süüid tuvastatuks ja sellest tulenevalt on rikutud konventsiooni art 6 lg 2 tulenevat süütuse presumptsiooni põhimõtet. EIK poolt EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttele antud tõlgendus mõjutab harta art 52 lg 3 kaudu ka Eesti õigust.

Eesti õiguses kehtiva kriminaalmenetluseadustiku (KrMS) § 199 lg 1 p 3 järgi välistab amnestiaakt karistuse kohaldamise ning KrMS § 440 lg 1 p 3 järgi ei ole sel juhul ka isiku väljaandmine välisriigile ega KrMS § 492 lg 1 p 1 alusel isiku loovutamine lubatud. Samuti lõpetatakse KrMS § 487¹ alusel välisriigi kohtuotsuse täitmine, kui taotlev riik teatab amnestiast. Seega puudutab Eesti õiguse järgi amnestia ainult kriminaalmenetluse käiku ja karistuse kandmist, mitte amnestia alusel süü tuvastamist. Eesti õigus on kooskõlas EIKi poolt EIÕK art 6 lg 2 alusel antud tõlgendusega amnestia alusel mitte süü üle otsustada.

Tuginedes EIÕK art 6 lg-s 2 sätestatud süütuse presumptsioonile, on ELK tahtlust kui üht süü vormi käsitletud eelotsusetaotluse lahendis, mis puudutas Euroopa parlamendi ja nõukogu turu kuritarvitamise direktiivi 2003/6/EÜ art 2 tõlgendamist.³⁸⁶ ELK leidis, et direktiivi art 2 lg 1 sätestatud siseringitehingu tunnuste täitmine võimaldab eeldada tehingu sooritaja tahtlust ning kui tahtlust saab tuletada rikkumise sisulistest koosseisutunnustest, siis tulenevalt asjaolust, et eeldusi saab ümber lükata ja kaitseõigused on tagatud, siis see ei ole vastuolus EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsiooniga.³⁸⁷ ELK hinnangul saab siseringitehingute eripära tõttu eeldada kohe moraalset komponenti, kui siseringitehingute sättes on nimetatud koostisosad

³⁸⁵ EIK 13112/07 Affaire Felix Guțu c. République de Moldova, § 66.

³⁸⁶ EKO C-45/08, Spector Photo Group, p 38-39, 43-44.

³⁸⁷ *Ibidem*, p 38-39, 43-44.

olemas.³⁸⁸ Seega kuigi isiku tahtliku käitumise suhtes kehtivad vastupidised tõendid (isik ei teadnud õigusvastasest teost), tuleb siseringi edasimüüja käitumise puhul tahtlust eeldada.³⁸⁹

Selle lahendiga ütleb EK, et kui tahtlust saab tuletada objektiivse koosseisu tunnustest, ei ole see süütuse presumptsiooni põhimõttega vastuolus. See tähendab, et süüd saab tuvastada juba objektiivse koosseisu järgi ning süüd pole subjektiivsel tasandil vaja eraldi hinnata eeldusel, et kaitseõigused on tagatud. See on vastuolus EIK 2009. aasta lahendiga, mille kohaselt isiku teadvuses ja tahtes peab olema olema intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse.³⁹⁰ Õiguskirjanduses on leitud, et kui süüd ei peaks tõendama, vaid seda eeldatakse puhtalt õigusnormide alusel, siis see võimaldab lihtsalt mööda vaadata ka süütuse presumptsiooni põhimõttest.³⁹¹ Eesti õiguses on KarS § 15 lg 1 järgi on kuriteona karistatav üksnes tahtlik tegu, kui karistusseadustik ei sätesta karistust ettevaatamatu teo eest. Tahtlust tuvastatakse kolmeastmelise deliktstruktuuri kolmandal astmel ehk subjektiivse koosseisu osana.³⁹² Seega Eesti õiguse järgi ei saa tahtlust tuletada objektiivse koosseisu elementidest.

Karistusõiguse seaduslikkuse põhimõtte, leebema karistusõiguse tagasiulatuva kohaldamise põhimõtte, proportsionaalsuse põhimõtte, *ultima ratio* ja individuaalse süü põhimõtte samaväärsuse olemasolu uurimisel ilmneb, et ELK ei ole nende põhimõtete ulatust ja samaväärsuse olemasolu liidu tasandil piisavalt käsitletud, mistõttu jääb ka individuaalse süü põhimõtte kohta palju küsimusi vastuseta.³⁹³ Kui süü põhimõtet ei ole selgelt defineeritud, vaid seda tuletatakse teistest põhimõtetest, võib süü põhimõtte, kui üks isiku karistamise eeldusi, olla liidu üleselt erinevalt tõlgendatud. Süü põhimõtte tõlgendusest sõltub see kuidas isiku te põhiõigusi piiratakse. Kui liikmesriigid ja ELK ei võta EIK tõlgendust aluseks, ei kaitse harta isikute õigusi minimaalsest kaitsetasemest lähtuvalt, vaid jätab nad sellest ilma või kohtlevad erinevaid isikuid ebavõrdselt. Õiguskirjanduses on soovitatud süü põhimõtte ja selle alusel vastutusele võtmise otsesest rakendamisest, liikuda edasi ebaseaduslikele tegevustele reageerimise põhimõtte suunas võtmata arvesse, kas kahju tekitaja oli oma tegevustes vaba või mitte ning sõltumata tema kriminaalvastutusest.³⁹⁴ Vaba tahe ja tahtlus on tajutavad vaid subjektiivselt, mistõttu peaks karistusõigus vaatlema inimest nagu ta ise ennast kogeb.³⁹⁵

³⁸⁸ Van Kempen, P.H., Bemelmans J., lk 257.

³⁸⁹ Mateo, F.P., lk 341.

³⁹⁰ EIK 75909/01 Sud Fondi srl and Others v. Itaalia, § 116.

³⁹¹ Caterini, M., lk 125.

³⁹² Sootak, J. (37), lk 165.

³⁹³ Rosin, K. (16), lk 174.

³⁹⁴ Urbaniok, F. et al., "Neurobiological Determinism: Human Freedom of Choice and Criminal Responsibility" (2012), lk 175.

³⁹⁵ *Ibidem*, lk 179.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli analüüsida põhjalikult seda, kas ja kuidas mõjutab Euroopa Liidu õigus alates Lissaboni lepingu jõustumisest süüühimõtet Eesti karistusõiguses. Töö eesmärgi saavutamiseks analüüsiti kuidas Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja Euroopa inimõiguste konventsioon üldiselt liikmesriikide õigust mõjutavad. Samuti analüüsiti, kuidas Euroopa Liidu õiguses on materiaalõiguslikku süüühimõtet sisustatud. Viimaks leiti vastus küsimusele, kuidas Euroopa Liidu põhiõiguste harta, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, direktiivid ning Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Liidu Kohtu praktika süüühimõtet Eesti õiguses mõjutavad.

Lissaboni lepinguga anti Euroopa Liidule pädevus ELL art 3 lg 2 alusel moodustada oma kodanikele vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva sisepiirideta ala. Turvalisusel rajaneva ala tagamine toimub karistusõiguse kehtestamise kaudu. Euroopa Liit ja liikmesriigid jagavad ELTL artikkel 4 lg 1 ja 2 järgi vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala valdkonnas pädevust sh ka karistusõiguse kehtestamisel.

Lissaboni lepinguga sai Euroopa Liit ka pädevuse materiaalõigust kehtestada. Euroopa Parlamendil ja nõukogul on ELTL art 83 lg 1 järgi pädevus kehtestada seadusandliku tavamenetluse kohaselt direktiivide abil miinimumeeskirjad kuritegude ja karistuste määratlemiseks eriti ohtlike piiriüleste mõõtmega kuritegude puhul tulenevalt nende kuritegude olemusest või mõjust või erivajadusest võidelda nende vastu ühistel alustel. Lisaks on Euroopa Parlamendil ja nõukogul ELTL art 83 lg 2 alusel pädevus direktiividega kehtestada seadusandliku tavamenetluse või seadusandliku erimenetluse kohaselt asjaomases valdkonnas kuritegude ja karistuste määratlemise miinimumeeskirjad, kui karistusõiguse alaste õigus- ja haldusnormide lähendamise osutub mõõdapääsmatuks liidu poliitika tulemusliku elluviimise tagamiseks valdkonnas, kus on rakendatud ühtlustamismeetmeid. Euroopa Parlament ja nõukogu on ELTL art 83 lg 1 alusel vastu võtnud üheksa direktiivi ning ELTL art 83 lg 2 alusel kaks direktiivi. Kõik eelpool nimetatud direktiivid on Eesti õigusesse üle võetud.

Süüühimõtet kui materiaalõiguslikku karistusõiguse mõistet direktiivid, raamotsused ega nende väljatöötamist kajastavad dokumendid ei sisusta. Siiski võib neil olla harta kaudu mõju liikmesriigi õigusele. Harta art 51 lg 1 järgi peab liidu õiguse kohaldamisel austama ka hartaga sätestatud õigusi ja põhimõtteid. Liidu õiguse kohaldamiseks tuleb harta järgi pidada ka seda, kui liikmesriigid tegutsevad liidu õiguse reguleerimisalas. Liidu õiguse reguleerimisala alla

kuulub kohtupraktika põhjal ka ühenduse eeskirjade rakendamine. Seega tuleb ka direktiivide, kui ühenduse eeskirjade, rakendamisel austada hartaga sätestatud õigusi ja põhimõtteid. Direktiivid võivadki liikmesriigi õigust mõjutada siis, kui direktiivi ülevõtmiseks või rakendamiseks tuleb tõlgendada ka harta sätteid.

Sellest tulenevalt, et eelpool loetletud direktiivid on Eesti õigusesse üle võetud, on see osa Eesti karistusõigusest harta art 51 lg 1 järgi harta kohaldamisalas. Näiteks võidakse Eesti kohtute poolt direktiividega üle võetud karistuse proportsionaalsuse hindamisel jõuda ka vajaduseni süü suuruse ja sellega ka süü materiaalõigusliku tõlgendamiseni. Isiku individuaalse süü suurusest lähtuva karistuse kohaldamisega piiratakse isiku põhiõigusi. Samuti on karistuse miinimummäär direktiivide kaudu ülevõetavate meetmete kohaldamisalas. Seetõttu, peaks Eesti kohus süüühimõtte sisustamiseks harta art 51 lg 1 alusel hartat kohaldama. Ka harta ei sisusta süüühimõtet, mistõttu tuleb kohaldada Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni. EIK on materiaalõiguslikku süüühimõtet sisustanud viidates EIÕK art 6 lg 2 ja art 7 lg 1. Seega peaks Eesti kohus direktiivide tõlgendamisel süüühimõtte sisustamiseks aluseks võtma EIK tõlgenduse.

Harta mõjutab Eesti õigust selle kaudu, et Euroopa Liidu põhiõiguste harta on peale Lissaboni lepingu jõustumist õiguslikult siduv ELL art 6 lg 1 alusel, mille järgi tunnustab liit Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid ning sellel on aluselepingutega võrreldes samaväärne õigusjõud. Harta kohaldamist reguleerivaks üldsätteks on harta artikkel 51 lg 2, mille järgi ei laienda harta liidu õiguse reguleerimisala kaugemale senisest pädevusest, ei lisa liidule uusi pädevusvaldkondi ja ülesandeid ega muuda aluslepingute teistes osades määratletud pädevust ja ülesandeid. Harta art 51 lg 1 esimese lause järgi on harta sätted subsidiaarsuse põhimõtet arvesse võttes ette nähtud liidu institutsioonidele, organitele ja asutustele ning ka Eestile kui ühele liikmesriigile üksnes liidu õiguse kohaldamise korral.

Liidu õiguse kohaldamine tähendab Euroopa Kohtu praktika põhjal seda, et harta kuulub Eesti poolt kohaldamisele, kui Eesti tegutseb liidu õiguse reguleerimisalas sh ühenduse eeskirjade rakendamisel. Harta art 51 lg 1 esimese ja teise lause järgi peab ka Eesti kui liikmesriik austama õigusi, järgima põhimõtteid ning edendama nende kohaldamist oma asjaomase pädevuse kohaselt. Liidu õiguse kohaldamise alla kuuluvad ka olukorrad, kui piiratakse põhivabadusi sh laienevad liidu õiguskorras tagatud põhiõigused kõigile liidu õigusega reguleeritud olukordadele. Euroopa Kohtu praktika põhjal peab Eesti kohus peab igal üksikul juhul harta art 51 lg 1 järgi kontrollima, kas harta on kohaldatav st kas tegemist on liidu õigusega reguleeritud

olukorraga (üle võetavate meetmete kohaldamisalas või piiratakse põhivabadusi) ning juhul kui liidu õigust ja hartat ei saa kohaldada, tulenevad sarnased nõuded sageli EIÕK-ist.

ELL art 6 lg 3 alusel on EIÕK tagatud ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad põhiõigused liidu õiguse üldpõhimõtted. EIÕK ja sellele EIKi poolt antud tõlgendused mõjutavad Eesti õigust harta art 52 lg 3 esimese lause järgi, mille järgi on hartas sisalduvate selliste õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga tagatud õigustele samad, mis neile nimetatud konventsiooniga ette nähtud. Harta art 52 lg 3 teise lause järgi võib liidu õigusega kehtestada ulatuslikuma kaitse. ELK praktika põhjal tuleb EIÕK artiklite lõikeid harta tõlgendamisel arvesse võtta minimaalse kaitsetasemena st, et EIÕK annab ette õiguste kaitse miinimumtaseme, millest harta tõlgendamisel ei tohi isikut ilma jätta.

Sätted, mis süüühimõtet nimetavad, on EIÕK art 6 lg-ga 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõte ja art 7 lg-ga 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõte. Kooskõlas harta art 52 lg 3 esimese lausega on harta art 49 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttel ja sellega tagatud õigusel sama tähendus ja ulatus, kui EIÕK art 7 lg 1 tagatud õigusel. Kooskõlas harta art 52 lg 3 esimese lausega on harta art 48 lg 1 sätestatud süütuse presumptsioonil sama tähendus kui EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsioonil. Kuigi nii EIÕK art 6 lg 2 kui art 7 lg 1 nimetavad süüühimõtet, siis süüühimõtet kui karistusõiguslikku vastutuse eeldust, ei ole võimalik kummastki sättest tuletada. Samuti pole võimalik süüühimõtet tuletada harta art 48 lg 1 ega art 49 lg 1.

Siiski on EIK erinevate lahenditega püüdnud süüühimõtet sisustada, viidates EIÕK art 6 lg 2 ja art 7 lg 1. EIK on selgitanud, et kuigi EIÕK art 7 lg 1 ei mainita sõnaselgelt moraalset seost kuriteo (*actus reus*) ja tema toimepanija vahel, tuleneb see seos karistuse loogikast ja nii tuleks art 7 lg 1 tõlgendada selliselt, et karistamine on võimalik ja põhjendatud, kui isiku teadvuses ja tahtes on olemas intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse.

Eesti õiguses on KarS § 15 lg 1 järgi kuriteona karistatav üksnes tahtlik tegu, kui karistusseadustik ei sätesta karistust ettevaatamatu teo eest. KarS § 15 lg 1 viidatakse *nulla poena sine culpa* (pole karistust ilma süüta) põhimõttele ning samuti *mens rea* põhimõttele, et teo toimepanija ja teo vahel peab olema vaime seos. Seega peab ka Eesti õiguse järgi olema kuriteo ja tema toimepanija vahel vaime seos ning süüühimõte Eesti õiguses on kooskõlas EIK süüühimõtte tõlgendusega. Riigikohtu arvates tuleneb põhiseaduse (PS) §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest, et isikut tohib karistada konkreetse teo eest ja mitte

enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus (individuaalse süü printsiip). Riigikohtu poolt individuaalse süü tuletamine õigusriigi põhimõttest, on kooskõlas EIK poolt süü põhimõtte tuletamisega EIÕK art 7 lg 1 sätestatud seaduslikkuse põhimõttest, sest õigusriigi põhimõtte tähendus on laiem ning hõlmab endas ka seaduslikkuse põhimõtet. Seetõttu ei oma tähtsust, kas kohtud tuletavad süü põhimõtet õigusriigi või seaduslikkuse põhimõttest lähtuvalt.

ELK on eelotsusetaotluse menetlemisel leidnud, et isik on süüdi, kui isik oma olemuselt teadis oma tegevuse õigusvastasusest. Kohtujuristi eriarvamuse kohaselt ei saaks keelueksimuses tegutsedes tegu isikule subjektiivselt süüks panna, sest ta ei saanud oma tegevuse õigusvastasusest aru. Õiguskirjanduses on leitud, et see käsitlus on problemaatiline, sest kohus nendib olemuslikult süülisuse seost faktiga, et isik ei hoidunud teatud tegevusest, hoolimata sellest, et isik enda arvates tegutses õiguspäraselt.

Kohtu poolt kaudsete pettusevormide aktsepteerimine on vastuolus nii süü kui süütuse presumptsiooni põhimõttega, sest süüdistaja on süü tõendamise koormistest justkui vabastatud. Seega isiku teadmine ja vaimne seos oma teost antud lahendi valguses ei ole justkui oluline. Tuleb jõuda järeldusele, et selle lahendiga ei ole ELK mitte õiguste kaitset edasi arendanud, vaid jätnud isiku konventsiooniga ettenähtud minimaalsest kaitsetasemest ilma. EIÕK art 7 lg 1 tulenev minimaalne kaitsetase on õigus saada karistatud ainult siis, kui kuriteo ja tema toimepanija vahel on vaimne seos. Sellega on kohtu seisukoht vastuolus ka oma hilisema seisukohaga, et tõlgendusega, mille kohus harta artiklitele annab, peab olema tagatud kaitse tasemel, mis ei ole vastuolus EIÕK artiklites tagatud kaitse tasemega.

Riigikohus on leidnud, et keelueksimuse välditavuse tuleb otsustada lähtuvalt teo iseloomust ning anda normatiivne hinnang, kui selgelt tajutav oluks vajadus küsida enda käitumise õiguspärasuse järele või seda kontrollida. Mida tavapäratum tegu või mida suuremat riski üldteadaolevatele kaitstud õigushüvedele see endas kätkeb, seda väiksem on võimalus hinnata toimepanija eksimust teo keelatuses vältimatuks. Kuigi teo koosseis ELK lahendis ja Riigikohtu lahendis ei ole omavahel võrreldavad, annab Riigikohtu lahend keelueksimuses isikule teo süüks panemiseks rohkem juhiseid ja põhimõtteid, kui ELK lahend. Riigikohtu lahend on kooskõlas EIK tõlgendusega, et EIÕK art 7 lg 1 järgi peab kuriteo ja tema toimepanija vahel olema vaimne seos.

EIK on EIÕK art 6 lg 2 viidates ühes lahendis tõstatanud küsimuse, kas süüdistatava süü saab lugeda tuvastatuks olukorras, kus süüdistatav palub amnestiat. See on küsimus süü üle otsustamisest konkludentset inimese käitumisest amnestiat paluda ehk küsimus sellest, kas menetluse käigust endast saab tuletada materiaalõiguslikku süü olemasolu. EIK leidis, et kui

kriminaalmenetlus lõpetati amnestia alusel ja kriminaalasja sisuliselt ei uuritud, ei saa pidada isiku süüd tuvastatuks. Seega ei saa menetluse enda käigust teha järeldusi ka isiku süü kohta, vaid seda tuleb eraldi hinnata. Eesti õiguses kehtiva kriminaalmenetlusseadustiku (KrMS) § 199 lg 1 p 3 järgi välistab amnestiaakt karistuse kohaldamise ning KrMS § 440 lg 1 p 3 järgi ei ole sel juhul ka isiku väljaandmine välisriigile ega KrMS § 492 lg 1 p 1 alusel isiku loovutamine lubatud. Samuti lõpetatakse KrMS § 487¹ alusel välisriigi kohtuotsuse täitmine, kui taotlev riik teatab amnestiast. Seega puudutab Eesti õiguse järgi amnestia ainult kriminaalmenetluse käiku ja karistuse kandmist, mitte amnestia alusel süü tuvastamist. Sellega on Eesti õigus kooskõlas EIK praktikaga amnestia alusel mitte süü üle otsustada.

Teises lahendis on EIK leidnud, et süütuse presumptsiooni põhimõttest ja seaduslikkuse põhimõttest tulenevalt ei saa ühe isiku tegude eest süüd ette heita teisele isikule. Selle lahendiga rõhutatakse individuaalse süü põhimõtet. Eesti õiguses on individuaalse süü printsiip sätestatud KarS § 32 lg 2, mille kohaselt karistatakse toimepanijat vastavalt tema süüle, sõltumata teiste toimepanijate süüst.

Tuginedes EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsioonile on ELK tahtlust kui üht süü vormi käsitlenud eelotsusetaotluse lahendis. ELK leidis, et kui tahtlust saab tuletada rikkumise sisulistest koosseisutunnustest, tuleb tahtlust eeldada ja see ei ole vastuolus EIÕK art 6 lg 2 sätestatud süütuse presumptsiooniga.

Ka see käsitlus on problemaatiline, sest süüd saab tuvastada juba objektiivse koosseisu järgi ning süüd pole subjektiivsel tasandil vaja eraldi hinnata eeldusel, et kaitseõigused on tagatud. See on vastuolus EIK sama aasta alguses tehtud lahendiga, mille kohaselt isiku teadvuses ja tahtes peab olemas olema intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse. Samuti on selles lahendis võetud seisukoht vastuolus ELK hilisema lahendiga, mille kohaselt EIÕK artiklite lõikeid tuleb harta tõlgendamisel arvesse võtta minimaalse kaitsetasemena st, et EIÕK annab ette õiguste kaitse miinimumtaseme, millest harta tõlgendamisel ei tohi isikut ilma jätta. Seega jättis kohus süüd objektiivse koosseisu tunnustest tuletades isiku ilma EIÕK art 6 lg 2 ettenähtud õiguste kaitse miinimumtasemest. Eesti õiguses on KarS § 15 lg 1 järgi on kuriteona karistatav üksnes tahtlik tegu, kui karistusseadustik ei sätesta karistust ettevaatamatu teo eest. Seega ei saa Eesti õiguse järgi tahtlust objektiivse koosseisu elementide põhjal eeldada.

Seega kokkuvõttes direktiivid, raamotsused ega nende väljatöötamist kajastavad dokumendid süüpõhimõtet kui materiaalõiguslikku karistusõiguse mõistet ei sisusta. Siiski võib direktiivide tõlgendamisel tekkida vajadus ka hartat ja EIÕK tõlgendada, mille kaudu võivad ka direktiivid

Eesti õigust mõjutada. Kuigi EIÕK art 6 lg 2 ja harta art 48 lg 1 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõte ning EIÕK art 7 lg 1 ja harta art 49 lg 1 seaduslikkuse põhimõte nimetavad isiku süüd, siis EIÕK ega harta süüühimõtet ei sisusta. Siiski on EIK EIÕK sätetele tuginedes püüdnud materiaalõiguslikku süüühimõtet tuletada. EIKi järgi tuleb EIÕK art 7 lg 1 tõlgendada selliselt, et karistamine on võimalik ja põhjendatud, kui on isiku teadvuses ja tahtes on olemas intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse. Eesti õiguses sätestatud süüühimõte on kooskõlas EIK tõlgendustega, et isiku teadvuses ja tahtes peab olemas olema intellektuaalset laadi seos (*mens rea*), mis võimaldab tuvastada süüdlase käitumises tema vastutuse.

ELK lahendid seevastu ei ole alati EIK seisukohaga kooskõlas olnud, võimaldades tuletada tahtlust ka objektiivselt koosseisust. ELK varasemad lahendid ei ole ka kohtu enda hilisemate seisukohtadega alati kooskõlas olnud, mistõttu on isikuid ilma jäetud EIÕKiga ettenähtud minimaalsest õiguste kaitse tasemest. Kui ELK ei võta harta tõlgendamisel aluseks EIKi poolt Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklite kaudu süüühimõttele antud tõlgendust, ei võta ELK Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni arvesse minimaalse kaitsetasemena ning jätab sellega isikud ilma konventsiooniga ettenähtud minimaalsest kaitsetasemest.

Isikute karistamine toimub nende süüühimõistmise alusel ning sellega piiratakse nende põhiõigusi. Seega sõltub süüühimõtte tõlgendusest see, mil määral isikute põhiõigusi piiratakse. Euroopa Liidu põhiõiguste harta õiguslikult siduvaks muutmise eesmärgiks oli tagada parem põhiõiguste kaitse. Isikute põhiõiguste piiramine on harta kohaldamisalas. Kui süüühimõtet ei ole selgelt defineeritud, vaid seda tuletatakse teistest põhimõtetest, võib süüühimõte, kui üks karistusõiguse aluspõhimõtetest, olla liidu üleselt erinevalt tõlgendatud ning isikute õigused ebaühtlaselt kaitstud.

THE EFFECT OF EUROPEAN UNION LAW ON THE PRINCIPLE OF GUILT IN ESTONIAN CRIMINAL LAW

Abstract

This research paper has been written on the topic „The Effect of European Union Law on The Principle of Guilt in Estonian Criminal Law“. The aim of this work was to analyze whether and how European Union law affects the principle of guilt in Estonian criminal law since the entry into force of the Treaty of Lisbon. During the analysis, it was necessary to find an answer to the question of how the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the European Convention on Human Rights affect the principle of guilt in Estonian criminal law. Also, considering the ever-expanding competence of the European Union to harmonize criminal law and establish directives in accordance with the ordinary legislative procedure, it was important to analyze to what extent the directives have influenced the principle of guilt in Estonian criminal law.

In order to achieve the goal of the work, it was investigated how the principle of guilt in criminal law has been implemented at the level of the European Union based on legal literature, current European Union law and the practice of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights. Then, an assessment was made as to whether and how it affects the principle of guilt provided in Estonian criminal law and its application. This master's thesis is a legal dogmatic thesis, the research methods of which are used to achieve its goals are interpretation, systematization and comparison. The treatment of the principle of guilt in Estonian and European Union law is compared. The interpretation of the principle of fault is sought in the legal literature and the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. It is a qualitative study, which is expressed in the substantive analysis of the research objects. The scope of the work is limited to the time after the entry into force of the Lisbon Treaty in 2009.

There are two main theories concerning the the principle of guilt. One is based on legal culture of continental Europe and the other is based on common-law legal culture. The difference between the theories lies in what is understood as guilt within the framework of criminal liability, i.e. which behavior of a person can be considered guilty. In the legal culture of common law, it is mainly based on the principle of *mens rea*, which refers to the psychological nature of guilt, i.e. the will and knowledge of one's violation of the law arising from a person's consciousness. In the legal culture of common law, the *mens rea* principle is used in two senses

- in a descriptive sense to describe different forms of intent (direct or indirect intent, negligence, carelessness) and in a normative sense, when accusing the accused of an act, expecting voluntary and responsible behavior from him. The legal culture of continental Europe is based on German legal culture. In the German legal culture, the basis for declaring a person guilty is the identification of objective and subjective characteristics (consistency), illegality (including the absence of circumstances excluding illegality) and culpability (including the absence of circumstances excluding guilt). Although the continental European legal culture's approach to principle of guilt is narrower compared to the common law legal culture's approach to principle of guilt, both approaches blame a person for an act that is reprehensible in society. In the European Union, the border between the two legal cultures has become more blurred over time due to the influence of the harmonization of regulations and the practice of ECtHR.

The right to establish penal law has been part of the competence of the state, and this right also expresses the sovereignty of the state. With the Treaty of Lisbon, the Treaty establishing the European Community was transformed into the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). According to the preamble and Article 1 of the Treaty on European Union (TEU), the European Union (EU) was established, to which the member states gave competence to achieve their common goals. Thus, with the Treaty of Lisbon, the European Community was abolished, and the EU became the legal successor. On the basis of Art. 3(2) of the TEU, the European Union formed an area without internal borders for its citizens based on freedom, security and justice. Art. 67(1) of the TFEU, fundamental rights and the different legal systems and traditions of the member states are observed when forming an area based on freedom, security and justice. Pursuant to art. 67(3) of the TEU, the EU strives to ensure a high level of security by measures to prevent and combat crime, racism and xenophobia, coordination and cooperation between police and judicial authorities and other competent authorities, as well as mutual recognition of judgments in criminal cases and, where necessary, criminal law legislation by approximation. According to this provision, the area based on security is based on criminal law. The purpose of giving the competence to EU in criminal law was to ensure greater security in the EU. The EU and its member states share competence in the area of freedom, security and justice according to Article 4(1) and (2) of the TFEU.

Art. 83(1) of the TFEU gave the EU the competence to establish substantive law for criminal law with directives. In addition, the European Parliament and the Council, on the basis of Art. 83(2) of the TFEU, have the competence to establish with directives, in accordance with the ordinary legislative procedure or the special legislative procedure, the minimum rules for defining crimes and punishments in the relevant field, in the event that the convergence of legal

and administrative norms in the field of criminal law turns out to be unavoidable in order to ensure the effective implementation of Union policy in the field where harmonization measures have been implemented. According to the wording of paragraphs 1 and 2 of Article 83 of the TFEU, the purpose of the directives is to establish minimum rules for defining crimes and punishments, therefore, based on this provision, the European Parliament and the Council have the competence to establish minimum rules with directives only for defining the composition of crimes and minimum punishments. The European Parliament and the Council have the competence to harmonize criminal law only by establishing minimum rules with directives, because directives must be transposed into the law of the member states, as a result of which it gives the member states greater freedom to define crimes at the national level and to decide on the amount of punishment. The European Parliament and the Council have adopted nine directives on the basis of Art. 83(1) of the TFEU and two directives on the basis of Art. 83(2) of the TFEU. All the aforementioned directives have been transposed into Estonian law. The principle of guilt as a substantive criminal law concept is not included in directives, framework decisions or documents reflecting their development.

After the entry into force of the Treaty of Lisbon, the Charter of Fundamental Rights of the European Union is legally binding on the basis of Article 6(1) of the TEU, according to which the Union recognizes the rights, freedoms and principles set forth in the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Charter) and has equivalent legal force compared to the basic treaties. The general provision governing the application of the Charter is Article 51(2) of the Charter, according to which the Charter does not extend the scope of Union law beyond the current competence, does not add new areas of competence and tasks to the Union, and does not change the competence and tasks defined in other parts of the Treaties. According to the first sentence of Article 51(1) of the Charter, the provisions of the Charter, taking into account the principle of subsidiarity, are intended for Union institutions, bodies and agencies and Member States only in the case of application of Union law. According to Article 51(1) of the Charter, the fundamental rights guaranteed by the legal system of the Union extend to all situations regulated by Union law. "Application of Union law" means, based on CJEU practice, when member states operate within the scope of Union law or when fundamental freedoms are restricted.

On the basis of Art. 6(3) of the TEU, the fundamental rights guaranteed by the ECHR and arising from the common constitutional practices of the member states are the general principles of Union law. According to the first sentence of Article 52(3) of the Charter, the meaning and scope of such rights contained in the Charter, which correspond to the rights guaranteed by the

ECHR, are the same as those provided for by the said Convention. According to the second sentence of Article 52(3) of the Charter, more extensive protection may be established by Union law. Based on EC practice, when interpreting the Charter, the paragraphs of the articles of the ECHR must be taken into account as a minimum level of protection, i.e. the ECHR provides a minimum level of rights protection, which a person must not be deprived of when interpreting the Charter. The paragraphs of the articles of the ECHR must be taken into account when interpreting the Charter as a minimum level of protection, i.e. the ECHR provides a minimum level of protection of rights, which a person must not be deprived of when interpreting the Charter, therefore the search for the principle of guilt must be started from the provisions of the ECHR. The provisions that mention the word "guilt" are Art. 6(2) and Art. 7(1) of the ECHR.

According to Article 7(1) of the ECHR, no one can be found guilty of a crime – an act or omission that was not a crime according to the national or international law in force at the time of its commission. Thus, this provision reflects the principle of legality, i.e. *nullum crimen nulla poena sine lege*. In accordance with the first sentence of Article 52(3) of the Charter, the principle of legality stipulated in Article 49(1) of the Charter and the right guaranteed by it have the same meaning and scope as the right guaranteed by Article 7(1) of the ECHR. According to Article 6(2) of the ECHR, everyone who is accused of a crime is considered innocent until his guilt is proven in accordance with the law. This provision includes the principle of presumption of innocence, according to which the assumption applies that until a person has been found guilty, his innocence is assumed. In accordance with the first sentence of Article 52(3) of the Charter, the presumption of innocence provided for in Article 48(1) of the Charter has the same meaning as the presumption of innocence provided for in Article 6(2) of the ECHR, and the Charter itself does not provide individuals with greater protection than the minimum level prescribed by the ECHR. Although both Art. 6(2) and Art. 7(1) of the ECHR refer to the principle of guilt, the principle of guilt as a presumption of liability under criminal law cannot be derived from either provision, and the corresponding provisions of the Charter do not stipulate the principle of guilt in substantive law.

However, the ECtHR has tried to flesh out the principle of guilt with various rulings by referring to the principle of legality stated in Article 7(1) of the ECHR. The connection between the principle of legality and the principle of guilt lies in the fact that, while the principle of legality sets requirements for the form of criminal responsibility, the principle of guilt sets limits to what can essentially be considered punishable at all. The Court has explained that although Article 7(1) of the ECHR does not explicitly mention the moral connection between the crime (*actus reus*) and its perpetrator, this connection results from the logic of the punishment and

thus Article 7(1) should be interpreted in such a way that punishment is possible and justified if there is an intellectual connection (*mens rea*) in the person's consciousness and will, which allows to identify his responsibility for the crime in his behavior.

The principle of guilt is stated in Estonian law in the second sentence of Section 32(1) of the Penal Code, according to which a person is guilty if he is capable of guilt and there is no circumstance excluding guilt provided by law. Forms of guilt are intent (KarS § 16) and carelessness (KarS § 18). Forms of intent are intention, direct and indirect intention according to § 16 (1) of the Criminal Code. The forms of carelessness are, in turn, recklessness and negligence according to § 18 paragraph 1 of the Criminal Code. In Estonian law, according to Section 15(1) of the Penal Code, only an intentional act is punishable as a crime, if the Penal Code does not stipulate a punishment for a careless act. Section 15(1) of the Penal Code refers to the principle of *nulla poena sine culpa* (no punishment without guilt) and also to the principle of *mens rea*, that there must be a mental connection between the perpetrator and the act. Therefore, according to Estonian law, there must be a mental connection between the crime and its perpetrator, and the interpretation of the principle of guilt in Estonian law is in accordance with the principle of guilt derived by EctHR from the Article 7(1) of the ECHR.

Although the punishment of a person is one of the important limitations of the fundamental right, the constitution does not embody the principle of individual guilt. The principle of individual guilt has been established by the Supreme Court, according to which it follows from the principles of human dignity and the rule of law set out in Section 10 of the Estonian Constitution that a person may be punished for a specific act and no more than the gravity of the offense committed (principle of individual guilt). The Supreme Court does not refer to the corresponding provisions of Penal Code, but to the principle of the rule of law and human dignity, i.e. it has embodied the principle of individual guilt through constitutional values and fundamental rights. The Supreme Court's derivation of individual culpability from the principle of the rule of law is consistent with the ECtHR's derivation of the culpability principle from the principle of legality provided for in Article 7(1) of the ECHR, because the rule of law is a broader concept that also includes the principle of legality, therefore it is not important whether the court derives the principle of guilt based on the rule of law or the principle of legality.

In the preliminary ruling by CJEU, the court was asked whether, in a situation where an entrepreneur has mistakenly assumed that his activity is legal, he can be blamed for the mistake. Although the request for a preliminary ruling does not directly refer to Article 7(1) of the ECHR or Article 49(1) of the Charter, it is appropriate to consider the positions presented in this decision also based on the principle of legality. The CJEU found that a person can be treated as

having acted as a criminal under criminal law, if the person inherently knew of the illegality of his actions. The acceptance of indirect forms of fraud by the court contradicts the principle of presumption of guilt as well as innocence, because the accuser is, as it were, freed from the burden of proving guilt. Therefore, the person's knowledge and mental connection to his work in the light of the given solution is not important. Thus, the CJEU has not significantly advanced Charter Article 49(1) in comparison with the provisions of Article 7(1) of the ECHR and the positions of the ECHR. It is necessary to come to the opposite point of view, that in 2013 the CJEU has deprived a person of the right guaranteed by the interpretation given by the ECtHR based on the principle of legality arising from the principle of guilt in Article 7(1) of the ECHR, to be punished only if there is a mental connection between the crime and its perpetrator. With this, the CJEU also contradicts its later position that the interpretation given by the CJEU to the articles of the Charter must ensure a level of protection that does not contradict the level of protection guaranteed by the articles of the ECHR. Thus, in 2013, the CJEU deprived a person of the minimum level of rights protection when interpreting the Charter. According to the dissenting opinion of the court lawyer, the person could not be subjectively blamed for the act when acting in the prohibition error, because he did not understand the illegality of his action. The opinion of the Estonian Supreme Court coincides with the dissenting opinion of the CJEU's court lawyer. According to the Supreme Court the avoidability of the error of prohibition must be decided based on the nature of the act, and a normative assessment must be given if the need to ask about the legality of one's behavior or to check it would be clearly perceived. The more unusual the act or the greater the risk to well-known protected rights, the smaller the possibility of evaluating the perpetrator's mistake in the prohibition of the act as inevitable. Although the composition of the act in the decision of the CJEU and the decision of the Supreme Court are not comparable, the decision of the Supreme Court provides more instructions and principles for imputing the act to the person in the prohibition error than the decision of the EC. The decision of the Supreme Court is in line with the interpretation of the Court of Justice, that according to Article 7(1) of the Criminal Code of the European Court of Human Rights, there must be a mental connection between the crime and its perpetrator.

In various rulings, the ECtHR has tried to flesh out the principle of guilt also based on the principle of presumption of innocence stated in Article 6(2) of the ECtHR. In one decision, the ECtHR has raised the question of whether the guilt of the accused can be considered established in a situation where the accused asks for amnesty. It is a question of deciding on guilt by implication from the behavior of the person asking for amnesty, i.e. a question of whether the existence of material law guilt can be derived from the course of the proceedings itself. The

court found that if the criminal proceedings were terminated on the basis of amnesty and the criminal case was not investigated in substance, the person's guilt cannot be considered established. Therefore, conclusions about the person's guilt cannot be drawn from the course of the procedure itself, but must be assessed separately. According to § 199 (1) p. 3 of the Code of Criminal Procedure (CoCP) valid in Estonian law, the amnesty act excludes the application of punishment, and according to § 440 (1) p. 3 of the CoCP, the extradition of a person to a foreign country or the surrender of a person on the basis of § 492 (1) p. 1 of the CoCP are not allowed. Also, on the basis of § 487¹ of the CoCP, the execution of a foreign judgment is terminated if the requesting state announces an amnesty. Thus, according to Estonian law, amnesty only concerns the course of criminal proceedings and the serving of a sentence, not the establishment of guilt on the basis of amnesty. With this, Estonia's right not to decide on guilt on the basis of amnesty is in line with the practice of the ECtHR.

In the second decision, the ECtHR found that due to the principle of the presumption of innocence and the principle of legality, one person's actions cannot be blamed on another person. This solution emphasizes the principle of individual guilt. In Estonian law, the principle of individual guilt is stipulated in Section 32(2) of Criminal Code, according to which the perpetrator is punished according to his guilt, regardless of the guilt of other perpetrators. Thus, the ECtHR has considered the principle of the presumption of innocence provided for in Article 6(2) of the Convention and the resulting right to the presumption of innocence mainly from procedural legal aspects, not from the substantive legal aspects of guilt. In the parts where the ECtHR has derived the principle of guilt from the provision of the presumption of innocence, Estonian law is in line with the interpretations.

Based on the presumption of innocence in Article 6(2) of the ECHR, the CJEU has considered intent as a form of guilt in the ruling on the request for a preliminary ruling. The court found that if the intent can be derived from the substantive compositional features of the violation (due to the specific nature of insider dealings, a moral component can be immediately assumed if the mentioned ingredients are present in the insider dealings provision), contrary evidence applies to the person's intentional behavior (the person would have known about the illegal act), then due to the fact that the assumptions can be refuted and defense rights are guaranteed, intent must be assumed and this does not contradict the presumption of innocence provided for in Article 6(2) of the ECHR. This means that guilt can already be identified based on the objective composition, and there is no need to assess guilt separately on a subjective level, provided that the rights of defense are guaranteed. This is contrary to the decision of the ECtHR at the beginning of the same year, according to which there must be an intellectual connection (*mens*

rea) in a person's consciousness and will, which makes it possible to identify his responsibility for the crime in his behavior. Also, the position taken in this decision contradicts the CJEU's own latter decision, according to which the paragraphs of the articles of the ECHR must be taken into account when interpreting the Charter as a minimum level of protection, i.e. the ECHR prescribes the minimum level of rights protection, which a person must not be deprived of when interpreting the Charter. Thus, by deriving guilt from the characteristics of the objective composition, the court deprived the person of the minimum level of protection of rights provided for in Article 6(2) of the ECHR. In Estonian law, according to Section 15(1) of the Penal Code, only an intentional act is punishable as a crime, if the Penal Code does not stipulate a punishment for a careless act. Intention is identified at the third level of the three-level delict structure, i.e. as part of the subjective composition. Therefore, according to Estonian law, the intention cannot be derived from the elements of the objective composition.

In summary, although the principle of presumption of innocence laid down in Art. 6(2) of the ECHR and Art. 48(1) of the Charter and the principle of legality in Art. 7(1) of the ECHR and Art. 49(1) of the Charter specify the guilt of a person, neither the ECHR nor the Charter contain the principle of guilt. However, based on these provisions, the ECtHR has tried to flesh out the substantive principle of guilt. CJEU solutions, on the other hand, have not always been consistent with the positions of the ECtHR and the later positions of the CJEU itself. The principle of individual guilt laid down in Estonian law is in line with the interpretations of the ECtHR.

KASUTATUD LÜHENDID

Art	artikkel
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIÕK	Euroopa Inimõiguste Konventsioon
ELK	Euroopa Liidu Kohus
EL	Euroopa Liit
ELL	Euroopa Liidu leping
ELTL	Euroopa Liidu toimimise leping
KarS	karistusseadustik
Lg	lõige
PS	põhiseadus
VÕS	võlaõigusseadus

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Asp, P. *The Substantive Criminal Law Competence of the EU*. Stockholm: Jure Förlag 2013.
2. Badar, M. E., *The concept of mens rea in International criminal law. The case for a unified approach*. Hart Publishing: 2015.
3. Blomsma, J. *Mens Rea and Defences in European Criminal Law*. Intersentia: 2012.
4. Bohlander, M. *Principles of German Criminal Law*. Hart publishing: 2008.
5. Caterini, M., 'The Presumption of Innocence in Europe: Developments in Substantive Criminal Law' 2017.
6. Csonka, P., Landwehr, O. 10 years after Lisbon – How “Lisbonised” is the Substantive Criminal Law in the EU. *Eucrim: The European Criminal Law Associations' forum* 2019, (4).
7. Douglas-Scott, S. *The EU's Area of Freedom, Security and Justice: A Lack of Fundamental Rights, Mutual Trust and Democracy? The Cambridge Yearbook of European of European Legal Studies 2008-2009*, Vol. 11, 2009.
8. Ernits, M. jt. 'The Constitution of Estonia: The Unexpected Challenges of Unlimited Primacy of EU Law' in Anneli Albi and Samo Bardutzky (eds), *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press 2019.
9. Fletcher, G.P., *Basic concepts of Criminal Law*. Oxford University Press: 1998.
10. Hayek, F.A. *The road to sefdom* (Routledge and Kegan Paul 1976).
11. Herlin-Karnell, E. *The Lisbon Treaty and the Area of Criminal Law and Justice*. *European Policy Analysis*, 2008, 3.
12. Horder, J., *Criminal Culpability: The Possibility of a General Theory* 1993.
13. Iwanski, M. "International Law Standards regarding Substantive Petty Offences Law." *Journal of Criminology and Criminal Law*: 2021.
14. Kalmo, H. *Põhiseaduse põkkumine Euroopa Liidu põhiõiguste hartaga*. – *Juridica* 2016(3).
15. Keiler, J. jt. *Comparative Concepts of Criminal Law*. Intersentia: 2019.
16. Kergandberg, E. Laos, S. and Sepp, H. 'Paragrahv 23' in Ülle Madise (ed), *Eesti Vabariigi Põhiseadus, kommenteeritud väljaanne* (2020).
17. Klip A., *European Criminal Law: An Integrative Approach*, 3rd edn, Intersentia: 2016.
18. Kremnitzer, M. Hörnle, T. *Human Dignity and the Principle of Culpability*. *Israel Law Review* 44(1-2) 2011.

19. Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise alused Riigikohtu praktika järgi. Magistritöö. Tartu Ülikool 2010.
20. Kuuse, H., Süüpärimõtetest tulenevad piirangud karistusõigusliku iseloomuga sanktsioonide kohaldamisel. Magistritöö. Tartu Ülikool 2021.
21. Laurand, A. Euroopa Liidu liitumine inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. – *Juridica* IX/2013, lk 680.
22. Lock, T. Kellerbauer, M. jt (koost.). *The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights. A Commentary.* Oxford: Oxford University Press 2019.
23. Lõhmus, U. Põhiõigused ja Euroopa Liidu õiguse üldpõhimõtted: funktsioonid, kohaldamisala ja mõju. - *Juridica*, Nr. 9, 2011.
24. Madise, Ü. jt. *Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne, 2020.*
25. Mateo, F.P. *Harmonising national sanctioning administrative law: An alternative to a single capital-markets Supervisor.* Wiley: 2017.
26. Melander, S. Effectiveness in EU Criminal Law and its Effects on the General Part of Criminal Law. – *New Journal of European Criminal Law* 2014, Volume 5, Issue 3.
27. Mitsilegas, V. *EU Criminal Law: Modern Studies in European Law* 2009.
28. Mitsilegas, V. *EU Criminal Law: History, Principles and Institutions: The Constitutionalisation of EU Criminal Law.* Oxford: Hart Publishing 2022.
29. Mol de, M. Article 51 of the Charter in the Legislative Processes of the Member States. – *Maastricht Centre for European Law* 2016, Vol. 23, No 4.
30. Paizes, A. Unreasonable conduct and fault in the criminal law. *South African Law Journal* 113, no. 2: May 1996.
31. Panebianco, G., he nulla poena sine culpa principle in European courts case law in S. Ruggeri (ed.). *Human Rights in European Criminal Law New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty.* Springer: 2015.
32. Peers, S., EU criminal law and the Treaty of Lisbon. *European Law Review*, 2008, Vol. 33, 4.
33. Peršak, N. EU Criminal Law and Its Legitimation: In Search for a Substantive Principle of Criminalisation. – *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2018, Volume 26, No 1.
34. Randma, P., Euroopa Ühenduse õiguse mõju siseriiklikule karistusõigusele 2002.
35. Rosano, A. Some developments of the principle of Mens Rea in the Case Law of the Court of Justice of the European Union. *New Journal of European Criminal Law* vol. 7, no. 3: 2016.
36. Rosin, K. *Kriminaalmenetlusõiguse paradigma muutus. Kohtute aastaraamat* 2017.

37. Rosin, K. Euroopa Liidu roll karistusõiguse kehtestamisel 2011.
38. Rosin, K. The Relationship between EU Law and Fundamental Principles of Estonian Substantive Criminal Law, *Juridica International*: 30/2021.
39. Rytter, J.E. No Punishment without Guilt - The Case concerning German Prosecution of a Former GDR Border Guard, 21. *Netherlands Quarterly of Human Rights* 21, 1:2003.
40. Saffering C. J. M. Europe as Transnational Law – A Criminal Law for Europe: Between National Heritage and Transnational Necessities. *German Law Journal*, 2009, Vol. 10.
41. Samson, E. Kriminaalõiguse üldosa 2001.
42. Schmeiser, S. R. Punishing Guilt. *American Imago*, Vol. 64, No. 3, Legal Analysis 2007.
43. Simmler, M. The Importance of Placing Blame: Criminal Law and the Stabilization of Norms. *Criminal Law Forum*. Springer Nature B. V. 2020.
44. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn 2003.
45. Sootak, J., Karistusõiguse üldosa. Tallinn 2018.
46. Sootak, J., Sanktsiooniõigus. Tallinn 2018.
47. Sootak, J. Pikamäe, P. Karsitusseadustik. Komm vlj 4. Vlj. Tallinn: Juura 2015 § 56/14.
48. Sootak, J., Pikamäe P. Karitusseadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2021.
49. Suominen, A. Effectiveness and Functionality of Substantive EU Criminal Law. – *New Journal of European Criminal Law* 2014, Volume 5(3).
50. Truu, M., 'Pilk karistusõiguse lähte: määratletuse põhimõttest süütekoosseisu sõnastamisel ja tõlgendamisel' [2019] 9 *Juridica* 671.
51. Van Kempen, P.H., Bemelmans J. EU protection of the substantive criminal law principles of guilt and ne bis in idem under the Charter of Fundamental Rights: Underdevelopment and overdevelopment in an incomplete criminal justice framework. *New Journal of European Criminal Law* 2018.
52. Vervaele, J.A.E. *European Criminal Justice in the Post-Lisbon Area of Freedom, Security and Justice* (Università degli Studi di Trento 2014).
53. Weyembergh, A. "Approximation of substantive criminal law: The new institutional and decision-making framework and new types of interaction between EU actors." *Approximation of substantive law in the EU: the way forward*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2013.

KASUTATUD MUUD ALLIKAD

1. BVerfG, case 2 BvR 2236/04, European Arrest Warrant I, judgment of 18 July 2005, BverfGE 113, 273, 304 et seq.
2. ELT L 65 11.03.2016.
3. ELT L 101 05.04.2011.
4. ELT L 335 17.12.2011.
5. ELT L 218 14.08.2013.
6. ELT L 151 21.05.2014.
7. ELT L 88 31.03.2017.
8. ELT L 305 21.11.2017.
9. ELT L 156 19.06.2018.
10. ELT L 284 12.11.2018.
11. ELT L 123 10.05.2019.
12. ELT L 192/54 31.07.2003.
13. ELT L 173 12.06.2014.
14. Euroopa Komisjoni 09.03.2022 ettepanek (2022/0066/COD).
15. Euroopa Komisjoni 09.12.2021 ettepanek (52021DC0777).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

EESTI ÕIGUSAKTID

16. Karistusseadustik. – RT I, 06.08.2022, 27.
17. Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
18. Võlaõigusseadus - RT I, 15.03.2022, 14.

EUROOPA NÕUKOGU ÕIGUSAKTID

1. Euroopa Nõukogu - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 04.11.1950.

EUROOPA LIIDU ÕIGUSAKTID

1. Lissaboni leping - ELT C 306, 17.12.2007.
2. Euroopa Liidu põhiõiguste harta – 2007/C 303/01, 14.12.2007.
3. Euroopa Liidu põhiõiguste harta kommentaarid – 2007/C 303/02, 14.12.2007.

4. Euroopa Liidu leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202/18 07.06.2016.
5. Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016) – EÜT C 202, 07.06.2016.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKA

1. EIK 75909/01 *Sud Fondi srl and Others v. Itaalia*.
2. EIK 17475/09 *Varvara vs. Itaalia*.
3. EIK 70074/01 *Valico S.r.l. vs Itaalia*.
4. EIK 1828/06 *G.I.E.M. S.R.L. and others vs Itaalia*.
5. EIK 42750/09 *Del Río Prada v. Hispaania*.
6. EIK 51111/07 ja 42757/07 *Khodorkovskiy ja Lebedev v. Venemaa (No. 2)*.
7. EIK 11082/06 *Cantoni vs. Prantsusmaa*.
8. EIK 25424/09 *Allen v. the United Kingdom*.
9. EIK 13112/07 *Affaire Felix Guțu c. République de Moldova*.
10. EIK 19958/92 *A.P., M.P. & T.P. v. Switzerland*.
11. EIK - Guide on Article 7 of the European Convention on Human Rights.
12. EIK - Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights.

EUROOPA KOHTU PRAKTIKA

1. EKo C-440/05: *Euroopa Ühenduste Komisjon v. Euroopa Liidu Nõukogu*, ECLI:EU:C:2007:625.
2. EKo C-105/14, *Ivo Taricco and Others*, ECLI:EU:C:2015:555.
3. EKo C-42/17, *M.A.S., M.B. versus Presidente del Consiglio dei Ministri*, ECLI:EU:C:2017:936.
4. EKo C-42/11 *Jo ã o Pedro Lopes Da Silva Jorge*, ECLI:EU:C:2012:517.
5. EKo C-8/15, *Ledra Advertising Ltd jt versus Euroopa Komisjon ja Euroopa Keskpank*, ECLI:EU:C:2016:701.
6. EKo C-98/14, *Berlington Hungary jt. vs Magyar Állam*, ECLI:EU:C:2015:386.
7. EKo C-292/97, *Karlsson*, ECLI:EU:C:2000:202.
8. EKo C-617/10, *Åklagaren versus Hans Åkerberg Fransson*, ECLI:EU:C:2013:105.
9. EKo C-198/13, *Víctor Manuel Julian Hernández jt versus Reino de España (Subdelegación del Gobierno de España en Alicante) jt*, ECLI:EU:C:2014:2055.

10. EKo C-399/11, *Stefano Melloni versus Ministerio Fiscal*, ECLI:EU:C:2013:107.
11. EKo C-44/79: *Hauer*, ECLI:EU:C:1979:290.
12. EKo C-377/18 *AH jt*, ECLI:EU:C:2019:670.
13. EKo C-571/17, *Samet Ardic*, ECLI:EU:C:2017:1026.
14. EKo C-73/16 *Pušár vs Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky and Kriminálny úrad finančnej správy*, ECLI:EU:C:2017:253.
15. EKo C-681/11 *Schenker*, ECLI:EU:C:2013:404.
16. EKo C-38-18, *Massimo Gambino and Shpetim Hyka v Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bari jt*, ECLI:EU:C:2019:628.
17. EKo C-45/08, *Spector Photo Group*, ECLI:EU:C:2009:806.

RIIGIKOHTU PRAKTIKA

1. RKKKo 3-1-1-58-13
2. RKKKo 3-1-1-51-13
3. RKÜKo 3-4-1-10-04
4. RKPJKo 3-4-1-13-15
5. RKHKo, 3-3-1-2-06
6. RKHKo 3-3-1-14-06
7. RKKKo 3-1-1-80-97
8. RKPJKo 3-4-1-1-03
9. RKPJKo 3-4-1-13-15
10. RKÜKo 3-4-1-2-05
11. RKKKo 3-1-1-99-06
12. RKKKo 1-21-7336/33
13. RKÜKo 3-4-1-16-10
14. RKÜKo 3-4-1-10-04